

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Politické systémy a jejich výuka v občanské výchově na základní škole

Political systems and its teaching in civics at elementary school

Bc. David Rund

Vedoucí práce: Ing. Michaela Dvořáková, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N (D-ZSV)

2018

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Politické systémy a jejich výuka v občanské výchově na základní škole* potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 17. května 2018

.....
Bc. David Rund

Poděkování

Rád bych poděkoval všem, kteří mě podporovali při psaní této práce. Zejména děkuji Ing. Michaele Dvořákové, Ph.D. za poskytované cenné rady a podněty, za trpělivost a vstřícný přístup při odborném vedení této práce.

Abstrakt

Tato diplomová práce je zaměřena na politické systémy a jejich výuku v občanské výchově na základní škole. V teoretické části práce je čtenář seznámen s historickým vývojem myšlenky demokracie od antického Řecka a Říma, přes rozvoj parlamentarismu ve Velké Británii až po rozšiřování politických práv v Evropě, která tvoří základ demokratických politických institucí, jež jsou v práci podrobněji rozebrány. Takto vymezené politické instituce jsou v druhé polovině teoretické části dány do protikladu k nedemokratickým systémům. V této části práce je představen vývoj těchto režimů a jejich teoretické vymezení vůči demokracii. Jednotlivé nedemokratické systémy jsou klasifikovány a představeny na příkladech existujících nebo zhroucených států.

Praktická část diplomové práce se věnuje následně teoretickému vymezení výuky politických systémů v Rámcovém vzdělávacím programu, které se uskutečňuje v předmětu Výchova k občanství a v průřezovém tématu Výchova demokratického občana. Teoreticky nabyté znalosti jsou v druhé půli praktické části převedeny do návrhu čtyř vyučovacích bloků, ve kterých se žáci postupně seznamují s demokratickými institucemi na úrovni spolku, obce a státu. Vyučovací bloky jsou doplněny o řadu didaktických aktivit, jejichž prostřednictvím se žáci seznamují s daným tématem na jednotlivých úrovních. Praktická část je uzavřena vyučovacím blokem, který je zaměřen na porovnání demokratických a nedemokratických systémů.

Teoretická část práce vychází ze studia odborné literatury, praktická část se odvíjí od Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy.

Klíčová slova

Demokracie, politické instituce, politické vzdělání, volební systémy, nedemokratické režimy, rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, návrhy výuky

Abstract

This diploma thesis deals with the political systems and its tuition at elementary school. In the theoretical part of the text, the historical development of the idea of democracy in ancient Greece and Rome, the development of parliamentarism in the UK and the expansion of political rights in Europe are announced to the reader. The importance of this development is considerable, as it forms the basis of democratic political institutions that are the core of this thesis. The rest of the theoretical part is dedicated to the undemocratic regimes. It deals with the development of these regimes and its theoretical definition against the democratical one. All of these undemocratic regimes are presented on examples of existing or collapsed states.

The practical part of my thesis is dedicated to the tuition of political systems in Framework Educational Program which is presented in the subject Education on Citizenship and the cross-cutting theme Education of Democratic Citizen. The all theoretical knowledge is used in the draft of four tuition blocks. During these classes, students are gradually acquainted with democratic institutions on example of non-profit organisation, municipal and state level. Some of didactic activities shall be used during those four tuition blocks, too. Through these activities, students can learn about the subject. The fourth block of tuition is aimed at comparing democratic and undemocratic regimes.

The theoretical part of the thesis is based on systematic collecting and analysing information from specialised literature, the practical part is based on Framework Educational Program for elementary school.

Keywords

Democracy, political institution, political education, electoral systems, undemocratical regimes, framework Educational Program for elementary school, draft of tuition

Obsah

1	Úvod	7
2	Demokracie a demokratické politické systémy	9
2.1	Definice demokracie	9
2.2	Athénská demokracie.....	11
2.3	Římská demokracie	13
2.4	Zaalpské kořeny demokracie.....	14
2.5	Co je demokracie?.....	17
2.6	Politické instituce	20
2.6.1	Politické instituce moderní zastupitelské demokracie.....	23
2.7	Demokracie v malém a velkém měřítku	25
2.8	Ústavy.....	28
2.9	Volební systém a jeho vliv na demokracii	32
2.9.1	Většinový volební systém.....	35
2.9.2	Poměrný volební systém	36
3	Nedemokratické režimy	40
3.1.1	Kořeny nedemokratických směrů	42
3.1.2	Byrokraticko-militaristické autoritativní režimy.....	51
3.1.3	Posttotalitní a sultanistické režimy	53
3.1.4	Nové autoritativní režimy	56
4	Praktická část	59
4.1	Charakteristika RVP pro základní školy	59
4.2	Průřezové téma Výchova demokratického občana	61
4.2.1	Charakteristika průřezového tématu	61
4.2.2	Přínos průřezového tématu	62
4.2.3	Tematické okruhy průřezového tématu	62
4.3	Klíčové kompetence	63
5	Návrh vyučování.....	64
5.1	Cíle výuky	64
5.1.1	Doplňující informace pro učitele.....	66
5.2	Úvodní blok	71
5.3	Druhý blok	73
5.4	Třetí blok	75
5.5	Závěrečný blok	76

5.6	Hodnocení	81
6	Závěr.....	82
7	Seznam použitých informačních zdrojů	84

1 Úvod

Téma mé diplomové práce se věnuje výuce politických systémů v občanské výchově na základní škole. Toto téma jsem si zvolil, jelikož mě daná problematika velmi zajímá. Zhroucením komunistických režimů na konci 20. století se zdálo, že liberální demokracie jako vítěz studené války má předurčeno stát se dominantním politickým systémem, ke kterému budou postupně všechny státy směřovat. Na počátku nového tisíciletí se jevílo, že se tak také skutečně stane. Bohužel vývoj v posledních letech v řadě zemí ukazuje spíše opak, tedy na jakési oslabení důvěry v demokracii a nástup nových politických směrů, které spíše základní demokratické principy zpochybňují. Zajímavé je, že v řadě těchto zemí si lidé sami volí strany, které se o tyto změny pokouší a provádí je. Úspěch těchto stran je většinou tak velký, že vyhrávají několikery volby za sebou a pro opozici je poté velmi těžké nastolit opět politický vývoj směrem k demokracii. Tyto změny se ovšem netýkají jen oblasti střední a východní Evropy, nebo dalekých afrických a asijských zemí, ale odehrávají se i v západní Evropě, která je mnohými považována za obraz „ideální“ svobodné, demokratické společnosti. Tyto změny ve společnosti se připisují jakési únavě z demokracie a jejímu selhání v řadě klíčových otázek. Přes všechny nedostatky, kterými demokracie trpí, je to ale stále ten nejlepší politický systém, v jakém může člověk žít. Svoboda, kterou nám demokracie zajišťuje, žádný jiný politický systém zatím nedokáže a nikdy asi nezvládne zajistit. Je proto důležité v lidech a hlavně dětech, během tvorby jejich postojů a hodnot ke společnosti, posilovat a vštěpovat demokratické principy naší společnosti. Od tohoto úkolu je tu primárně škola, která v hodinách občanské výchovy a za pomoci průřezových témat věnuje této problematice značně velký rozsah, jelikož je v zájmu společnosti vychovat demokraticky smýšlejícího občana, který bude respektovat a využívat všechna svá práva.

Cílem mé diplomové práce je představit aktuální teorie, zabývající se základními demokratickými institucemi a porovnat je s režimy nedemokratickými. Snahou je tak vytvořit materiál, o který se mohou učitelé při své výuce opřít. První část mé práce bude tedy zaměřena na kořeny demokracie v antickém Řecku a Římě, následně představím další myšlenky, které měly na formování demokracie během staletí vliv. Samotné instituce demokracie představím na práci politologa Roberta Dahla, které doplním také o myšlenky dalších autorů, jako například Fareeda Zakaria. V této fázi práce bych chtěl shrnout základní definice politických institucí, na kterých musí každá demokratická společnost stát a které představují její základ.

V druhé části teoretického vymezení své práce charakterizují nedemokratické režimy jako protipól demokracie. Pokusím se postihnout teoretické vymezení kořenů nedemokratických režimů, tedy proč vůbec tyto režimy vznikly a co lidi lákalo v jejich podpoře. Řada těchto režimů byla velmi brutální a popírala vše, na čem demokracie stojí. Přesto i dnes se najdou lidé, kteří omlouvají nedostatky těchto režimů. Tato podpora je pro naši společnost nebezpečná a je potřeba s ní bojovat a to kvalitním vzděláním a osvětou. Ovšem stejně tak, jak jsou demokratické systémy variabilní, tak stejnou, ne-li větší variabilitou, disponují i režimy nedemokratické. V závěru této části diplomové práce se zaměřím na představení různých forem nedemokratických systémů a pokusím se je popsat.

V praktické části své práce se nejprve orientuji na teoretické vymezení mého tématu v rámci Rámcového vzdělávacího programu, kde charakterizují vzdělávací obor Výchova k občanství a tematické okruhy, které se týkají výuky politických systémů v rámci předmětu. Dále se zaměřím na vymezení průřezového tématu Výchova demokratického občana, které se svými tematickými okruhy přesně zapadá do předmětu mé práce. Stěžejní část práce se bude věnovat návrhu vyučovacích bloků, které se budou zabývat výukou politických systémů na základní škole. Výuka, kterou navrhnu, bude mít za cíl představit žákům základní demokratické politické instituce, které tvoří základ našeho politického systému. V těchto návrzích výuky se budu soustředit na posílení postojů a hodnot směřem k demokracii. Žákům budou představeny i nedemokratické systémy, které budou mít žáci za úkol porovnat se systémy demokratickými, aby si tak uvědomili, jaké změny mohou ve společnosti nastat. Jedním z cílů mé práce je, aby žáci dokázali rozpoznat pokusy o omezení, nebo přímou demontáž některých demokratických institucí pod rouškou zajištění „lepší“ bezpečnosti, nebo „zefektivnění“ fungování státu a aby proti těmto pokusům aktivně vystupovali.

2 Demokracie a demokratické politické systémy

2.1 Definice demokracie

Co je demokracie? Vcelku jednoduchá otázka, na kterou nelze nalézt jednoduchou odpověď. Od dob starověkých Athén a dalších řeckých městských států, ve kterých se myšlenka demokracie vyskytla poprvé, uplynulo již více než 2500 let a náš dnešní pohled na tento termín se již značně liší. Problém termínu demokracie je takový, že čím více se v moderní éře tento termín začíná používat a čím více roste počet režimů, které se jím zaštitují, tím se stává tento termín nejednoznačným a množí se počet jeho definic. Na tento problém začal upozorňovat v 80. letech 20. století politolog Giovanni Sartori, který hovoří o hrozbě devalvace tohoto termínu.¹ Podle Sartoriho se výraz demokracie změnil už ve 40. letech 20. století v natolik oblíbený termín, že se jím začal zaštitovat kde kdo a pokrýval všechny možné systémy. Tento problém se týkal hlavně států, které v druhé polovině 20. století začaly získávat samostatnost, nebo zde docházelo k přechodu z diktatury na nový režim, jehož demokratičnost byla velmi diskutabilní. Toto období vedlo k nadprodukcí nových konceptualizačních definic a klasifikací, později označených souhrnně jako demokracie s adjektivy.² Ovšem ani klasické západní demokracie, nebyly ušetřeny různých pokusů a experimentů, vyprovokovaných zvyšující se nespokojeností občanů se stavem politiky. Chceme-li tedy pracovat s jakýmkoliv termínem, je důležité znát jeho definici jako podstatu toho termínu. Pokud mluvíme o demokracii, nechybí nám jen jednoznačná definice, ale díky dlouhému a složitému vývoji se setkáváme i s odlišným obecným chápáním tohoto označení. Do rozporu se tak dostávají dva směry pojetí demokracie, široké pojetí a procedurální pojetí demokracie.

Široké pojetí demokracie je demokracie způsobem vlády a delegace moci, již předem je dán výsledek vládnutí. Demokracie tak není způsobem, jak dosáhnout dobrého života, ale demokracie je sama tímto dobrým životem, jelikož umožňuje život ve svobodě, umožňuje jedinci se plně rozvinout a pokusit se dosáhnout všech svých cílů. Toto pojetí přináší i řadu rizik. Protože je hlavní cíl pevně daný, stává se současně nezpochybnitelným. Způsob jakou se moc deleguje, se stává dogmatizovanou. Příkladem takovéto dogmatizace je požadavek na přijetí demokracie. „*Rozhodující většina veřejnosti musí věřit, že demokratické procedury, jak*

¹ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 16.

² Tamtéž s. 16.

*řešit konflikty a uskutečňovat politické změny, jsou jediné správné.*³ Slova *musí a jediné správné* neumožňují diskusi nad hledáním jiných variant a nutí tak k totálnímu přijetí této myšlenky, jako jediné správné. Na druhé straně v procedurálním pojetí demokracie se jedná pouze o proces, popřípadě systém, kde k rozhodování dochází na základě většinového principu.⁴ Toto pojetí demokracie není cílem sama o sobě, ale pouze nástrojem k dosažení určitých cílů bez ohledu na rozhodnutí, která budou jejím prostřednictvím přijata. Nemůžeme tedy o demokracii dopředu říct, jestli bude produkovat rozhodnutí dobrá, nebo špatná.

Z těchto dvou pohledů na demokracii je rozšířenějším široké pojetí demokracie. Demokracie ve svém širokém pojetí získala ve společnosti velmi pozitivní hodnocení. Z tohoto důvodu dochází k častému nadužívání tohoto pojmu. Vzniká tak velmi hrubě zjednodušující myšlenkový koncept, že co je demokratické, je kvalitní, a co je nedemokratické, je špatné. Karel Poláček roku 1925 ve svém článku o zneužívání pojmu demokracie českým tiskem uvádí, že počet slov vztahujících se k demokracii za sedm let existence Československé republiky, je úměrné počtu užívání slova národní před převratem a slov vlastenecký do roku 1900. Mezi příklady, které Poláček uvádí, jsou jedny pražské noviny, které chválily stuh vyznamenání, jež dávaly dohodové mocnosti, protože se liší od rakouských stuh demokratickou barvou a tvarem nebo články vybízející ke koupi krátkých kožichů, které jsou více demokratické než kožichy dlouhé.⁵

Kde ovšem leží kořeny demokracie, odkud tento pojem pochází, co prvotně obnášel a jak stará demokracie vlastně je. Při zkoumání dnešních primitivních kmenových společenství docházíme k poznatku, že jisté prvky přímého, všelidového rozhodování v těchto skupinách převládají a stejně tak to muselo být i u našich předků, u malých kmenových společenství, žijících se lovem zvěře a sběrem plodů. Tyto malé kmenové skupiny, nezávislé na dalších skupinách, jistě rozhodovaly prostou většinovou formou a na rozhodování v kmenu měl podíl každý jeho příslušník. Během přechodu na usedlý způsob života a zemědělské hospodaření dochází k rozvoji nového společenského uspořádání a s ním i k rozvoji nových forem vládnutí, kde v rámci vzniku prvních státních útvarů se všelidové hlasování stalo značně nepraktickým. Tyto nové státní útvary, tedy znamenají odklon od „demokracie“ a dochází k nástupu vlády aristokracie, oligarchie, monarchie nebo despotie. Tyto systémy jsou

³ KOKAISL, Petr. Postsocialistická transformace ve střední Asii – tradice snaha o demokracii. In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 162.

⁴ Tamtéž, s. 162.

⁵ Tamtéž, s. 163.

založeny na určité formě rozdělování lidí do společenských vrstev a dochází ke vzniku hierarchie.

2.2 Athénská demokracie

Principy demokracie jsou poté znovuobjeveny v období antiky v Řecku a Římě kolem roku 500 před Kristem, kde dochází k vytvoření takového systému vládnutí, který umožňuje značnému množství občanů účastnit se rozhodování. Demokracie vzniká v období klasického Řecka. Toto území netvořilo jednotný stát, ale bylo tvořeno řadou menších suverénních městských států. Jedním z nejznámějších byly Athény, které roku 507 před Kristem zavedly systém lidové vlády, který se udržel 200 let, až do obsazení Makedonií. Právě zde se setkáváme s pojmem *demokratia*, složeného z řeckých slov *demos*, neboli lid a *kratos*, což znamená vládnout. Je zajímavé, že slovo *demos* v Athénách označovalo všechny obyvatele, v jiných městech ovšem zahrnovalo pouze lidi prostého původu, nebo dokonce jen chudé obyvatelstvo. Dá se předpokládat, že slovo demokracie používali kritici tohoto systému z řad aristokracie jako hanlivý přívlastek, kterým vyjadřovali opovržení nad lidmi, kterým se podařilo odstranit předchozí neomezenou vládu aristokracie.⁶ Athény nebyly jediné, které zavedly demokracii, staly se z nich ale nejznámější. Rychlost šíření demokracie do dalších měst, dokládá, že i jinde existovaly podobné myšlenkové struktury jako v Athénách. Rozhodujícím elementem byla existence svobodných majitelů půdy, kteří netoužili po politickém podmanění, a proto začali hledat nové formy politického uspořádání.⁷

Za otce athénské demokracie můžeme považovat Solóna, jenž přesvědčil aristokraty, aby se ve svém zájmu vzdali některých svých práv ve prospěch ostatních. Svými reformami přispěl k demokratizaci athénské společnosti. Zakázal uzavírání dluhů, při nichž se dávala do zástavy půda nebo osobní svoboda. Jednou z významných reforem bylo uzákonění práva kteréhokoliv občana iniciovat soudní řízení. Důležitým krokem bylo rozdělení obyvatel Athén do čtyř tříd na základě majetku. První třída byla tvořena aristokraty a nejbohatšími obyvateli. Druhou třídu tvořili jezdcí, lidé schopní poskytnout koně k vojenské službě. Do třetí kategorie spadali rolníci a poslední skupinu tvořili chudí obyvatelé.⁸ Tyto reformy se nejvíce dotkly posledních dvou kategorií a došlo k vytvoření určité politické rovnosti. Chudí obyvatelé tak

⁶ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 17.

⁷ KUČERA, Rudolf. *Politologická historie demokracie*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2012, s. 21.

⁸ Dějiny athénské demokracie [online]. [cit. 2017.07.25]. Dostupné z: <http://spqr.cz/content/dejiny-athenske-demokracie>

získali možnost hlasovat ve sněmu a sloužit v soudní instituci sněmu. Ovšem nejprestižnější funkce zůstaly vyhrazeny prvním dvěma kategoriím. Nejdůležitější změna byla povinnost každého athénskému občana účastnit se politického života. Opravdu demokratická politika je možná pouze za předpokladu úplné politické rovnosti občanů. Bez ohledu na jejich původ, vzdělání či bohatství. Toto je jeden z nejvýznamnějších odkazů starověkého Řeka, který je platný dodnes.⁹

Jedním z dalších základních pojmů řecké demokracie je svoboda. Ta byla dokonce ceněna víc než politická rovnost. Určitá část současných interpretů dokonce klade tyto principy proti sobě a tvrdí, že demokracie představovala hlavně politickou rovnost a k tomu se vázala jistá omezení některých svobod řeckých občanů.¹⁰ Je samozřejmé, že rozdíly mezi politickou svobodou a svobodou jako takovou existovaly. Mezi základní práva řeckého občana patřilo právo možnosti svobodné politické řeči na shromáždění občanů. V demokratické polis byla svoboda všudypřítomná hodnota. Nikdo nebyl omezován, každý mohl žít podle své vůle, čehož si cenili i její kritikové, např. Platón. Athéňané se spoléhali sami na sebe, rozhodující pro ně bylo usnesení lidového shromáždění na agoře. Všechna rozhodnutí byla uvozena slovy: „*Lid dospěl k názoru... Zdá se mu správné...*“¹¹ Tato formulace přesně vystihuje podstatu řecké demokracie.

Demokracie ovšem měla v době antického Řecka řadu kritiků a nebyla považována za vhodnou formu vlády. Jedním z nejznámějších a nejhlasilivějších kritiků demokracie byl Platón, který ji považoval za velmi hroznou formu vlády. „*Celá obec je plna svobody a neomezené volnosti projevu a každý tu smí dělat, co se mu zachce. Rozděluje údajnou rovnost rovnou měrou rovným i nerovným. Nemusí se zde vzmáhat bezuzdnost a všeobecný rozklad? Učitel se za těchto poměrů před žáky chvěje a vlichocuje se jim, žáci si ale ze svých učitelů nic nedělají. Stud nazývají hloupostí a beztretně jej zatracují, rozvážnost nazývají nemožností.*“¹² Demokratický pojem rovnosti podle Platóna postrádal obsah a jeho udržování mohlo vést jediné k nastolení tyranie. Druhým velkým kritikem athénské demokracie byl Aristoteles. Podle něj vedla politická rovnost k pouhé vládě většiny, hlavně chudých a málo vzdělaných. Což mělo logicky vést ke špatné politice. Absence ctností měla většinou umožnit

⁹ KUČERA, Rudolf. *Politologická historie demokracie*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2012, s. 31.

¹⁰ Tamtéž, s. 33.

¹¹ Tamtéž, s. 33.

¹² KOKAISL, Petr. Postsocialistická transformace ve střední Asii – tradice snaha o demokracii. In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 163.

domnívat se, že stojí nad zákony. To mělo vést k tomu, že dojde k rozkladu a zániku mravního a politického řádu. Aristoteles si jako ideální státní zřízení představoval spojení pozitivních prvků demokracie a oligarchie. Tento styl vlády nazval *políteia*. Moc se zde měla opírat o střední třídu, tedy ne příliš chudé, ale ani ne příliš bohaté.¹³ Nemůžeme si nevšimnout značné podobnosti tohoto systému s dnešní zastupitelskou demokracií.

2.3 Římská demokracie

Přibližně ve stejné době, kdy se v Řecku objevují první myšlenky o demokracii a kdy začíná „vládnout“ lid, se podobný způsob rozvíjí na Apeninském poloostrově ve městě Řím. Římané svůj systém vlády nazývají republika. Toto označení pochází ze slov *res* neboli věc, záležitost a *publicus*, což znamená veřejný. Volně přeloženo znamená republika věc náležející lidu. Z počátku měli právo podílet se na vládě republiky jen patriciové, kteří představovali římskou aristokracii. Avšak v průběhu vývoje a po řadě střetů se rozhodovací právo přesouvá i na prosté obyvatelstvo označované jako plebejci. Stejně jako v Athénách, tak i v Římě bylo rozhodovací právo omezeno na muže. Stejný stav poté panoval i v pozdějších republikách a demokraciích až do 20. století. Je zajímavé, že Řím velmi často uděloval své občanství, v tu dobu velmi ceněné, i obyvatelům porobených národů. Toto občanství udělalo z poddaného římského občana se všemi právy a výsadami. V počátcích republiky se občanem, nositelem politických práv mohl stát pouze svobodný člověk, který se narodil římským rodičům, nebo propuštěný otrok. Ten ale nedisponoval všemi právy, velmi byl omezen ve veřejném právu. Stejně tak byly na svých právech omezeny ženy. Právo v Římě se dělilo na veřejné a soukromé. Veřejné se umožňovalo účastnit se lidového shromáždění, zastávat státní úřady, zatímco soukromá práva zahrnovala rodinná a majetková práva.¹⁴

Přes toto moudré a velkorysé opatření ovšem Řím disponoval jednou zásadní vadou. Nikdy dostatečně nepřizpůsobil své instituce obrovskému nárůstu občanů a velkým zeměpisným vzdálenostem jednotlivých území od centra.¹⁵ Dochází tak k zvláštnímu paradoxu, kdy shromáždění, kterých se směli římsští občané účastnit, se konalo výhradně na Fórum Romanum. Došlo tak k situaci, že velká řada občanů žila na příliš vzdálených místech republiky, a proto se nemohli těchto shromáždění účastnit. Římané tedy nikdy nepřišli na princip zastupitelského systému vládnutí. Římská republika existovala mnohem déle než

¹³ KUČERA, Rudolf. *Politologická historie demokracie*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2012, s. 32.

¹⁴ Tamtéž, s. 62.

¹⁵ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 18.

athénská demokracie a mnohem déle, než jakákoliv současná moderní demokracie. Přesto i ona během času začala upadat. Od roku 130 před Kristem začíná být sužována občanskými válkami, nepokoji, korupcí a úpadkem onoho silného a trvalého občanského ducha. Poslední prvky republikánského zřízení mizí za diktatury Julia Caesara. Po jeho smrti v roce 44 před Kristem se republika mění na císařství.¹⁶

Pádem republiky a vznikem Římské říše mizí demokratický způsob vládnutí z jižní části Evropy přibližně na 1000 let. Zhroucením římského světa mizí z povědomí řecká demokracie a římská republika, dva modely vlády občanů, které se v mnohém shodovaly a mnohém také odlišovaly. V centru řeckého způsobu vládnutí bylo vždy shromáždění občanů a jejich společné rozhodování, mezi které patřilo jako způsob obsazování losování, přičemž všichni občané byli způsobilí zastávat jakýkoli úřad. V centru římského modelu byla také shromáždění občanů a jejich společné hlasování při přijímání zákonů nebo volbě do úřadů. Stále více se ovšem začalo prosazovat nevolené shromáždění mocenské elity, senát. Po nástupu císařství mizí idea republikanismu na mnoho staletí ze světa.¹⁷ A je to opět Itálie, kde se kolem roku 1100 začíná znovu prosazovat vláda lidu. V severní Itálii vzniká řada menších městských států, kde je vláda omezena na příslušníky nejvyšší společenské třídy. Později se i zde začínají práva na rozhodování ve veřejných záležitostech domáhat nižší vrstvy obyvatelstva. Jednalo se o lidi, kteří dokázali získat větší majetek. Výhodou této skupiny bylo, že byla početnější a lépe organizovaná, než vládoucí vrstva aristokracie. Proto pod pohrůžkou vzpoury, ke kterým kolikrát také došlo, byli schopni vymoci si práva na správě města.¹⁸ Ovšem od poloviny 14. století dochází k úpadku demokracie v severoitalských městech zásluhou korupce, hospodářským úpadkem, oligarchií, válkou. Tento zhoršující se stav vede k uchopení moci autoritativními vládci, kteří pocházejí z řad šlechty, nebo vojáků. Z širšího historického hlediska potom neměly tyto menší městské státy šanci přežít v soupeření s většími celky a byly do jejich území začleněny.

2.4 Zaalpské kořeny demokracie

První formy demokracie vznikaly už u primitivních kmenů, díky společenskému vývoji jsou, ale tyto prvky v prvních státních útvarech opouštěny. Řadou šťastných a příhodných podmínek jak přírodních tak společenských dochází k opětovnému objevování a rozvoji v

¹⁶ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 19.

¹⁷ KUČERA, Rudolf. *Politologická historie demokracie*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2012, s. 88.

¹⁸ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 20.

antickém Řecku a Římě, kde dosáhly svého vrcholu, aby byly opět zapomenuty. Během renesance se tyto myšlenky dostávají do středu zájmu a v určité podobě jsou obnoveny v severoitalských městských republikách. Podobný koncept rozhodování všech svobodných mužů vznikl i na sever od Alp. Ovšem systém, který by kombinoval demokracii na místní úrovni s parlamentem voleným všemi občany, teprve čekal na objevení.

Takováto kombinace politických institucí má svůj původ v Británii, Skandinávii, Nizozemí a Švýcarsku. Jedním z míst, kde se formoval systém shromáždění, byla Skandinávie. Vikingové z okolí se scházeli na shromáždění, kde jako svobodní občané řešili běžné spory tak státní záležitosti.¹⁹ Vikingové vycházeli z čisté logiky rovnosti všech svobodných obyvatel mužského pohlaví. I zde ale existovali lidé bez práva, jednalo se o otroky a na druhé straně zde zase byli lidé, kteří měli větší vliv díky svému rodovému původu. S rostoucím vlivem královské moci upadá význam národních shromáždění, ale jejich vliv na pozdější vývoje je nesporný. Například ve Švédsku v 15. století byla tradice účastnit se shromáždění stále tak silná, že usnadnila nástup parlamentarismu a vedla ke vzniku předchůdce moderního zastupitelského parlamentu.²⁰

Dalším místem, kde došlo k rozvoji myšlenky, že si svobodní lidé jsou schopni vládnout sami, byla horská údolí chráněná a skrytá mezi alpskými horami, která umožňovala svobodným pastevcům spravovat si svoje záležitosti sami. Vznikla zde zajímavá skutečnost, kdy se všichni pastevci ocitli v jedinečném rovnoprávném postavení.²¹

Odlišný vývoj od předchozích dvou oblastí představovala oblast nizozemských provincií, kde prudký růst výroby, obchodu a finančnictví vedl ke vzniku městských středních vrstev. Panovník nemohl brát tyto bohaté střední vrstvy na lehkou váhu, zvláště když mělo dojít na otázku zdanění, kde musel vyžadovat jejich souhlas. Tato shromáždění stavů nejde přirovnat k dnešní moderní státní legislativě tak, jak ji známe dnes. Vedlo to ale k vytvoření tradice, postupů a představ, jež dalšímu vývoji výrazně napomohly. Další příklad vzniku parlamentu můžeme poté najít v Anglii. Zde se v následujících stoletích nejvýznamnější měrou podílel na formování teorie i praxe zastupitelského způsobu vládnutí. Původně jen sporadicky scházející se parlament začal s pravidelnějším zasedáním za vlády Eduarda I. ve

¹⁹ BUDIL, Ivo T. *Dějiny Skandinávie*. Praha: Triton, 2017, s. 159.

²⁰ Tamtéž, s. 173.

²¹ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 23.

13. století.²² V 18. století dosáhl vývoj anglického parlamentu takového stavu, kdy existoval konstituční systém, ve kterém se král a parlament navzájem omezovali ve svých pravomocích. Výklad zákonů přijatých králem a parlamentem pak zajišťovaly soudy, které byly většinou nezávislé.²³ Tento systém vzájemně vyvážené kontroly a vyvážení nejdůležitějších společenských sil se stal předobrazem, kterého chtěli dosáhnout tvůrci americké ústavy, z nichž mnozí doufali, že nově vzniklý stát si zachová tyto prvky anglického systému, ovšem bez vad monarchie.

Ve Skandinávii, Nizozemí, Švýcarsku a Británii měla demokracie namířeno k úspěchu, logika rovnosti v těchto oblastech podnítila vznik místních shromáždění, která dávala občanům mužského pohlaví možnost podílet se alespoň do určité míry na vládnutí. Původní myšlenka, že vlády potřebují souhlas těch, jimž vládnou, se prvotně týkala hlavně vypisování daní. Postupně se ale proměnila na požadavek souhlasu se všemi zákony. Ve chvíli, kdy začalo být území příliš velké na to, aby se rozhodovacího procesu mohli účastnit všichni, kteří na to měli právo, nebylo možné jejich souhlas získat jinak než zastoupením v zákonodárném orgánu.²⁴ Aby mohli být zvoleni zástupci, kteří budou reprezentovat zájmy skupiny osob, nebo území, muselo se přistoupit k volbám.

Tyto politické představy a přístupy poskytly základ pro další rozvoj demokracie. Ovšem situace nebyla tak ideální, k funkční demokracii měly tyto systémy ještě daleko. Jedním z velkých problémů zde byla výrazná nerovnost lidí způsobená jejich původem, bohatstvím, vzděláním. Parlamenti, které v této době existovaly, se ještě velmi vzdalovaly našim představám o demokratické instituci. Ve vztahu s panovníkem nebyly často rovnocennými partnery. Nezávislost parlamentu měla nastat až ve chvíli, kdy se ministři přesunou ze závislosti z panovníka na parlament. Problém parlamentů často byl, že se stávaly baštami, které chránily různé výsady. Zastupitelé vybraní lidem, často mohli jen spolupracovat při tvorbě a schvalování zákonů. Dalším nedostatkem těchto parlamentů byla nerovnoměrnost zastupovaných občanů. Lidé, kteří mohli volit, byli jen muži, což znamená, že cca polovina populace daného státu neměla svoje zastoupení a možnost účastnit se rozhodování neměla ani většina mužů. Ještě v roce 1832 se volební právo ve Velké Británii vztahovalo na pouhých pět procent obyvatel starších dvaceti let.²⁵ V tomto roce došlo ve Velké Británii k rozhořčenému

²² Changes under Edward I. [online]. [cit. 2018.03.24]. Dostupné z: <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/edward/>

²³ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 134.

²⁴ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 25.

²⁵ WASSON, Ellis. *Dějiny moderní Británie: od roku 1714 po dnešek*. Praha: Grada, 2010, s. 156.

politickému boji za rozšíření volebního práva, kdy k volebním urnám mohlo jít sedm procent voličů.

Ovšem největším nepřítelem demokracie do 18. století, bylo myšlení lidí, kteří myšlenky demokracie ještě všeobecně nesdíleli. Lidé moc neměli představu o tom, jak politické instituce fungují, ani jaké by měli vytvořit, dále moc nechápali logiku rovnosti. V tehdejší době byla velmi omezena svoboda projevu, především v tisku a veřejném vystupování, hlavně jednalo-li se o kritiku panovníka. Politické opozici se nedostávalo legitimacy a legálnosti. Čas myšlenky „loajální opozice Jeho Veličenstva“ měl teprve nastat.²⁶ Za nebezpečné a nežádoucí se také považovaly politické strany. K tomu, aby se demokracie mohla dál rozvíjet, bylo potřeba, aby v ní začalo věřit větší množství lidí. Se vzestupem centralizovaných monarchií docházelo k odstraňování některých demokratických prvků, i když to byly potom právě centralizované monarchie, které vytvářely takové podmínky, které v dlouhodobém hledisku demokratizaci ovlivnily příznivě.

Mluvíme-li o demokracii a o nějakém systému, který je demokratický, je potřeba abychom rozlišovali ideál a reálnou situaci. Skutečný svět kolem nás nám staví řadu omezení, přesto je ideál demokracie něco, čeho se snažíme dosáhnout. V minulosti se za demokracii nebo republiky označovaly různé politické systémy s podstatně rozdílnými politickými institucemi. Jak už jsme si řekli, za jednu z příčin odlišného pojetí demokracie a jejich institucí může skutečnost, že se přizpůsobují obrovským rozdílům ve velikosti nebo měřítku politických jednotek. Menší město může vcelku dobře vyhovovat demokratickým kritériím, přestože v něm nemusí působit některé instituce, bez kterých by se velký stát patrně neobešel.²⁷ Počínaje 18. stoletím se ovšem představy demokracie začínají vztahovat na celé země, od Spojených států, Francii, Velkou Británii, Indii a další. Instituce, které se v menším měřítku osvědčily při fungování města, se ovšem projeví ve větším měřítku moderního státu jako naprosto nedostatečné. Muselo tedy dojít k vývoji nových institucí, které by odpovídaly potřebám demokratického řízení státu.

2.5 Co je demokracie?

V nepřehledném množství systémů, definic a různých představ, které se ohánějí termínem demokracie, je potřeba si ustanovit několik kritérií, jejichž splnění by zaručilo, že všichni členové společnosti budou mít skutečně rovný přístup k rozhodování. Místem, kde

²⁶ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 26.

²⁷ Tamtéž, s. 32.

člověk může zažít, jak funguje demokracie v praxi, jsou různé spolky a sdružení. Robert Dahl stanovil pět kritérií, které musí společnost splňovat, aby mohla být označena za demokratickou. Za prvé, je to účinná participace (účast). Dříve než nějaké sdružení přijme plán dalšího postupu, musejí všichni členové dostat rovnou a efektivní příležitost sdělit ostatním svá stanoviska k této problematice. Za druhé, je to volební rovnost. Ve chvíli, kdy nastane okamžik konečného rozhodnutí o dalším postupu, musí mít každý účastník rovnou a efektivní možnost volit, přičemž všechny hlasy musí mít při sčítání stejnou váhu. Za třetí, poučené porozumění. Během rozumně stanovené doby musí mít každý člen rovnou a efektivní možnost dozvědět se vše potřebné o všech alternativách dalšího postupu a o jejich pravděpodobných důsledcích. Za čtvrté, je to kontrola nad nastolováním témat (agendy) k projednávání. Členové musejí mít vyhrazeno právo rozhodovat o tom, jaká témata se dostanou na pořad jednání a jakým způsobem budou projednávána. Díky tomu se demokratický proces, vymezený předešlými třemi kritérii, nestane nikdy uzavřený. A za páté, zapojení (zahrnutí) všech dospělých. Všichni, nebo alespoň většina dospělých trvale v místě usídlených obyvatel, by měla mít zajištěná plná občanská práva tak, jak jsou obsažena v prvních čtyřech kritériích.²⁸ Až do počátku 20. století bylo poslední kritérium pro mnoho průkopníků demokracie nepřijatelné. Například volební právo žen získaly Švýcarky až ve druhé polovině 20. století. V zemi, kterou všichni považují za jeden z nejdemokratičtějších států.

Samozřejmě existuje ještě velké množství dalších kritérií, které bychom mohli do takového seznamu zařadit. Ovšem těchto pět se jeví jako ta nejzákladnější kritéria, která musí být splněna. Pokud by byl člověk omezen jen na jednom z nich, demokratický proces by byl značně zkomplikován. Pokud jsou však tato kritéria splněna, občané si tak mohou být naprosto rovni při určování směru. Pokud například někdo dostane větší prostor se veřejně vyslovit, dokáže poté prosadit své stanovisko. Omezení možnosti diskuse by mohlo vést až k tomu, že o tématech, která se dostanou na pořad jednání, může rozhodovat jen nepatrná menšina členů. Stejně tak je důležité, aby hlas každého občana měl stejnou váhu. Ve chvíli, kdy by hlas movitějšího člověka měl víc na váze než hlas prostého občana, byl by hlasovací proces značně znehodnocen a moc rozhodovat by se přenesla na movitější skupinu obyvatel. Při pohledu na výše zmíněná kritéria je nám jasné, že bez prvních dvou kritérií, tedy efektivní účasti a volební rovnosti, by žádná demokratická společnost nemohla fungovat. Tudíž je

²⁸ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír a kol. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, s. 255.

považujeme za samozřejmá. Ovšem poučené porozumění již na nás může působit jako nadbytečné. Ovšem je důležité, aby všichni členové byli způsobilí podílet se na rozhodování, pokud jim je ovšem poskytována přiměřená možnost poučit se o projednávané problematice prostřednictvím vlastního šetření, dotazů, diskuse nebo úvah. Podstatu této nutné zásady vystihl už athénský státník Perikles v roce 431 před Kristem ve své řeči: „*Naši řadoví občané, i když jsou zaměstnáni svými každodenními pracovními starostmi, jsou také spravedlivými posuzovateli veřejných záležitostí. A namísto toho, abychom na diskusi pohlíželi jako na překážku stojící v cestě činům, považujme ji za nezbytnou přípravu jakéhokoliv moudrého činu.*“²⁹ Stejně tak ale nejde opomenout čtvrté kritérium, které zajišťuje kontrolu všech členů, nad tématy, která se budou probírat, a zamezuje tomu, aby si nejmajetnější vrstvy uzurpovaly právo rozhodovat o tom, co se bude projednávat z pozice své síly a majetku. Už od dob antického Řecka a Říma byly politické instituce, považované za charakteristický rys demokracie, vytvářeny především za účelem demokratizace systémů vládnutí ve státě. Přesto je důležité si uvědomit, že v žádném doposud existujícím státě nedošlo k vytvoření takového systému vládnutí, který by beze zbytku vyhověl všem kritériím demokratického procesu. Demokracie je ideál, kterého zřejmě nedosáhneme ani nikdy v budoucnu. Přesto kritéria, která jsme stanovili, nám mohou posloužit jako ukazatel, jako norma, jejíž pomocí lze zjišťovat dosaženou úroveň a možnosti demokratického způsobu vládnutí.³⁰ Zároveň je důležité si uvědomit, že nikdy asi nenastane v reálném světě situace, kdy každému členu společnosti se dostane naprosto stejné příležitosti k účasti na rozhodování, k získání poučeného porozumění příslušné problematice a k výběru témat, jež se dostanou na pořad jednání. Ovšem jedním ze smyslů těchto kritérií je být ideálním vzorem, který je hodný následování a podle toho se dá systém, který se nazývá demokratický posoudit. Chová-li se tak, aby tyto podmínky splňoval a dodržoval, dá se opravdu nazvat demokratickým.

Proč vlastně máme být pro demokracii? Když ti, co jsou u moci, jsou oprávněni zajistit dodržování platných pravidel takovými prostředky, jako je přinucení, nátlak a násilí. Není tedy možné stát řídit lépe, než jak nám to demokracie dovoluje. Není nějaký nedemokratický systém lepší? Do počátku 20. století ve většině světa vládlo přesvědčení jak v teorii, tak v praxi, že nedemokratické systémy jsou nadřazené těm demokratickým.³¹ Až do nedávné doby většina lidstva, v některých obdobích celé lidstvo, podléhala nedemokratickým

²⁹ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 41.

³⁰ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír a kol. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, s. 251

³¹ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 45.

vládcům. Představitelé těchto států své panování obvykle ospravedlňovali velmi starým a zakořeněným tvrzením, že většina lidí se není schopna podílet na správě státu. Tato většina je na tom podle zastánců tohoto názoru lépe, když přenechá rozhodování o složitých vládních záležitostech na někom moudřejším. Ovšem toto v praxi nikdy nestačilo, a proto tam, kde končily argumenty, nastupovalo násilí. Vždy byla potřeba jisté formy donucování. Tento zastaralý názor a praxe z něj vycházející nejsou bohužel v dnešní době v žádném případě ničím mrtvým. V různých podobách stále probíhá zápas o to, zda bude vládnout jeden člověk, několik málo jedinců nebo mnozí.

Podíváme-li se na to, jak dlouho byly nedemokratické formy vlády u moci, musíme se ptát, jestli demokracie znamená opravdu lepší způsob vlády než nějaká její nedemokratická alternativa. Pokud si porovnáme jednotlivé alternativy, získáme minimálně deset výhod, které mluví pro demokracii:

- 1) Zabraňuje vzniku tyranie
- 2) Zajišťuje základní práva.
- 3) Zajišťuje všeobecnou svobodu.
- 4) Umožňuje lidem, aby rozhodovali sami o sobě.
- 5) Umožňuje mravní samostatnost.
- 6) Umožňuje rozvoj člověka.
- 7) Chrání základní osobní zájmy lidí.
- 8) Zajišťuje politickou rovnost.
- 9) Usiluje o mír.
- 10) Usiluje o prosperitu.³²

2.6 Politické instituce

Jestliže chceme nějaký stát považovat za demokratický, nestačí, když si toto slovo dá do názvu. Musí se podle daných myšlenek také chovat a uzpůsobit tomu své instituce. Mezi instituce, kterými musí moderní rozvinutá demokracie disponovat, jsou:

- 1) Volení státní činitelé
- 2) Svobodné, spravedlivé a časté volby
- 3) Svoboda projevu

³² DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 46.

- 4) Alternativní zdroje informací
- 5) Svoboda shromažďování a sdružování
- 6) Občanství zahrnující všechny dospělé lidi (inkluzní občanství)³³

Vývoj těchto politických institucí ovšem nebyl jednoduchý a docházelo-li v dané zemi postupnému nastolování demokracie, potom se dané instituce v jejím vývoji objevovaly postupně. Například poslední dva body, tedy svoboda shromažďování a sdružování a občanství zahrnující všechny dospělé lidi v demokratickém a republikánském způsobu vládnutí byly uplatňovány velmi pozdě, až v druhé polovině 20. století. Jednalo se hlavně o všeobecné volební právo, které se stalo symbolem, jenž nejvíc odlišuje moderní zastupitelské demokracie od jejích předchozích forem. Doba, kdy jsou jednotlivé instituce v různých zemích zaváděny, se v každé zemi velmi liší.

Jednou z prvních institucí, které jsou zaváděny, je volba do zákonodárných orgánů. V Británii se tak děje už ve 13. století, v severoamerických koloniích během 17. a 18. století. Tato praxe volit své nejvyšší politické činitele, byla povětšinou následována postupným rozšiřováním práv občanů vyjadřovat se k politickým záležitostem a usilovat o získávání a výměnu informací. Právo vytvářet sdružení, jejichž cíle byly čistě politické, následovalo později. Takovéto politické a stranické organizace byly zpočátku vnímány jako něco nebezpečného, co má za cíl rozvracet a podkopávat stávající politický řád a stabilitu a staví se proti veřejnému zájmu. Ovšem aby mohlo být politické sdružení potlačeno, musel stávající státní aparát sáhnout k použití určitého stupně síly, který ovšem rostoucí a vlivnější skupina občanů považovala za nepřijatelný. Proto taková uskupení zpočátku působila v utajení, při uvolnění atmosféry se následně dané skupiny proměňují v politické strany. Počáteční dělení stran by se dalo rozdělit na strany loajální panovníkovi a na strany, které byly vůči této skupině v opozici. Takto například vznikly politické strany ve Velké Británii, kdy se během 18. století frakce podporující panovníka proměnila na whigy (liberály) a torye (konzervativce).³⁴

Stranický systém vznikl též ve Spojených státech amerických, které se staly pro zbytek tehdejšího světa předobrazem demokracie. Přes rychlý rozvoj demokratických institucí zde stále chyběl jeden ze šesti základních demokratických prvků a to volební právo pro všechny

³³ CABADA, Ladislav – CHARVÁT, Jakub – STULÍK, Ondřej. *Současná komparativní politologie. Klíčové koncepty*. Plzeň – Praha: Aleš Čeněk – Metropolitní univerzita Praha, 2015, s. 46.

³⁴ Stranický systém – Spojené království Velké Británie a Severního Irska [online]. [cit. 2018. 03. 25]. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/stranicky-system-spojene-kralovstvi-velke-britanie-a-severniho-irska.html>

občany státu. Přesto že už ve Spojených státech amerických bylo garantováno právo všech účastnit se voleb, tak nikomu nepřipadalo divné, když ústava Spojených států mluví o rovnosti lidí a přesto jsou z volebního procesu vynechány ženy a černoši. K rozšíření volebního práva na všechny bílé Američany došlo mezi roky 1820 – 1850. V roce 1870 byl schválen XV. dodatek k ústavě, který zakazoval popírat volební právo z rasových důvodů, barvy pleti nebo bývalého otroctví. Ovšem reálně se toho stále mnoho nezměnilo a diskriminace Afroameričanů byla uplatňována pomocí požadavků jako zaplacení volební daně a vykonání zkoušky gramotnosti. K plnému zrovnoprávnění Afroameričanů došlo až v druhé polovině 20. století v letech 1964 – 1966.³⁵ Ovšem prvním, kdo zavedl všeobecné volební právo, byla na konci 18. století revoluční Francie. Zde se první všeobecné volby konaly již v roce 1789. Všeobecné volební právo ale nevydrželo příliš dlouho. Francouzská ústava z roku 1791 toto právo zrušila a zvedla berní cenzus. V roce 1793 se všeobecné volební právo opět do ústavy zavedlo, avšak k jeho nabytí byl požadován šestiměsíční pobyt v kantonu.³⁶

V jiných zemích byli z voleb vynecháváni muži, kteří nesplňovali majetková kritéria. Zajímavé je, že s tímto vyloučením souhlasili samotní lidé, kteří se považovali za demokraty a republikány. První, kdo poskytl volební právo ženám, byl Nový Zéland v roce 1893 a Austrálie v roce 1902.³⁷ Oproti tomu v zemi jako Švýcarsko, které je považováno za jednu z nejdemokratičtějších zemí na světě se silnou tradicí, bylo volební a hlasovací právo ženám přiznáno na federální úrovni až v roce 1971. Předtím mohli volit pouze muži od 20 let a v 19. století bylo toto právo vyhrazeno mužům, kteří byli schopni vojenské služby. Ovšem na kantonální úrovni toto zrovnoprávnění žen trvalo ještě déle. V roce 1990 bylo hlasovací právo pro ženy zavedeno v posledním kantonu Appenzellu Innerrhodenu a to i přes odpor voličů (mužů) rozhodnutím nejvyššího soudu.³⁸ Na příkladu Švýcarska můžeme vidět, jak pomocí jedné demokratické instituce, v tomto případě referenda, můžete upírat základní demokratická práva jiným. V Evropě se volební právo žen prosadilo jako první ve Finsku roku 1906, v Norsku mezi roky 1910 – 1913, v Dánsku 1915, na lokální úrovni ženy mohly volit ve Švédsku, k celostátním volbám byly ženy připuštěny až po první světové válce. K výraznějšímu rozšíření volebního práva žen došlo následně mezi světovými válkami, kdy toto právo ženy získaly ve 28 zemích, mezi nimi byly Spojené státy americké, Velká Británie,

³⁵ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 134.

³⁶ Tamtéž, s. 134.

³⁷ CHYTÍLEK, Roman – ŠEDO, Jakub – LEBEDA, Tomáš – ČALOUD, Dalibor. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 16.

³⁸ Švýcarsko [online]. [cit. 2017. 24. 10]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v%C3%BDcarsko#Rovnopr.C3.A1vnost_.C5.BEen

Kanada, SSSR, Německo, Rakousko, Polsko, Československo, Maďarsko, Turecko a některé země Latinské Ameriky.³⁹

Je důležité si uvědomit, že to, co pro nás znamená demokracie, se nedá nijak ztotožnit s tím, jak byl tento pojem vnímán v minulosti. 20. století se všemi právy, která jsou lidem přiznaná, se vůbec nedá srovnat s prvotní demokracií v Athénách nebo republikou ve starověkém Římě. Jelikož jsou tyto instituce moderního zastupitelského systému něčím v historii zcela novým a jedinečným, někdy se pro označení rozvinuté moderní demokracie používá termín polyarchie.

Slovo polyarchie je složeninou řeckých slov znamenajících mnoho a vláda, tedy vláda mnoha. Jedná se o opak vlády jednotlivce, tedy monarchie nebo vlády několika, kterou nazýváme oligarchie nebo aristokracie. Od roku 1953 používá tento termín politolog Robert Dahl. Tímto termínem označuje takový politický systém, ve kterém funguje výše zmíněných šest institucí. Tedy přesně se jedná o moderní zastupitelskou demokracii se všeobecným volebním právem. Od starších demokracií se polyarchie odlišuje tím, že zde není omezené volební právo, není omezená existence politických stran, stejně tak právo vytvářet politické organizace, které slouží k ovlivňování existující vlády, například v podobě opozice, organizovaných skupin atd.⁴⁰

2.6.1 Politické instituce moderní zastupitelské demokracie

Moderní zastupitelskou demokracii lze charakterizovat pomocí těchto pro ni typických politických institucí.

- 1) *Volení státní činitelé*: Kontrola nad rozhodováním státní moci je ústavně svěřena státním činitelům, kteří jsou voleni občany. Rozvinutá moderní demokracii se tedy dá charakterizovat zastupitelským způsobem vládnutí.
- 2) *Svobodné, spravedlivé a časté volby*: Volení státní činitelé jsou vybíráni v často konaných a spravedlivě probíhajících volbách, při nichž se jen velmi zřídka objevují jisté projevy násilí.
- 3) *Svoboda projevu*: V moderní zastupitelské demokracii mají občané právo se vyjadřovat, aniž by jim hrozilo nebezpečí tvrdých trestů, k široce definovaným

³⁹ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 135.

⁴⁰ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 85.

politickým záležitostem, včetně kritiky státních činitelů, způsobu vládnutí, společenského řízení, společensko-ekonomického řádu a převládající ideologie.

- 4) *Přístup k alternativním zdrojům informací*: Občané mají právo vyhledávat alternativní informace a nezávislé zdroje informací, získávat informace od ostatních občanů, od odborníků, z novin, časopisů, knih, elektronických médií atd. Dále je zapotřebí, aby tyto alternativní zdroje informací skutečně existovaly a aby nebyly pod kontrolou vlády či jakékoli jiné politické skupiny, která by se pokoušela ovlivňovat politické názory a postoje veřejnosti. Je důležité, aby všechny tyto alternativní zdroje informací byly účinně chráněny zákonem.
- 5) *Svoboda shromažďování a sdružování*: V zájmu dosahování svých rozmanitých práv, včetně těch, jež jsou nezbytná pro efektivní fungování demokratických politických institucí, mají občané právo vytvářet relativně nezávislá sdružení nebo organizace, včetně nezávislých politických stran a zájmových skupin.
- 6) *Občanství zahrnující všechny dospělé lidi*: Žádnému dospělému člověku, který je v zemi trvale usídlen a podléhá zákonům, by neměla být upírána práva, jež jsou dostupná ostatním a jež jsou nezbytná pro činnost právě vyjmenovaných politických institucí. Mezi tato práva patří právo volit ve svobodných a spravedlivých volbách státní činitele, právo kandidovat na volenou funkci, právo na svobodu projevu, právo vytvářet nezávislé politické organizace a podílet se na jejich činnosti, právo přístupu k nezávislým zdrojům informací, a konečně mu musejí být přiznána práva a příležitosti nezbytné pro efektivní fungování politických institucí moderní zastupitelské demokracie.⁴¹

Při pohledu na těchto šest politických institucí získáme seznam, který nám může posloužit k porovnání stavu demokracie v jednotlivých zemích. Pokud v nějakém státě jeden nebo více těchto bodů chybí, je nám jasné, že se ještě nejedná o zemi plně demokratickou. Znalost těchto základních politických institucí může pomoci při plánování nejhodnějšího postupu, na jehož konci bude k přechodu na fungující moderní zastupitelskou demokracii. V zemi, která nedávno prošla demokratickým procesem, může takový seznam opět sloužit jako návod, který upozorní na to, které klíčové instituce by měly být posíleny, prohloubeny a konsolidovány. Všechny tyto body jsou pro moderní zastupitelskou demokracii nepostradatelné a můžou tedy posloužit jako minimální ukazatel demokracie. Pro starší

⁴¹ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír a kol. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, s. 253.

zavedené demokracie tento seznam může opět sloužit jako odrazový můstek, který je bude směřovat dál k posilování těchto institucí a k dalšímu rozvíjení a prohlubování demokracie.

2.7 Demokracie v malém a velkém měřítku

Slovem demokracie se v historii oháněl kde kdo. Existují opravdové demokratické systémy a pak existují takové, které si na demokracii jen hrají, přestože mívají toto slovo často v názvu svého státu, aby potvrdily svoji legitimitu. Zároveň většinou takovéto režimy tvrdí, že demokracii západního typu již dávno překonaly, a proto v jejich politickém systému mohou chybět některé prvky, které jsme si již vyjmenovali a bez kterých nejde žádný stát nazvat demokratickým, ať se jejich představitelé snaží, jak chtějí. Například Vladimir Iljič Lenin prohlašoval: „Proletářská demokracie je milionkrát demokratičtější než jakákoli buržoazní demokracie. Vláda sovětů je milionkrát demokratičtější než ta nejdemokratičtější buržoazní republika.“⁴² Podobná slova poté pronášeli vůdcové „lidových demokracií“ ve střední a východní Evropě. Ovšem to neznamená, že aby mohla být nějaká země prohlášena za demokratickou, nemusí se v ní vyskytovat vždy nutně všechna kritéria. I mezi jednotlivými demokratickými zeměmi existují určité rozdíly. Některé vyjmenované instituce se nehodí pro fungování v menších sdruženích, jež jsou na státu nezávislá a která pomáhají utvářet občanskou společnost. Další rozdíly mohou být ve způsobu voleb, systému politických stran atd.

Ovšem existence demokratických institucí a principů není zárukou, že ve svobodných a regulérních volbách nevyhrají rasisté, fašisté a separatisté. Před takovýmto dilematem jsme stáli podle amerického diplomata Richarda Holbrookeho v devadesátých letech v případě Jugoslávie.⁴³ Tento problém, se netýká jen dávné minulosti, ale je dost živý v dnešním světě. Podobné výzvě čelí dnes celý islámský svět, kdy v západním světě existovala jistá touha po změně místních represivních režimů v demokracie. Ovšem v této změně číhá jisté nebezpečí, neboť by se k moci mohla dostat islámská teokracie. Ve světě najdeme řadu případů, kdy řada demokraticky zvolených režimů, často opakovaně nebo stvrzeně pomocí referenda, běžně ignoruje řadu ústavních omezení své moci a upírají občanům jejich základní práva. A právě takováto situace nastala v islámském světě, během tzv. arabského jara v roce 2011. Kdy občané toužící po změně a zlepšení své životní situace vyšli do ulic. Tyto demonstrace byly doprovázeny požadavky o větší uvolnění režimů a nastartování demokratických změn.

⁴² DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 94.

⁴³ ZAKARIA, Fared. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004, s. 22.

V Egyptě následně demokratické volby vynesly do vedení státu Muslimské bratrstvo, které je považováno za fundamentalistickou organizaci. V roce 2013 však po řadě sporů mezi Muslimským bratrstvem a egyptským prezidentem Mursím, do situace vložila armáda a bratrstvo bylo prohlášeno za teroristickou organizaci a zakázáno. Znamějším příkladem, kdy demokratické volby vynesou k moci protidemokratické síly, je nástup nacistů v Německu v roce 1933. V tomto roce získali nacisté čtyřicet čtyři procent hlasů. Další tři strany získaly dohromady stejný počet hlasů.⁴⁴

Dnes si nedokážeme představit demokracii bez svých volených zástupců. Ovšem pokud se pokusíme srovnat řeckou demokracii, kde byla jako první na světě uvedena v praxi s demokracií moderního typu, mohli bychom stejně tak tu řeckou přirovnat k autoritativním systémům. Pro nás je ovšem důležité pohlížet na tento pojem v historických souvislostech tehdejší doby. Srovnáme-li řeckou demokracii, přesněji athénskou jako nejznámější příklad starověkého pojetí demokracie s dnešním moderním pojetím, najdeme dva podstatné rozdíly. Dnešní demokracie za jeden ze svých pilířů považuje občanství, které je platné pro všechny lidi na území daného státu. Něco takového bylo pro starověké Řeky nepřijatelné. Dále bylo pro Řeky nepředstavitelné volit si zástupce, kteří by byli vybaveni pravomocí přijímat zákony. Řecká demokracie byla demokracií městských shromáždění. Pro nás je dnes už přirozené považovat zastupitelskou demokracii za něco normálního. Ovšem ještě relativně nedávno zastánci demokracie uvažovali stejně, například Jean-Jacques Rousseau ve svém spise *O společenské smlouvě* z roku 1762.⁴⁵ Podobný názor měli i antifederalisté, kteří se stavěli proti americké ústavě ze strachu, že by při federálním způsobu vládnutí nedokázali rozhodovat sami o sobě. Stejně tak demonstrovali američtí studenti v šedesátých a sedmdesátých letech za participační demokracii, která by měla nahradit tu zastupitelskou.

Zastupitelský systém byl spojován s monarchistickým způsobem vládnutí a teprve později byl začleněn do demokratické praxe a teorie. Jisté je, že přímá demokracie prováděná na všelidovém shromáždění je funkční pouze v menší územní jednotce, kde nehrozí, že lidmi delegovaný hlas svému zástupci nebude zneužit v jeho osobní prospěch. Ovšem v zemích, které měli již zkušenost s volbou zástupců, se otvíraly nové možnosti rozšiřování demokratických práv. Ve chvíli, kdy bylo volební právo rozšířeno na všechny občany, se ze zákonodárského sboru, v tomto případě parlamentu, stal skutečně zastupitelský orgán, který měl sloužit demokratickým účelům. V roce 1820 John Stuart Mill označil systém zastupování

⁴⁴ ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004, s. 75.

⁴⁵ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 96.

jako „velkolepý objev moderní doby.“⁴⁶ Pokud se zamyslíme nad tím, proč zastupitelská demokracie převážila nad přímou demokracií, dostaneme vcelku jednoduchou odpověď. Jednalo se ryze o praktickou věc a tj., že území, která stát spravuje, je příliš velké na to, aby se bylo možno svolávat shromáždění všech občanů.

Jaký je vlastně ideální počet obyvatel, při kterém ještě může fungovat demokracie řeckého typu s veřejnými shromážděními. Podle historiků se počet obyvatel řeckých polis pohyboval okolo dvou až deseti tisíc obyvatel. Athény v době své největší slávy měly mít kolem šedesáti tisíc obyvatel.⁴⁷ Pokud by jen polovina z nich byli občané s právem účastnit se shromáždění a každý měl právo deset minut na vyjádření k projednávané věci, Řekové by tak nedělali nic jiného, než že by se účastnili shromáždění. S největší pravděpodobností se velká část obyvatel k dané problematice nevyjadřovala, velká část názorů musela být podobná, tudíž stačil pouze jeden řečník, někteří zas neměli názor nebo dostatek sebevědomí na veřejné vystoupení. Přesto je vidět, že pro takto velký počet lidí se zdá tento způsob rozhodování již silně nepraktický.

Toto ovšem není jediný problém demokracie, která je založena na shromáždění všech občanů. Možnost účastnit se shromáždění se velmi významně zmenšuje s tím, jak roste rozloha státu. I když velká většina účastníků poslouchá, o čem mluví řečníci, tak maximální počet aktivních účastníků, kteří se mohou ústně vyjádřit, je velmi malý. S největší pravděpodobností jich ve většině případů nebude více než sto. Z těchto aktivně se projevujících účastníků se fakticky stávají zástupci ostatních, kromě hlasování. Toho se samozřejmě účastní všichni ti, kteří se dostavili na shromáždění. Dalo by se říct, že v jednotce, která je ovládána demokracií, založenou na shromáždění všech občanů de facto existuje určitý druh zastupitelského systému. Ovšem v této chvíli nejde zajistit, aby členové, kteří se plně účastní, stali skutečnými zástupci mlčící většiny. Pokud by měl vzniknout nějaký systém, který má zajistit výběr zástupců, jistě by občané dali přednost tomu, aby se tak stalo ve svobodných a spravedlivých volbách.⁴⁸

Ovšem ani zastupitelská demokracie není ušetřena nevýhod, které z ní plynou. Stejně jako u přímé demokracie byl problém s účastí tak velkého množství lidí na shromáždění a s tím, že by se všichni občané měli vyjádřit k probíranému tématu, nedokáže v zastupitelské demokracii zvolený zástupce mluvit se všemi lidmi ze svého volebního obvodu a diskutovat

⁴⁶ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 98.

⁴⁷ Tamtéž, s. 99.

⁴⁸ Tamtéž, s. 101.

s nimi nad problémy, které je trápí. Dalším „problémem“ je značné delegování pravomocí, které umožňují rozhodovat o výjimečně důležitých věcech. Ovšem tyto pravomoci nejsou delegovány jen na volené zástupce, ale různými kličkami a nepřímými postupy přenechávány také byrokratům, státním zaměstnancům, soudcům a v neposlední řadě také mezinárodním organizacím. Velkým problémem zastupitelské demokracie je potom dohadování mezi politickými a byrokratickými elitami. Ve většině případů se toto dohadování odehrává v mantinelech vymezených institucemi a postupy. Ovšem tyto podmínky jsou často velmi široké a oproti tomu kontrola a účast občanů není povětšinou dostatečně silná a účinná. Naproti tomu pravidelně se opakující volby nutí politické elity sledovat veřejné mínění a jejich snaha o znovuzvolení je motivuje k tomu nepošlapávat příliš demokratická pravidla. Zvolení zástupci a byrokratický aparát se navzájem kontroluje a lidmi zvolení zástupci přece jen promítají přání, cíle a hodnoty občanů.⁴⁹

Chceme-li tedy vytvořit takový demokratický způsob vlády, který občanům poskytne a zajistí maximální příležitost k účasti na politickém rozhodování, pak se nám jeví jako nejvýhodnější demokracie, která je založena na shromáždění všech občanů, jež ale bude fungovat jen v rámci malé politické jednotky. Jestliže ale naším cílem bude vytvořit takový demokratický stát, který je schopen poskytnout co největší prostor pro efektivní řešení problémů, které se občanů nejvíce dotýkají, jeví se nám jako nejvýhodnější existence větší politické jednotky, ve které bude muset fungovat zastupitelský model. Vzniká nám zde tak jisté dilema. Čím menší je demokratická jednotka, tím větší je její potenciál občanské účasti a tím menší je potřeba občanů delegovat politická rozhodnutí na zástupce. Čím je tato jednotka větší, tím je větší její schopnost zabývat se záležitostmi, jež jsou pro občany důležité, a tím větší je potřeba občanů zplnomocňovat k rozhodování své volené zástupce.⁵⁰

2.8 Ústavy

Ústava představuje základní zákon každého státu na světě, je to nejvyšší právní norma daného právního řádu. Neexistuje stát, který by neměl ústavu, ať už mluvíme o státu demokratickém nebo nedemokratickém. Jedním z cílů ústavy je zajistit stabilní prostředí pro činnost demokratických politických institucí. V ústavě je stanoven rámec způsobu vládnutí, jsou v ní zajištěna všechna potřebná a nezbytná práva a záruky, bez kterých nemohou instituce fungovat. Dalším principem ústavy je zajistit ochranu práv většiny i práv menšiny.

⁴⁹ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 105.

⁵⁰ Tamtéž, s. 102.

Aby ústava mohla plnit cíle, které si předeslala, je potřeba, aby její text byl nestranný k různým skupinám obyvatel a nezvýhodňoval jistou skupinu nad ostatní. Pro jakoukoliv společnost je zajištění efektivity vládnutí jedním z nejdůležitějších úkolů. Pouze efektivní způsob vládnutí může zajistit, aby se orgány státní moci zabývaly problematikou, kterou občané považují za důležitou a o které jsou přesvědčeni, že si žádá řešení. Takovýto způsob vládnutí je velmi důležitý v dobách velkých krizí a stejně tak i v dobách klidnějších. Pro kvalitní ústavu je důležité, aby možnost její změny nebyla nemožná a z ústavy se nestal dokument, který je svázán tradicí a pevně zafixován. To ovšem neznamená, že by se ústava měla dát lehce měnit, například jen pouhou většinou v zákonodárném sboru a nedošlo tak k ohrožení demokratického principu státu.

Co se týče ústav demokratických, řeklo by se, že mají-li dané státy fungovat jako demokratické, musí být i jejich ústavy všechny stejné. Ovšem skutečnost je jiná. Každý stát si prošel svým vlastním vývojem během historie a stejně tak se liší i jejich ústavy. Chceme-li rozlišovat demokratické ústavy, tak jedním z možných způsobů dělení je to, jak v daném státu fungují demokratické instituce. Budeme-li mluvit o starších demokraciích a jejich ústavách, tak pro nás může být výchozím bodem rok 1950, od tohoto roku fungují demokratické instituce nepřetržitě ve dvaadvaceti státech, jsou to Austrálie, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Izrael, Japonsko, Kanada, Kostarika, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Nový Zéland, Rakousko, Spojené státy americké, Švédsko, Švýcarsko a Velká Británie.⁵¹ Všechny tyto státy jsou navzájem mezi sebou dostatečně různorodé a podle toho vypadají i jejich ústavy. Budou nám tedy moci posloužit jako ukázka různorodosti, kterou mohou ústavy mít, a přesto mohou být všechny demokratické.

Jaké tedy mohou být jednotlivé rozdíly? Jedním z největších rozdílů v ústavě může být, je-li ústava psaná nebo nepsaná. Nepsaná ústava představuje pevně zakořeněné instituce a postupy, je vytvářena jinými formami práva jako jsou historické dokumenty, ústavní zvyklosti a precedenty. Nepsaná ústava je většinou důsledkem různých neobvyklých historických okolností. Typickým příkladem státu, kde se používá nepsaná ústava je Velká Británie, Izrael a Nový Zéland. Oproti tomu psaná ústava je tvořena jedním zákonem (monolegální) nebo více zákony (polylegální). Jsou to hlavně ústavy zemí kontinentální Evropy a ústava

⁵¹ KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 43.

Spojených států amerických. V České republice je ústava polylegální, jelikož je brána jako celý ústavní pořádek.⁵²

Další možností je začlenění listiny práv a svobod. Starší ústavy přijímané většinou v 19. století tuto listinu neobsahují, ovšem novější ústavy listinu základních práv a svobod do svého textu zahrnují. Obdobně jsou na tom sociální a ekonomická práva. Ani zde s nimi starší ústavy moc nepočítají. Ovšem novější ústavy s nimi již pracují povětšinou velmi obsáhle, ale efekt je spíše symbolický.⁵³ Velmi rozdílné jsou ústavy, pokud se jedná o stát federální, nebo unitární. Jestli-že mluvíme o federálním systému vlády, tak samospráva menších územních jednotek, jako např. států, provincií nebo krajů má ústavně zajištěnou nezrušitelnost a význačné pravomoci. Oproti tomu v unitárních systémech je existence takovýchto jednotek a jejich kompetence závislá na rozhodnutí ústředních orgánů státní moci. Z výše zmíněných šesti starších demokracií jich má jenom šest federální systém. Jedná se o Austrálii, Kanadu, Německo, Rakousko, Spojené státy americké a Švýcarsko.⁵⁴ Bude-li stát jednokomorový nebo dvoukomorový, je opět definováno v ústavě. Ve světě převažují dvoukomorové systémy, ovšem jsou státy, které druhou komoru nikdy neměly. To je případ Izraele, jiné státy druhou komoru zrušily, například skandinávské země nebo Nový Zéland. Řada ústav zajišťuje také možnost přezkumu zákonů z pohledu ústavnosti. Těmito případy se zabývají nejvyšší soudy. Každá země si takový soud pojmenovává po svém. Možnost soudního přezkoumání zákona z pohledu ústavnosti je většinou praxe federálních států. V těchto státech je taková možnost považována za nezbytný prostředek pro zajištění nadřazenosti celostátní ústavy nad zákony přijímanými spolkovými zeměmi, provinciemi nebo kantony. Ve Švýcarsku se může soudně přezkoumat pouze zákon, který byl přijat zákonodárnými sbory jednotlivých kantonů. V případě unitárních států vyvstává otázka, jestli je soud oprávněn zákon, který byl přijat celostátním parlamentem, prohlásit za neústavní. Pouze asi polovina unitárních států umožňuje přezkoumat zákony z pohledu ústavnosti u soudu. V každé zemi se navíc liší snaha soudů tyto pravomoci uplatňovat. Například v Kanadě, má nejvyšší soud pravomoc prohlásit zákon za protiústavní jak na federální, tak provinční úrovni, ovšem oba zákonodárné sbory mohou takové rozhodnutí soudu zvrátit opětovným hlasováním, po kterém daný zákon nabývá platnost.⁵⁵

⁵² KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 85.

⁵³ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 111.

⁵⁴ Tamtéž, s. 111.

⁵⁵ Tamtéž, s. 112.

Dalším bodem, kterým se ústavy zabývají, je jmenování soudců. Existují v podstatě dvě možnosti, buď doživotně, nebo na určitou dobu. Doživotní jmenování soudců mělo za cíl zajistit nezávislost justice na politických tlacích. Vzniká zde ovšem nebezpečí, že soudci mohou díky možnosti přezkumu bránit potřebným reformám, tak jak se to stalo ve Spojených státech amerických v letech 1933 – 1937 za vlády prezidenta Franklina D. Roosevelta.⁵⁶ Tato zkušenost následně po druhé světové válce vedla k tomu, že v nových ústavách bylo doživotní jmenování soudců zrušeno a na místo toho bylo zavedeno omezené období pro výkon jejich funkce, ovšem na delší časové období. Jedním z dalších okruhů, kterými se ústava zabývá, jsou referenda. Je tento nástroj přímé demokracie prospěšný, jde jej využívat pro otázky celonárodního významu, nebo k úpravě ústavy? I zde mají demokratické státy na tuto problematiku diametrálně odlišné názory. Švýcarsko je asi nejznámější případ státu, který plně využívá možnosti všelidového hlasování. Referenda, která mají celostátní význam, jsou přípustná, pokud se jedná o dodatky k ústavě, tak dokonce povinná. Oproti tomu ústava Spojených států amerických s možností referenda vůbec nepočítá.

Jedním z nejdůležitějších prvků ústavy je nastavení politického systému. Má se daný stát vydat cestou prezidentského, nebo parlamentního systému? Pokud mluvíme o prezidentském systému, tak v něm je hlava exekutivy volena nezávisle na zákonodárném sboru a ústava mu svěřuje nebývale významné pravomoci. V parlamentním, jinak řečeno kabinetním systému, je potom šéf exekutivy volen přímo parlamentem a parlament má také moc ho z této funkce odvolat. Asi nejznámějším příkladem prezidentského systému jsou Spojené státy americké a klasickým příkladem parlamentního systému je Velká Británie. První prezidentský systém byl zaveden v roce 1787 delegáty amerického ústavodárného shromáždění. Vzorem pro americký systém dělby moci se stala britská nepsaná ústava, která od sebe oddělovala soudnictví nezávislé jak na legislativě, tak na exekutivě. Legislativa, ve Velké Británii zastupovaná parlamentem byla zase nezávislá na exekutivě, kterou tehdy představoval panovník, opět nezávislý na legislativě. Samozřejmě monarchie v případě Spojených států amerických nemohla připadat v úvahu, a tak vznikla silná pozice prezidenta coby náhražka za panovníka. Tvůrci americké ústavy ale nemohli tušit, že se britský politický systém vydá cestou parlamentarismu a postupného přenesení exekutivní moci do rukou ministerského předsedy. Ten měl být sice i nadále vybírán panovníkem, ale ve skutečnosti se této role ujal parlament a v pozdějších letech výhradně Dolní sněmovna. Setrvání

⁵⁶ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 112.

ministrského předsedy se tak stalo závislé na podpoře většiny v parlamentu. Většina starší stabilních demokratických systémů se vydala cestou parlamentního systému.⁵⁷

Jaký má ústava reálně vliv na rozvoj demokracie v té které zemi, je těžké určit. Budou-li podmínky pro rozvoj demokracie v dané zemi příznivé a bude tam vládnout stabilita, je pravděpodobné, že podoba ústavy nebude mít na vývoj moc velký vliv. Pokud se ovšem vývoj v určité zemi vydá směrem k nestabilitě a nepříznivým podmínkám pro fungování demokracie, pak ani sebelepší ústava danou zemi nezachrání. Ovšem budeme-li v zemi, kde podmínky pro rozvoj demokracie nejsou nijak zvlášť nepříznivé, ale nejsou ani demokracii úplně nakloněné, potom bude velmi záležet na tom, jak je daná ústava napsána. Bude-li napsaná dobře, může ústava pomoci k rozvoji demokracie a jejích institucí, jestliže ale bude napsaná špatně, může se takováto ústava podílet na zhroucení demokracie v dané zemi.

2.9 Volební systém a jeho vliv na demokracii

Volby jsou součástí snad každého politického systému a mohou sloužit k tomu, aby daný systém obhájil svoji legalitu, avšak pouze v demokratickém systému volby představují jeden z jeho pilířů a podílejí se jako žádná jiná politická instituce na utváření politické scény demokratické země. Volby lze definovat jako časově a místně sladěný, v základních otázkách právně upravený proces ustavování zastupitelských sborů, jako kolegiálních představitelů suverenity nebo samosprávy těch, kteří je ustavují.⁵⁸ Takovéto ustanovení probíhá na základě výběru z více uchazečů. Samotný volební akt je aktem osobního rozhodnutí ustavujícího, tedy voliče. Charakter voleb a jejich vliv na společnost je do značné míry určující. Skrze volby se prosazují demokratické principy vládnutí, určují, zda a v jaké míře bude mít občan možnost ovlivňovat mocenskou sféru a podílet se na prosazování svých zájmů. Volební systém ve společnosti působí jako filtr, který lidé používají k výběru těch, kteří budou na určitou, ústavou vymezenou dobu, pověřeni odpovědností za celek.

Dnešní demokracie jako delegace moci má tendenci moc delegovat na vzdálené úrovni, směrem a způsobem, jež podstatně omezuje, možná až znemožňuje vedení účinné komunikace. Mezi nejdůležitější volby, které se mohou v určitém státu odehrát, jsou parlamentní volby. Ty představují nejdůležitější delegaci moci. Je zajímavé, že v těchto volbách je komunikace mezi voličem a poslancem velmi malá, jelikož prakticky není moc dobře proveditelná. Naproti tomu delegaci moci na nižších úrovních přikládá společnost

⁵⁷ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 114.

⁵⁸ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 131.

menší význam, přestože komunikace mezi voličem a zastupitelem je mnohem účinnější. Snaha oddálit voliče a jeho zastupitele pokračuje dál v rámci globalizace a přenesení některých pravomocí národních vlád do vzdálenějších center moci.⁵⁹ Snaha omezit vliv lidu na své představitele je ovšem mnohem starší. Starší zastupitelské instituce jako byly české stavy, britský parlament, španělské kortesy nebo francouzské generální stavy představovaly uzavřené, kabinetní spolky, které se těšily výjimečným společenským výsadám a výlučností. Rozhodně nehájily zájmy všech obyvatel. Až teorie občanské společnosti z 18. století se stala východiskem ke společenské revoluci, která vytvořila demokratickou společnost odmítající jakákoliv privilegia. Právní řád má být založen na právech a povinnostech jednotlivce, nikdo by neměl mít výhody plynoucí z postavení společenské skupiny, ke které patří. Důležitou roli v této změně měla hrát mravní rovnost všech lidí.⁶⁰

Rozmanitost volebních systémů je velmi velká. Běžnému občanovi by určitě připadali volební systémy jiných zemí matoucí, nesmyslné nebo moc svazující. Přesto nejde říct, že by nějaký systém byl lepší než ten druhý, každý má své klady a zápory. Pestrost těchto systémů je dána nemožností vyhovět všem myslitelným kritériím, proto dochází k jakémusi kompromisu. Přesto jsme schopni rozeznat dva velké volební systémy. Těmi jsou většinový a poměrný volební systém. Základním znakem svobodných a demokratických voleb je svoboda nabídky a možnost výběru. K tomu se váže utváření prostoru, ve kterém si mohou jednotlivé politické programy reprezentované politickými stranami a hnutími konkurovat. Aby mohl někdo kandidovat, musí splnit podmínky dané zákonem. Jednou z důležitých otázek, které se týkají voleb, je pojem volební právo. Je volba občanským právem nebo občanskou povinností. Občan se může samostatně rozhodovat o svém podílu na volbě a to buď tím, že se volby účastní či nikoliv. Dochází zde tak ke střetu pojetí přirozenoprávního, individualistického a pojetí funkcionalistického.⁶¹

Přirozenoprávní pojetí tvrdí, že účast na volbách je plně individuálním právem jednotlivce. Tento názor se opírá o Lockovo pojetí svobody a rovnosti a o Rousseauovo pojetí tvorby obecné vůle, podle něhož se lidé rodí svobodní a rovní.⁶² Tento rys tak určuje i vztah k tvorbě obecné vůle. Rousseau tím vytváří subjektivní právo jednotlivce, kterého nemůže být člověk zbaven. Volby se tak stávají pouze a jedině svobodným aktem a nemohou se stát

⁵⁹ KOKAISL, Petr. Postsocialistická transformace ve střední Asii – tradice snaha o demokracii. In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměněch času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 163.

⁶⁰ Tamtéž, s. 164.

⁶¹ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 133.

⁶² HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 93.

povinností. Opakem se stala myšlenka, že volební akt je fakticky veřejnou funkcí a každý jednotlivec má právo být jejím nositelem. Obsah volebního aktu se tak začal chápat a interpretovat ne jako právo, ale jako povinnost, která je dána veřejnou funkcí a již musí každý občan v zájmu celku uskutečnit. V současnosti je volební povinnost zavedena v některých rakouských spolkových zemích, švýcarských kantonech, Belgii, Řecku, Lucembursku, Itálii a Lichtenštejnsku, mimo Evropu je volební povinnost zavedena v Turecku, Austrálii, Brazílii, Argentíně, Mexiku, některých afrických a arabských státech.⁶³ Volby jsou tak okamžikem, v němž se projevuje vůle voličů a stejně tak lze volby označit za přímou spojnici mezi vládou a občany.

Občan má u voleb dvě možnosti. Jít volit a nechat se zvolit, neboli aktivní a pasivní volební právo. Aktivní volební právo znamená oprávněnost občanů účastnit se volebního aktu a svým hlasem se podílet na formování zastupitelského sboru. Aby občan mohl využít tohoto svého práva, musí splnit několik kritérií. Tím prvním je věková hranice, ta je ve většině současných demokratických zemí stanovena na 18 let. Dále je vyžadováno být občanem daného státu, popřípadě doložit místo trvalého pobytu. V Evropě díky posilování Evropské unie se význam státního občanství v aktivním volebním právu snižuje. Důležitým omezením ve výkonu aktivního volebního práva je omezení ke způsobilosti k právním úkonům. Ztráta způsobilosti je dnes většinou spojována s duševním onemocněním, které zbavuje konkrétní osobu, aby se odpovídajícím způsobem rozhodovala o svých činech. Dále může být výkon tohoto práva omezen i v rámci výkonu trestu. Pasivní volební právo potom zaručuje možnost být volen, to znamená účastnit se voleb jakožto kandidát. Omezení tohoto práva může být poté spojeno s neslučitelností výkonu některých funkcí, například soudce, kvůli kumulaci více funkcí, v tomto případě poslaneckých mandátů. Dále může být pasivní volební právo omezeno výkonem vojenské služby, spácháním volebního podvodu, politické nezpůsobilosti nebo ztráty občanských práv.

U voleb můžeme rozeznávat dva pohledy na volební systém. Ten první posiluje demokracii na vstupu.⁶⁴ Jedná se o takový volební model, který zvýrazňuje reprezentativní charakter zastupitelského orgánu, obecně je označován jako konsenzuální demokracie. Volební techniky, které jsou s tímto spojeny, jsou proporčními technikami. Umožňují vznik parlamentu, jeho dolní komory jako reprezentativního orgánu, který se stává zrcadlem společnosti a odráží tak názorovou strukturu politicky relevantních zájmů voličů. Takto

⁶³ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 134.

⁶⁴ Tamtéž, s. 144.

vzniklý sbor je většinou složen z většího počtu politických stran. To vede ke složitějšímu vyjednávání o podílu politických stran na vládě. Dochází zde tak ke vzniku koaličních vlád. V tomto systému je akceschopnost až druhořadá. Oproti tomu v modelu zdůrazňujícím demokracii na výstupu je akceschopnost prvořadým cílem. Toho je docíleno tak, že už při vytváření zastupitelských orgánů je snaha omezit politickou roztržičnost, samozřejmě demokratickou cestou. V kontextu tohoto systému je považován za výhodnější většinový volební systém. Takovýto model je označován jako majoritní, většinová demokracie. S menším počtem stran sledujících vlastní politické zájmy, se utvoření akceschopné vlády jeví jako jednodušší. Pro správné fungování demokracie není podstatné, který volební systém daná země používá. Důležité je, aby společnost a mocenská sféra byly schopny prosadit a zachovat demokratický charakter volebního aktu. To znamená právo voličů odpovědně si vybírat své zástupce na základě dostatku informací, které volič potřebuje, aby se mohl opakovaně rozhodovat o jejich setrvání nebo nahrazení ve voleném orgánu.

2.9.1 Většinový volební systém

Typickým znakem pro většinové volební systémy je přidělování mandátů v jednomandátových volebních obvodech na základě prosté relevantní většiny hlasů voličů anebo prostřednictvím absolutní většiny. Princip prosté většiny je nejjednodušší technikou voleb. Mandát zde získá ten kandidát, který v daném volebním obvodu získal nejvíce hlasů od voličů. V tomto modelu není důležité, kolik hlasů získal druhý kandidát, i kdyby byl rozdíl jen jeden hlas. Tomuto systému se přezdívá „vítěz bere vše“, v angličtině *first-past-the-post*. Tento volební systém se stále používá při volbě poslanců Dolní komory britského parlamentu, ve volbách v USA, stejně tak jím je volena polovina poslanců Spolkového sněmu v Německu, část poslanců Skotského autonomního parlamentu a Velšského národního shromáždění. Území státu je v případě toho systému rozděleno do tolika volebních obvodů, kolik je poslaneckých křesel v dolní komoře parlamentu.⁶⁵

Opakem toho systému je princip absolutní většiny. V tomto volebním modelu se mandát přiděluje kandidátovi s nadpoloviční většinou získaných hlasů voličů, které odevzdali v příslušném jednomandátovém volebním obvodu. Jelikož se zde o mandát může ucházet více uchazečů, je důležité předpokládat, že se v prvním kole nezdaří žádnému z kandidátů dosáhnout nadpoloviční většiny hlasů potřebných ke zvolení. V daném systému je tedy potřeba absolvovat ještě druhé volební kolo. Tento systém umožňuje dvě varianty. První

⁶⁵ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 605.

možnost pracuje s podmínkou, že je-li pro zvolení ve druhém kole potřebná absolutní většina hlasů, potom do druhého kola postupují pouze první dva nejúspěšnější kandidáti z prvního kola. Druhá možnost počítá s tím, že pokud se absolutní většina hlasů v daném kole nepožaduje, potom není potřeba omezovat počet kandidátů.⁶⁶ První možnost se uplatňuje v prezidentských volbách ve Francii a od roku 2013 také v České republice při prezidentských volbách. Takový volební systém většinou vede k dominanci dvou velkých stran, mezi kterými si volič vybírá a zdá se efektivnější, jelikož vítězná strana není nucena uzavírat koalice a má tedy šanci ukázat svoji schopnost vládnout a prosadit svůj program.

Zajímavý alternativní systém se využívá v Austrálii během volby poslanců do Sněmovny reprezentantů federálního parlamentu. V tomto volebním systému se volí v jednomandátových volebních obvodech s podmínkou zisku absolutní většiny hlasů voličů. Ovšem dál se již nepočítá s realizací dalšího volebního kola. Následné hlasování je zde nahrazeno skrutinií, ve kterých se přidělují preferenční hlasy kandidátům, které voliči vyznačili už během prvního kola. V některých případech je přidělení preferenčních hlasů povinností, někdy se jedná o možnost, kterou volič může, ale také nemusí využít. Jestliže žádný z kandidátů nezískal absolutní většinu v prvním kole, potom se postupuje tak, že jsou postupně vylučováni nejméně úspěšní kandidáti. Jejich preference se přerozdělují úspěšnějším kandidátům. Přerozdělování probíhá, dokud některý z kandidátů potřebný počet hlasů nezíská, to znamená absolutní většinu hlasů, které voliči v daném volebním obvodu odevzdali.⁶⁷

2.9.2 Poměrný volební systém

Mezi staršími demokraciemi je považovaný za nejběžnější volební systém takový, který byl vytvořen, aby co nejpřesněji odrážel shodu mezi odevzdanými hlasy konkrétní straně a počtem křesel, které strana získá v zákonodárném sboru. Tento systém umožňuje zastoupení více politických stran. Poprvé se tento systém voleb uskutečnil v roce 1899 v Belgii a v roce 1907 ve Švédsku.⁶⁸ K dalšímu rozšíření po Evropě došlo po první světové válce. Dlouhou tradici má tento systém také v Izraeli, Jordánsku, Argentině, Bolívii nebo Guatemale. V devadesátých letech 20. století poměrný volební systém přijaly i některé postkomunistické země, přesněji Polsko, Česká republika, Slovensko a Slovinsko. Oproti většinovému

⁶⁶ CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 261.

⁶⁷ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 609.

⁶⁸ CHYTÍLEK, Roman – ŠEDO, Jakub – LEBEDA, Tomáš – ČALOUD, Dalibor. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 183.

volebnímu systému nabízí poměrný volební systém větší množství variant, které vycházejí ze stejných myšlenek jako většinový systém. Tedy přidělení mandátů by mělo co nejvíce odrážet strukturu podpory, kterou voliči poskytují kandidujícím politickým stranám či různým volebním uskupením.⁶⁹ Jedním z cílů toho systému je ochrana menšin a nezáleží na tom, jestli se jedná o menšinu etnickou, náboženskou, kulturní nebo sociální. Cílem je dosáhnout takového politického složení zastupitelského orgánu, aby co nejpřesněji odpovídal názorům a zájmům všech členů společnosti. Nejdůležitějším prvkem v poměrném volebním systému je způsob, kterým se zjišťuje počet mandátů, které přísluší dané politické straně na základě počtu získaných hlasů ve volbách. V praxi se využívají dvě základní varianty a to systém volebního dělitele a systém volebních kvót.

Systém volebního dělitele je nejužívanější volební technikou. Výhodou této techniky je, že při její aplikaci nedochází k problémům s nepřidělenými mandáty. Toho lze docílit tak, že volební výsledek strany se dělí postupně řadou čísel. Každý systém využívá jinou řadu dělitelů. Základní metoda největšího průměru je metoda d'Hondtova dělitele, od které jsou odvozeny všechny ostatní techniky. Tento systém dělí čísla 1, 2, 3, 4 atd., Imperialiho systém vynechává jako dělitele číslo 1, Saint-Laguëův systém dělí pouze řadou lichých čísel.⁷⁰ Výsledkem takového matematického přepočtu by bylo zjištění průměru, kterého by dané strany dosáhly při obsazení jednoho, dvou, tří či více mandátů. Strana, která dosahuje nejvyššího průměru, získá nepřidělený mandát jako první. Při podrobnějším srovnání jednotlivých propočtů dochází k určitému zkreslení výsledků. Pokud se pro přepočet uplatňuje d'Hondtova metoda dělitele, jsou zvýhodněny velké strany, oproti tomu Saint-Laguëův systém je více nakloněn malým stranám. Důležitým elementem je i velikost volebních obvodů, ve kterých strany soupeří.⁷¹

Systém volebních kvót stanovuje minimální počet hlasů, který je nutný pro získání jednoho mandátu. Potřebný údaj se získá tak, že se celkový počet všech odevzdaných hlasů dělí počtem mandátů, které budou přiděleny. Toto je nejjednodušší varianta označována jako Hareova kvóta. Číslo, které se tímto výpočtem získá, se užije pro následné přidělování mandátů jednotlivým politickým stranám nebo volebním uskupením. Každá kandidující strana či uskupení má nárok na takový počet mandátů, který se rovná podílu hlasů, které daná strana obdržela od voličů a volebního dělitele. Uvedený model má několik matematických

⁶⁹ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 151.

⁷⁰ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 620.

⁷¹ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 172.

variant, Droopova, Hagenbach-Bischoffava, Hare-Niemeyerova či formule Imperiali.⁷² V tomto systému je velmi složité dosáhnout toho, aby byly všechny mandáty přiděleny, či některé hlasy nezůstaly nevyužity. Kvůli tomu musí proporční volební technik využít dalších postupů, díky nimž nepřidělené mandáty přidělí. Tyto mandáty přidělí straně, které zbývá největší množství nevyužitých hlasů. Je to systém největšího absolutního zbytku, nebo straně, která má největší relativní poměr zbylých hlasů, tzv. systém největšího relativního zbytku.

Prvně uvedená technika se používá v Dánsku, ovšem má tu nevýhodu, že není schopna zamezit manipulaci. Velké strany se mohou pro větší zisk u voleb rozdělit na menší a pomocí většího zbytku hlasů potom získat vyšší počet mandátů. Druhá metoda je už zpřesněním předchozí a z matematického pohledu je výhodnější a pro zajištění proporcnosti i spravedlivější. Druhá metoda porovnává spíše poměry zbytkových hlasů než jejich absolutní hodnoty. Další upřesňující variantou je přidělování zbývajících mandátů té straně, která pro získání jednoho mandátu potřebovala nejvíce hlasů voličů.⁷³

Důležitým rysem většinového volebního systému je to, zda volič může, nebo nemůže ovlivnit zvolení konkrétního kandidáta. To znamená, do jaké míry může volič rozhodovat o struktuře volebních kandidátních listin, které jsou pro tento volební systém nezbytné. V praxi se uplatňují tři varianty volebních listin.

- 1) Přísně vázané kandidátní listiny. Volič zde může hlasovat pouze pro listinu jako celek a nemůže ji žádným způsobem upravovat.
- 2) Vázané kandidátní listiny. Do těchto listin může volič vyznačovat své preference. Takový systém funguje například v Nizozemsku a Dánsku, kde lze takto označit pouze jednoho kandidáta. V Řecku, Norsku a České republice může volič označit více kandidátů.
- 3) Volné kandidátní listiny. Ty fakticky tvoří volič sám pomocí svých preferenčních hlasů, které může odevzdat napříč politickým stranám. Tato varianta je typická pro Švýcarsko a jeho volební systém, ve kterém mají voliči během voleb do federální Národní rady největší volnost. Přesto této možnosti využívá jen malé procento voličů.⁷⁴

⁷² CHYTÍLEK, Roman – ŠEDO, Jakub – LEBEDA, Tomáš – ČALOUD, Dalibor. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 192.

⁷³ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 617.

⁷⁴ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 155.

Specifickým systémem je systém jednoho přenosného hlasu. Tento volební systém mají experti na volební techniky problém zařadit. Přezdívá se mu irský systém, nebo též Hareův. Dnes se této techniky využívá při volbách do irského parlamentu, na Maltě a v Austrálii. Zde se speciálně využívá při volbě v horní komoře parlamentu Nového Jižního Walesu a ve volbě do dolní komory v Tasmánii, dále se používá i v Severním Irsku jak do voleb do severoirského parlamentu – Stormontu, tak u voleb do místních zastupitelstev.⁷⁵ Podle některých autorů je těžké tuto techniku přiřadit k jednomu ze dvou základních volebních technik.

Základem tohoto systému je volič, který má právo označit pořadí kandidátů, může tedy určit na kandidátní listině své preference. V tomto systému platí, že hlas odevzdaný pro daného kandidáta není automaticky považován za hlas pro danou politickou stranu, za kterou vybraný kandidát kandiduje. Tímto způsobem se značně omezuje vliv politických stran na to, kdo konkrétně zasedne ve voleném orgánu. Tento volební systém se využívá ve volebním obvodu, kde se volí minimálně tři poslanci. Předtím, než dojde k přidělení mandátu konkrétním osobám, je zapotřebí stanovit minimální počet hlasů, kterých musí kandidát v daném obvodě dosáhnout, aby mandát mohl získat. V praxi poté není běžné, aby se už během prvního kola podařilo rozdělit všechny mandáty. Je proto nutné přistoupit k dalším skrutiniím⁷⁶, jejichž cílem je přerozdělit hlasy voličů tak, aby byly postupně zohledněny všechny preference voličů a aby nedošlo ke ztrátě ani těch hlasů, které už převyšují u zvoleného kandidáta potřebnou kvótu. Tyto přepočty jsou velmi složité a časově náročné. Tento systém je pokládán za výdobytek liberalismu 19. století a je spojován s představou parlamentu, který je složen z významných nezávislých osobností. Prvně byl použit v roce 1855 v Dánsku.⁷⁷ Cílem bylo, aby ti, kteří byli přehlasováni, mohli najít zastoupení v jiném okrese, než který byl jejich vlastní. To měl právě umožnit princip jednoho přenosného hlasu, který umožnil voliči odevzdat hlasovací lístek obsahující i jiná jména, mimo ta, která preferoval volič na prvním místě. Pokud by tak nebyla zvolena osoba, kterou volič preferoval, mohlo se stát, že jím druhá volená osoba by byla úspěšnější.⁷⁸

V současných demokraciích se spíše ale setkáme velmi často se smíšenými volebními systémy, které specifickým způsobem kombinují využití většinového a poměrného hlasování.

⁷⁵ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 156.

⁷⁶ Sčítání hlasu při volbách

⁷⁷ SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Slon, 2011, s. 88.

⁷⁸ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 625.

G. Sartori se přiklání k názoru, že smíšeným volebním systémem může být taková kombinace, která kombinuje většinové a poměrné techniky hlasování a vznikne tak sbor složený ze zástupců, jejichž výsledek je poloproporcionální a polovětšinový.⁷⁹ Tento systém funguje při volbě zástupců do Skotského autonomního parlamentu, kde se ze 129 křesel 73 obsazuje pomocí většinové volby a 56 křesel na základě proporční volby v osmi sedmimandátových obvodech a dále do Velšského národního shromáždění. Ve Walesu se takto rozděluje 40 mandátů většinově a 20 je přiděleno podle počtu odevzdaných hlasů pomocí kandidátních listin daných politických stran v pěti čtyřmandátových volebních obvodech. Další zemí, která zavedla smíšený volební systém je Itálie, kde se od roku 1993 volí 75% poslanců na základně relativní většinové volby a 25% pomocí poměrného systému. Tento systém je využíván ještě v Japonsku, Maďarsku a při volbě do ruské dumy. Maďarský systém je velmi komplikovaný, jelikož kombinuje dvoukolovou většinovou volbu s poměrnou volbou v rámci regionálních kandidátních listin. Každý volič má dva hlasy, které přiděluje kandidátovi v jednomandátových volebních obvodech a druhý hlas v regionální stranické listině.⁸⁰

3 Nedemokratické režimy

Demokracie představuje v současné době nejideálnější nám známý způsob řízení státu a společnosti. V opozici vůči demokracii stojí nedemokratické, tedy autoritativní a totalitní systémy, které představují naprostý protipól toho, co demokracie hlásá a čím se řídí. Přesto po většinu lidské historie byly u moci právě nedemokratické režimy. Samozřejmě je to dáno vývojem společnosti, která musela teprve k demokracii, tak jak ji známe a chápeme my dnes, dospět. Prudký rozvoj demokracie jako myšlenky, podle které se má řídit stát a společnost, nastává cca před 200 lety a její myšlenky jsou díky americké revoluci a velké francouzské revoluci uváděny v praxi. Přes všechny výhody, které demokracie společnosti poskytuje, ovšem až do posledních cca 20 až 30 let 20. století, převládaly ve světě právě nedemokratické režimy jako politická forma státu nad demokracií. Samozřejmě rozmanitost těchto režimů byla skoro stejně veliká, jako je rozmanitost demokracií. Některé z těchto režimů vytvářely vhodné či vhodnější podmínky pro rozvoj demokracie na svém území než jiné. To se týká hlavně evropských monarchií v druhé polovině 19. století jako je Velká Británie, Švédsko nebo Nizozemsko. Tehdejší režimy bychom mohli nazvat liberalizované autokracie. V těchto režimech byla výrazně omezena participace občanů na politice, ale byla připuštěna politická

⁷⁹ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 626.

⁸⁰ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2012, s. 159.

soutěž a některé základní občanské svobody, jako svoboda tisku nebo shromažďování, byly přípustné.⁸¹ Díky tomu se vytvořily příznivé podmínky, které nakonec vedly k rozvoji a prosazení demokracie. V těchto zemích vládl liberální konstitucionalismus, který představoval výhodu na cestě za demokracií. Vidět je to dobře na příkladu bývalých britských kolonií jako byla Kanada, Austrálie, Nový Zéland nebo Barbados, kde se díky tomu před osamostatněním rozvinula funkční struktura zastupitelských institucí a nezávislého soudnictví, které potom mohlo fungovat jako prevence před degenerací místní samosprávy. Opačným příkladem nám může být oblast latinskoamerických zemí, které byly zatíženy neliberálním dědictvím španělské a portugalské koloniální nadvlády, poddanské, tedy neparticipační, pasivní politické kultury, vojenských vlád a hlubokých sociálních rozdílů, které jen stěží prosazovaly fungující demokratické režimy.

Proto je v dnešní době nasnadě otázka, zdali je lepší zachovat stabilní a postupně se liberalizující diktaturu, než okamžité nastolení demokracie, u které jsou vyhlídky na politickou stabilitu s cílem delšího přetrvání značně problematické. Dobrým příkladem nám může být Indonésie roku 1998, kde díky tlaku Spojených států amerických a Mezinárodního měnového fondu padl režim diktátora Suharta. Jeho pád pro obyčejné Indonésany neměl úplně pozitivní dopad, což dokládají slova amerického politologa indického původu Fareeda Zakaria: *“Suhartův režim byl velmi problematický, ale díky němu byl v zemi zaveden pořádek, měl světovou vládu a vládla v ní hospodářská liberalizace – což je ve Třetím světě příznivá kombinace. Nejhorší však bylo, že náhrada za Suhartovu vládu nebyla lepší. Z politiky Západu by měli mít prospěch především průměrný Indonésané a těm by víc než všeobecná revoluce prospěla postupná politická reforma.”*⁸²

Úspěšným příkladem změny nedemokratických systémů na liberální demokracie jsou země v jihovýchodní Asii. Mezi tyto úspěšně transformované země můžeme zařadit Jižní Koreu, Tchaj-wan, Thajsko nebo Malajsii. V těchto zemích vládla po dlouhou dobu vojenská junta nebo jedna strana. Ovšem tyto země se vydaly cestou postupného evropského nabývání svobody a nepodlehly okamžitým demokratizačním požadavkům. Proto došlo nejprve k uvolnění hospodářství, následované zavedením právního systému, svobodou vyznání a pohybu a teprve později došlo k vypsání svobodných voleb. Tato cesta je zdlouhavá a obtížná a v očích veřejnosti se postupná transformace nemusí hned zdát jako ideální řešení. Faktem ovšem je, že v takovýchto zemích liberální demokracie zakoření mnohem snadněji, než

⁸¹ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 37.

⁸² Tamtéž, s. 38.

v afrických zemích. V těchto nově vzniklých zemích místní vůdcové často vyhlášovali svobodné volby a proklamovali vládu lidu. Pravdou ovšem je, že řada těchto zemí velmi rychle zdegenerovala v diktatury. Důvodem úspěchu postupně se demokratizujících zemí je, že liberální demokracie byla zavedena postupně se liberalizující autokracií.⁸³

3.1.1 Kořeny nedemokratických směrů

Otázka, nad kterou se nemohou politologové shodnout je, kde hledat kořeny totalitarismu, jako nejextrémnější podoby nedemokratických režimů. Někteří autoři jako Franz Neumann nebo Jacob Talmon hledají jeho počátky v hluboké minulosti a za totalitní režimy označují již starověkou Spartu nebo Diokleciánův Řím. Zastánci hlubokých kořenů jej ovšem většinou nedávají do spojitosti s žádným určitým historickým režimem. Ovšem současný politologický výzkum, ve kterém převažuje pohled Giovanniho Sartoriho a Juana Linze, kteří vznik dvou hlavních forem nedemokratických režimů, tedy autoritativního a totalitního zasazují až do moderní doby, konkrétně jejich vznik spojují s první světovou válkou a jejími katastrofálními důsledky v sociální, hospodářské a politické sféře.⁸⁴ Je také velmi důležité odlišovat moderní nedemokratické režimy, neboli diktatury, od předmoderních typů autokracií, které reprezentují tradiční monarchie. Ty se dnes již vyskytují stále vzácněji a poslední monarchie jako Jordánsko, Maroko nebo Saudská Arábie jsou nuceny se přizpůsobovat tlaku okolního a rychle se měnícího prostředí. Dnešní postavení panovníků v demokratické zemi se většinou neliší od postavení prezidenta v republikánském parlamentním režimu.

Co vůbec vede lidi k tomu, aby se přiklonili k jedné z variant nedemokratických režimů? Tyto režimy se často začínají dostávat k moci ve chvíli, kdy slábne tradiční legitimita postavená na respektu k panovníkovi a mizí patrimonální étos monarchie. Americký historik Carleton J. H. Hayes považoval ve svém zkoumání totalitních režimů za důležitý nový prvek to, že diktatury vzešly z mas a nikoliv z tříd. K jejich uchycení a rozvoji podle Hayese přispěl úpadek tradičního náboženství a totální monopolizace veškeré moci, který byla umožněna zhroucením historického „pluralismu suverenity“. Ten tvořil vzájemné stýkání a vyvažování lokálních mocí, samospráv, tradic, zvyků a tradičně samostatných korporací jako jsou církve, šlechta, univerzity. Hayes charakterizoval totalitarismus jako „*revoltu proti celé historické kultuře Západu, proti umírněnosti a vyváženosti klasického Řecka, proti uspořádání a*

⁸³ ZAKARIA, Fared. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004, s. 69.

⁸⁴ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 38.

*zákonosti starého Říma, proti lásce, milosti a pokoji křesťanství, proti celému bohatému kulturnímu dědictví křesťanské církve ve středověku a novověku, proti osvícenectví, rozumu a humanitě 18. století, proti liberální demokracii 19. století.*⁸⁵

Jedná se zde tak o jeden z jevů modernizace, která je ovlivněna hlavně industrializací, urbanizací a sekularizací, která se plně rozvinula v 19. století. Erich Fromm tvrdí, že v moderní společnosti se člověk stává sice soběstačnějším, nezávislejší i kritičtější, na druhou stranu ale také osamělejší, izolovanější a úzkostlivější. Počátek této změny vidí v době reformace, kdy Martin Luther a Jak Kavlín zdůrazňovali špatnost a zkaženost lidské povahy a hlavní cíl viděli v pokoření lidské pýchy a oslavě Boha. Tyto vlivy měly člověka připravit na podřízenou roli budoucím totalitním vůdcům.⁸⁶ Proto se vedle moderních demokracií ve stejnou dobu objevují také nedemokratické režimy. Za nejextrémnější projevy totalitních a autoritativních režimů můžeme považovat zrod Sovětského svazu v roce 1917 a o něco později vznik nacistického Německa. Koncept totalitarismu se soustřeďuje na specifickou formu státního zřízení, která se nejrazantněji projevila v SSSR, nacistickém Německu a fašistické Itálii. Od klasické diktatury se liší kombinací teroru, mobilizace, donucování, manipulace, indoktrinace, masové komunikace a úsilím o totální změnu společenského uspořádání a poměrů a o výchovu a vytvoření nového, dokonalejšího člověka. Překvapivě teorie totalitarismu pomáhala k posílení soudržnosti a síly Západu, k posílení hodnotového systému demokracie, pluralismu a právního státu. Zároveň se díky ní mohla posílit legitimita Spolkové republiky Německo a z části i k neutralizaci nacistické minulosti.⁸⁷

Proč ale totalitní hnutí vznikají až ve 20. století? Starší nedemokratické režimy rozhodně za totalitní nejde považovat. Jelikož až minulé století s plným rozvojem modernity umožnilo plně rozvinout všechny možnosti, které takový režim ke svému fungování potřebuje. Vztah mezi modernou a totalitarismem jde vysledovat na třech rovinách.

První a zřejmě nejjednodušší je využívání možností, které přinesl rozvoj industrializace a moderní techniky. Totalitní režimy a hnutí získaly k dispozici prostředky masového působení na veřejnost, těmito prostředky se staly film, rozhlas, rychlá doprava a další.⁸⁸ Díky nim dokázal daný režim velmi účinně ovlivňovat obyvatelstvo a získávat u něj mohutnou podporu.

⁸⁵ DOBEŠ, Jan. Totalitarismus – nevyhnutelný důsledek modernizace? In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 10.

⁸⁶ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Portál, 2014, s. 93.

⁸⁷ DOBEŠ, Jan. Totalitarismus – nevyhnutelný důsledek modernizace? In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 11.

⁸⁸ Tamtéž, s. 14.

S rozvojem techniky dokázal stát mnohem lépe kontrolovat a pronásledovat ty, jenž byli pro režim nepohodlní, ovšem stejně tak dokázala moderní techniku využít opozice. Technický pokrok velmi nahrával totalitním hnutím, jelikož jim umožňoval uskutečňovat velké projekty typu velkých průmyslových podniků, železničních tratí, metra, přehrad, dálnic nebo vesmírných letů, které byly k využití propagandy jako stvořené. Režim tím potvrzoval svoji legitimitu a schopnost zajistit lidem blahobyt a spokojenost.

Druhá rovina je rovina ideologická. Totalitarismus se musel vypořádat a být schopen reagovat na vzestup a etablování liberalismu a demokracie. Totalitarismus přichází na politickou scénu až po demokraciích, musí se tedy s takovouto situací nějak vypořádat. Některé prvky musely totalitní režimy přijmout, například zmasovění veřejné politiky, něco musely upravit, například koncepci demokracie a něco zcela zavrhnout, jako byl liberalismus a pluralismus.⁸⁹ Cílem tedy bylo přesvědčit obyvatele, že nabízí lepší řešení, než které nabízely dosavadní formy vlády a že dokážou splnit vytyčené cíle. Mělo tak dojít k odmítnutí formální, mechanické demokracie, která byla postavena na přepočítávání hlasů, teoretické rovnosti občanů a respektování každého jednotlivce. Ohledy, které demokracie brala na menšiny a kterým byly přisuzovány negativní vlastnosti, měly být odhozeny a rozhodlat se k jedinému možnému, tedy k výkonu absolutní moci.

Za třetí lze sledovat souvislost totalitních hnutí a režimů s obecným ideovým základem moderní doby. Pro moderní dobu a totalitní hnutí představuje styčný bod odklon od náboženského výkladu původu člověka a světa, pánem světa a dějin se stává člověk a nikoliv Bůh. Tento bod je jedním z pilířů moderní doby, proto je nacismus, fašismus a komunismus bez pochybností moderním fenoménem, jelikož dokázal chybějící Boží autoritu nahradit. Modernu dále charakterizuje také pokus o vytvoření společnosti, která bude řízena racionálně. Můžeme hovořit o tzv. panoptikální společnosti. Tato společnost je přehledná, předvídatelná, regulovaná a chápána jako celek. Jednotlivci jsou v této společnosti chápáni pouze jako článek tohoto celku.⁹⁰ Lidé se měli připravovat na to, aby se dokázali zájmům celku zcela oddat. Ke vštěpování tohoto pocitu měly sloužit školy, armáda, továrny. Lidé tak byli rozdělováni na ty, kteří jsou oddanými služebníky celku a na ty, kteří nebyli schopni se zařadit do systému, až po škůdce jako byli vykořisťovatelé, kulaci, Židé a vlastizrádci.

⁸⁹ DOBEŠ, Jan. Totalitarismus – nevyhnutelný důsledek modernizace? In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 15.

⁹⁰ Tamtéž, s. 16.

Kontrolu lze pokládat společně s terorem a propagandou za další důležitou konstitutivní stránku totalitarismu.

Na analýze těchto režimů je postavena práce Hannah Arendtové o původu totalitarismu. Arendtová propracovala příčiny, které vedly k úspěchu totalitních hnutí, jež využila sociální atomizace jednotlivců v podmínkách masové společnosti. Kladla velký důraz na specifický charakter jejich ideologie a mimořádně intenzivní teror, jež byl po získání moci praktikován. Nacistický a sovětský režim nejlépe ztělesňuje koncentrační tábor Auschwitz⁹¹ a souostroví Gulag. Dalšími autory, kteří se zabývají touto problematikou, byl Carl Friedrich a Zbigniew Brzezinský z roku 1956, kteří sestavili katalog rysů, které musí totalitní hnutí splňovat.

- 1) Oficiální ideologie, která vysvětluje všechny aspekty lidské existence, kterou je každý povinen přijímat.
- 2) Jediná strana, hierarchicky strukturovaná, typicky vedená jedním vůdcem, jejíž „tvrdé jádro“ je oddané oficiální ideologii, již je připravena prosazovat, přičemž kontroluje aparát státu.
- 3) Systém teroristické policejní kontroly, jež je řízený vedením strany, vyznačující se nejenom zásahy vůči zjevným nepřátelům režimu, ale i vůči arbitrárně vybraným skupinám populace (plošný teror).
- 4) Prakticky úplný monopol ve sféře masových sdělovacích prostředků, což zajišťuje propagandistickou indoktrinaci společnosti.
- 5) Kontrolní monopol nad ozbrojenými složkami, opírající se o moderní technologie.
- 6) Centrálně kontrolovaná a řízená ekonomika.⁹²

Tyto rysy je možno vnímat jako propojené a vzájemně se podporující. Těchto šest bodů bylo ustanoveno po výzkumu, který zahrnoval nacistické Německo, Sovětský svaz, nově vzniklé komunistické režimy ve střední a východní Evropě, komunistickou Čínu a fašistickou Itálii. Byla to právě fašistická Itálie se svým vůdcem Benitem Mussolinim, o kterém je všeobecně rozšířeno, že jako první použil ve 20. letech 20. století pro označení svého režimu termín totalitní. Prvně ho použil 22. června 1925 v projevu, ve kterém útočil na zbytky opozice ve sněmovně, když hovořil o „la nostra feroce volonta totalitaria“, tedy o naší nezkrotné naprosté vůli.⁹³ Cílem je, aby zítra Ital a fašista znamenal totéž. Ovšem ve

⁹¹ Osvětim

⁹² NOVÁK, Miroslav. *Mezi demokracií a totalitářstvem. Aronova politologická sociologie industriálních společností 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007 s. 109.

⁹³ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2014, s. 227.

skutečnosti byl termín poprvé použit už v roce 1922, několik měsíců po pochodu fašistů na Řím. Původně ho, pejorativně používali protivníci fašistů, kteří je kritizovali, za jejich antidemokratické způsoby vládnutí.⁹⁴

Základ slova totalitarismu je z latinského totus/totalis = celý, který byl součástí běžné italštiny. V roce 1929 byl termín oficiálně použit v Timesech jako souhrnný název označující německé národní socialisty i komunistické Rusko. Termín se začal používat jako protiklad k výrazu parlamentní vlády. Přesto je Mussoliniho Itálie považována dnes spíše za přechod mezi autoritativním a totalitním systémem, než čistě totalitní.⁹⁵ Výše zmíněné body představují ideálně-typickou představu o totalitním režimu. Samozřejmě, že reálně existující režimy se od této představy odchylovaly. Nacistické Německo nemělo například oproti Sovětskému svazu až tak extrémně centrálně řízenou ekonomiku. Stejně tak úloha strany při řízení státu byla u nacistického Německa menší, než v Sovětském svazu. Opětovný zájem o nedemokratické režimy přinesla 60. a 70. léta 20. století během dekolonizace, kdy vrůstá počet diktatur.

Průlomovou koncepcí totalitních a autoritativních systémů představil Juan José Linze v knize Totalitní a autoritativní režimy. Pro jeho teorii totalitarismu není zásadním prvkem teror, který se vyskytuje v hojné míře i v režimech, kterým chybí další charakteristiky pro tento typ diktatury. Například represivní režim Rafaela Trujilla v Dominikánské republice, na jehož konci byly desetitisíce mrtvých, se neopíral o žádnou ideologickou záštitu, ani nepoužíval žádnou mobilizační strategii. K podobně mimořádně krutým režimům, které pro likvidaci obyvatel využívaly etnického klíče, byl režim Ida Amina v 70. letech 20. století v Ugandě. Ovšem zde se vzhledem k polomodernímu charakteru země a chybějící ideologii nedá hovořit o totalitním režimu. Oproti tomu i „moderní“ totalitní systémy, vyskytující se v druhé polovině 20. století, oplývaly neskutečnou brutalitou. Jedním z nejkrutějších režimů byla komunistická Čína v 50. až 70. letech za vlády Mao Ce-tunga nebo vláda Rudých Khmerů v Kambodži v druhé polovině 70. let, která patřila rozsahem teroru k mimořádně ničivému extrému. Proto by nemělo být na teror pohlíženo jako na přímý konstitutivní rys totalitního režimu. Nejde ho ovšem úplně opomíjet, teror by měl být vnímán, jako orientační indikátor, podle kterého může o daném režimu jako o totalitním uvažovat.⁹⁶

⁹⁴ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2012, s. 22.

⁹⁵ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 40.

⁹⁶ Tamtéž, s. 41.

Linz ve své práci vymezuje totalitní a autoritativní režimy, pomocí tří „plných“ a jedné „dílčí“ dimenze. Toto vymezení pak vytváří jasnou linii mezi demokracií a autoritativními režimy. První dimenze je založena na dichotomii monismu a omezeného pluralismu. Totalitní režim se vyznačuje monistickým centrem moci, ve kterém je jakákoliv pluralita jednotlivých institucí vždy odvozena od centra, čímž získává svou legitimitu. Výrazným prvkem je zde exklusivita na bázi hierarchického uspořádání strany s železnou disciplínou, striktnímu podřízení se vedení a naplňování „poslání“ režimu. Monistické centrum tak získává vysokou schopnost pronikat do celé společnosti a to je silně provázáno s ideologickým a mobilizačním působením režimu. V kontrastu proti tomuto ovládnutí společnosti stojí limitovaný pluralismus autoritativních režimů, který je zároveň nejdůležitější odlišností od neomezeného pluralismu v demokraciích. V autoritativním režimu samozřejmě prvek jedné strany nechybí, je velmi častý. Ovšem jejich reálná síla ovládat masu je mnohem menší. Jako příklad nám může sloužit řada afrických režimů jedné strany, kdy se často jednalo spíše o nesourodý konglomerát různých elementů.⁹⁷ V autoritativním režimu nedochází k úplnému podřízení všech institucí a skupin, mnoho z nich si zachová jistou míru autonomie či poloautonomie. Mezi tyto skupiny může zařadit armádu, církve, soudnictví, byrokracii nebo různé zájmové skupiny. Důvod, proč tyto instituce autoritativní režim toleruje, je čistě prostý. Je to proto, že je potřebuje. Tyto instituce narušují určitou homogenitu režimu, mají určitý vliv a někdy jsou přímo do vládnutí zapojeny. Vůči danému režimu jsou často takoveto instituce loajální a představují a fungují jako jeho opora, časem se ovšem mohou změnit v destruktivní element a zázemí pro opozici. Jedním z příkladů této změny z loajální instituce k opozičnímu prvku byla změna katolické církve ve Španělsku za vlády generála Franca. Církve zde původně působila jako jedna z klíčových opor režimu. Po určitém čase se ovšem některé její složky staly nositeli myšlenek změny a demokratizace země. Autoritativní režimy charakterizuje větší či menší heterogenita a to se týká i vládnoucích elit, které nejsou tvořeny jen profesionálními politiky.

Druhou dimenzí, se kterou se setkáme při rozlišování totalitních a autoritativních režimů, je kontrast mezi exklusivistickou, intelektuálně propracovanou ideologií, se kterou se vládnoucí stranická skupina nebo vůdce identifikuje a která potom slouží danému režimu jako ospravedlnění k provádění politiky anebo manipulace společnosti. Ideologie zde slouží nejen jako interpretace sociální reality, ale může poskytnout také historické zdůvodnění „mise“ režimu. Takto fungovala komunistická ideologie ve východní Evropě, kde Marxovy,

⁹⁷ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 41.

Engelsovy a Leninovy spisy vytvořily závazný kánon myšlení, který byl vštěpován obyvatelům pomocí masmédií a vzdělávacího systému.⁹⁸ Autoritativní systémy ovšem koherentní ideologii postrádají, místo ní je zde pouze přítomnost „mentality“. Mentalita se opírá o hodnoty a hesla, která jsou pro danou společnost srozumitelná. Příkladem nám může být autoritativní režim v Rakousku mezi roky 1934 – 1938, který se opíral o hesla jako pořádek, hrdinství, statečnost, patriotismus, služba vlasti a sociální mír společně s militaristickým, korporativistickým a ke katolicismu se obracejícím duchem.⁹⁹

Třetím výrazným rozdílem, který najdeme mezi autoritativními a totalitními režimy, je zapojení občanů do mobilizace s politickým a společenským cílem, které je prováděno stranou, ale také dalšími organizacemi, jež disponují v určité sféře monopolem. Výsledným cílem takovéto mobilizace je občan zcela ztotožněný s režimem a nadšeně se podílí na jeho fungování. Jedním z příkladů takovéto spontánní mobilizace byl proces s Miladou Horákovou, kdy v podnicích a na úřadech byly masivně podepisovány petice požadující smrt této demokratické političky.¹⁰⁰ Na druhé straně autoritativní režimy nesázejí na mobilizaci obyvatelstva, ale právě naopak, na depolitizaci společnosti, případně na limitovanou participaci. Takovému režimu vyhovuje spíše politická pasivita, jelikož aktivita občanů je považována za nežádoucí. Výjimku tvoří pouze počáteční období, kdy se autoritativní režim snaží chopit moci a podpora aktivního obyvatelstva se mu hodí.

Posledním rysem, charakteristickým pro autoritativní režimy, je princip vůdcovství jednoho vůdce nebo malé skupiny, například vojenské junty. Vůdcovství se sice může na první pohled zdát jako projev absolutní moci, ve skutečnosti má však své meze. Občas se může dané vůdcovství zdát jako nevyhnutelná odpovědnost. Příkladem může být Portugalsko za vlády diktátora Antonia Salazara, který vládl Portugalsku od 30. let až do konce 60. let 20. století.¹⁰¹ Vůdcovství v totalitních režimech je podle Linze mnohem pravděpodobnější v totalitních režimech než v autoritativních, ovšem nemusí zde jít o pravidlo. Naproti tomu zde máme historickou zkušenost s neotřesitelným postavením Stalina v Sovětském svazu a Adolfa Hitlera v nacistickém Německu, kde fungovala neomezená moc zbožštělého vůdce. Otázku vůdcovství je tedy lepší spíše chápat jako indikátor než jako rys určitého typu režimu. Pro totalitní hnutí je charakteristické, s jakou lehkostí vůdci, kteří si po celou dobu své vlády

⁹⁸ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 43.

⁹⁹ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2012, s. 112.

¹⁰⁰ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 43.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 43.

budovali kult moci, upadají lehce v zapomnění. Se Stalinovým kultem osobnosti, který Stalin pracně a tvrdě budoval přes třicet let, s ohledem na Leninův odkaz, se jeho nástupci vypořádali tak, že se ho pokusili zničit. Stejný osud potkal Hitlera, který byl po své porážce zapomenut, ovšem dnes opět hraje důležitou úlohu v neofašistických a neonacistických skupinách.

Tento jev by se dal vysvětlit jistou vrtkavostí mas, jakmile vůdce zmizí z očí, lidé na něj zapomenou. Ovšem vědeckější vysvětlení při studiu totalitních hnutí pracuje s tezí, že tato hnutí jsou posedlá mánií permanentního pohybu.¹⁰² Totalitní hnutí si dokáže moc uchovat pouze, pokud se hýbe a vše kolem sebe uvádí do pohybu. Pro totalitní režimy a jejich vůdce je důležité mít zajištěnou podporu mas a opírat se o ni. Jenom tak se mohou vyrovnat s vnitřními i vnějšími nepřáteli. Bez této podpory by se Hitler nedokázal dostat k moci legální cestou a Stalin by nemohl likvidovat své nepřátele. Prostředkem totalitních hnutí bylo organizace mas, ne tříd jako tradičních zájmových skupin kontinentálních národních států, ani občany různého mínění o řízení obecných věcí v anglosaských zemích. Všechny ostatní politické skupiny byly odkázány na poměrné zastoupení, totalitní hnutí byla závislá na pouhé síle počtů.¹⁰³ Po první světové válce Evropu zasáhla protidemokratická, prodiktátorská vlna. Fašismus se rozšířil z Itálie do většiny středoevropských a východoevropských zemí. Je s podivem, že z Musolliniho Itálie se plně totalitní stát nestal a Musolliny se spokojil s diktaturou vlády jedné strany. Další netotalitní diktatury vznikly v Rumunsku, Polsku, pobaltských zemích, Maďarsku, Portugalsku a Španělsku. Nacistické Německo, které v totalitní ideologii zašlo dál, opovrhovalo těmito „nedokonalými“ režimy. Naproti tomu velmi obdivovaly Sovětský svaz a jediný člověk, ke kterému Hitler choval jistou úctu, byl Stalin.¹⁰⁴ Je zajímavé, že tato důvěra byla oboustranná.

Opravdu totalitní vládu poznal zřejmě jen Sovětský svaz a nacistické Německo po vypuknutí druhé světové války. Asi nejdůležitějším prvkem, který omezoval plný rozvoj totalitní vlády nad daným státem, byla jeho velikost a s tím svázána velikost populace. Řada evropských diktatur se musela spokojit s modelem třídní nebo stranické diktatury, jelikož tyto země měly nedostatek lidského materiálu na to, aby se v nich mohla naplno rozvinout politika ovládnutí, která by vyžadovala velké populační ztráty. Plně rozvinout totalitní vládu by Německo zvládlo pouze v případě, že by vyhrálo druhou světovou válku. Ve chvíli, kdy

¹⁰² ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 2013, s. 430.

¹⁰³ Tamtéž, s. 433.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 435.

nacistické Německo dobylo rozsáhlá území na východě Evropy, ze kterých začal proudit nepřetržitý zástup lidské síly, nastala vhodná chvíle pro plné rozvinutí koncentračních táborů. Sovětský svaz totalitní vládu uplatňoval během 30. let 20. století, kdy v důsledku hladomorů, čístek a cíleného stěhování národů klesla populace ze 171 milionů na 145 milionů obyvatel.¹⁰⁵ Totalitní vláda je možná pouze v případě, že existují postradatelné masy, které mohou být obětovány bez katastrofálního rizika rozsáhlého vylidnění.

Nástup totalitních hnutí je umožněn jejich orientací na masu lhostejných lidí. O tyto lidi nejevila žádná strana zájem, neboť je považovala buď za moc hloupé, nebo příliš apatické, čímž o ně ztratila zájem. Totalitní hnutí dokázalo tyto lidi přitáhnout, členskou základnu tak tvořili lidé, kteří měli s politikou jen minimální zkušenost. To dané straně umožnilo zavést nové propagandistické metody, ignorovat argumenty politický oponentů, profilovat se jako antisystémová strana. To umožnilo totalitním hnutím uchýlit se k teroru a vyhrožování likvidací názorovým oponentům. Hnutí tvrdila, že problémy ve společnosti mají mnohem hlubší zdroje, jako byly přírodní, společenské nebo psychologické, které se vymykají možnému chápání jednotlivce. Úspěch u mas znamenal zhroucení iluzí. První takovouto iluzí bylo, že lidé se ve většině podílejí na řízení obecních věcí a že snad každý sympatizuje s nějakou stranou. Druhou vyvrácenou iluzí byla představa, že tyto lhostejné masy nejsou důležité, že jsou neutrální a představují pouze jakési pozadí, kulisy politického života národa.¹⁰⁶ Demokratická vláda se tak opírala o mlčenlivý souhlas a byla snášena nevyhraněnou vrstvou obyvatelstva. Totalitním hnutím se díky tomu podařilo masám dokázat, že parlamentní většiny ve skutečnosti žádné většiny, žádné masy nezastupují, a že tudíž neodrážejí reálnou situaci v zemi.

Různé teorie totalitarismu byly ovšem také podrobeny řadě kritik. Ty se objevovaly současně s tím, jak samotné totalitní systémy svým chováním podřývaly některé teze teorií. Těmito událostmi, které nabourávaly totalitní teorie, byl XX. sjezd KSSS a odhalení Stalinových zločinů, povstání v Maďarsku v roce 1956 anebo pokus o reformní politiku v Polsku. Kritika totalitarismu se zaměřovala na tři roviny.

1) Nejzákladnější rovina je tvořena ideovým odmítáním srovnání nacismu a komunismu, které poukazuje na různá ideová východiska a cíle. Tento rozpor je dán hodnotovou orientací nositelů, kteří trvají na zásadní protikladnosti daných ideologií a režimů. Jejich srovnávání

¹⁰⁵ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenth, 2013, s. 436.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 438.

považují pouze za část politického souboje, který měl za cíl degradovat komunismus a celé levicové hodnoty a myšlení.¹⁰⁷

2) Proti totalitarismu se vznáší výtky, že se příliš zaměřuje na otázky bezprostředního výkonu moci a na represivní charakter zkoumaných režimů. O represivním charakteru jistě není pochyb, ovšem žádný systém, ani ten mocenský, nemá jen jednu stránku. Často dochází až k zavádějícímu zjednodušení. Totalitarismus pomíjí sociální příčiny vzestupu radikálních hnutí a jejich úspěch je interpretován pouze jako uchopení moci malou skupinou revolucionářů. Ovšem komunisté v Rusku zpočátku hájili opravdové zájmy jisté vrstvy obyvatelstva. Díky tomu měl komunismus opravdový cíl a obsah, naproti tomu nacismus stál pouze na mobilizaci bez ohledu na obsahovou stránku. Proti těmto myšlenkám se tak vytvořil konkurenční směr, který se zaměřil na sociální předpoklady hnutí a režimů, na sociální změny, ke kterým v průběhu existence režimu docházelo. Socialismus se tak začne jevit jako specifická varianta modernizace. Zastánci této teorie tak vycházeli z přesvědčení, že socialistické režimy procházejí jistými fázemi vývoje od rozvojové diktatury, od agrární společnosti k průmyslové společnosti. Toto pojetí by šlo ale vztáhnout i na nacismus, kde by jeho cílem nebylo extenzivní rozvoj a budování infrastruktury, ale hledání nových forem sociální péče a vytváření kultury volného času.¹⁰⁸

3) Z výše uvedených deficitů vyvstávají zcela konkrétní otázky, na které totalitarismus nemá odpověď. Některé jsou vcelku oprávněné, například jak mohly komunistické režimy fungovat i bez masového teroru, jenž je pro totalitarismus klíčový i po padesátých letech 20. století, kdy teror povětšinou ustal. Dále, je-li totalitarismus pokládán za monokratickou diktaturu, jak je možné, že ve vedení jednotlivých režimů existují vzájemně si konkurující skupiny bojující o moc.¹⁰⁹

3.1.2 Byrokraticko-militaristické autoritativní režimy

Každý totalitní a autoritativní systém je nakonec režim sám pro sebe a nikdy nezapadne do všech definic úplně přesně. Navíc vysoká dynamika politického vývoje v posledních desetiletích 20. století až do dnes změnila jak svět demokracií, tak svět diktatur. Některé autoritativní typy diktatur se v dnešní době zdají už jen minulostí. Příkladem nám může být rasová „demokracie“ s výraznou restrikcí práv určité skupiny obyvatel, jež byla

¹⁰⁷ DOBEŠ, Jan. Totalitarismus – nevyhnutelný důsledek modernizace? In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007, s. 11.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 14.

reprezentována Jihoafrickou republikou během období apartheidu.¹¹⁰ Kromě toho dochází ke vzniku nových druhů autoritativních režimů, které vznikají na konci 20. století a na začátku 21. století po neúspěšném pokusu zavést demokracii v daných zemích. Přes různost jednotlivých režimů je byrokraticko-militaristický režim jedním v historii z nejrozšířenějších režimů a dodnes jedním z nejčastějších. Tento režim se objevoval v prostředí, kde probíhal výrazný polarizující střet mezi novými politicko radikalizovanými sociálními skupinami, které představovali dělníci nebo maloročníci vstupující do politiky a na druhé straně novými středostavovskými skupinami představovanými úředníky a podnikateli a starými strukturami reprezentovanými velkými aristokratickými vlastníky půdy. Zároveň v těchto zemích působil velký vliv tradičních institucí, kterými byla katolická církev anebo monarchie, které v zájmu zachování stability země nově vznikající autoritativní režim podpořily. Tyto země si většinou předtím prošly jistými experimenty s demokracií nebo pokusem o jakýsi konstitutivní parlamentní režim. Tyto pokusy ovšem nedokázaly dynamicky a výbušně společenský pohyb zvládnout. Elitu nově utvořeného autoritativního režimu tvořili armádní důstojníci a byrokraté, ovšem pod tímto termínem si musíme představit finanční experty, manažery či podnikatele, kteří měli zajistit ekonomickou stabilizaci chaosem zmítané země.¹¹¹ Vojáci pak pomocí armádního převratu zajistili nastolení režimu a představují jeho oporu a ochranu. Nové elity se snaží utlumit nastartovanou mobilizační dynamiku radikalizovaných skupin. V některých případech je dokonce možný kvaziparlamentní rámec jako se to stalo v meziválečném Maďarsku za vlády admirála Miklóse Horthyho. V Maďarsku byla tolerována existence dalších politických stran i levicových sociálních demokratů. Takovéto režimy mohou fungovat bez politických stran, ovšem častěji vytvářejí oficiální, vládou podporovanou stranu, která redukuje participaci občanův politickém životě na minimální úroveň.¹¹²

Dalším příkladem byrokraticko-militaristického režimu bylo meziválečné Polsko po roce 1926 za vlády maršála Józefa Piłsudského, který se dostal k moci pomocí vojenského převratu. V Jugoslávii zase král Alexandr vyřešil neustálou politickou nestabilitu pramenící hlavně z etnicky různorodého obyvatelstva a sociálně motivovaného násilí nastolením diktatury na konci 20. let 20. století. Za další byrokraticko-militaristické režimy

¹¹⁰ CABADA, Ladislav – CHARVÁT, Jakub – STULÍK, Ondřej. *Současná komparativní politologie. Klíčové koncepty*. Plzeň – Praha: Aleš Čeněk – Metropolitní univerzita Praha, 2015, s. 61.

¹¹¹ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 45.

¹¹² BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2012, s. 57.

bychom mohli považovat vládu generála Franca ve Španělsku v posledních desetiletích jeho působení, armádou nastolené režimy v Argentině, Brazílii nebo Peru během 60. let nebo v Chile na začátku 70. let minulého století. Mezi tento styl režimu bychom mohli také zařadit Polsko v posledních letech komunistické vlády, přesněji mezi roky 1981 až 1989.¹¹³

3.1.3 Posttotalitní a sultanistické režimy

Dalším typem nedemokratických režimů jsou podle Linze tzv. posttotalitní režimy, které jsou důležité pro středoevropský prostor, jelikož s nimi máme přímou zkušenost. Linz původně tyto posttotalitní režimy chápal jako jednu z možností alternativních režimů, které následují po totalitní éře v zemi. Nicméně určité specifické rysy vedly k „překvalifikování“ na zvláštní typ nedemokratického režimu. V prostoru střední a východní Evropy se momentem pro zrod tohoto typu režimu stala Stalinova smrt v roce 1953.¹¹⁴ Se Stalinovou smrtí byl spojen proces destabilizace spojený s kritikou kultu osobnosti, došlo k propuštění některých politických vězňů a k určitému uvolnění ve společnosti, které vedly k jistým změnám ve společenské, kulturní a ekonomické oblasti. Tento proces ve Východním bloku probíhal v každé zemi jiným tempem, nejdále v této proměně došlo Polsko, které se stalo „čistě“ autoritativní zemí, ostatní země dospěly k posttotalitnímu typu. V tomto druhu režimu zůstal oficiálně zachován monopol komunistické strany a nedošlo k prosazení omezeného politického pluralismu. Ve společnosti se ale objevují jisté náznaky ekonomické nebo společenské různorodosti.

To znamená, že daný režim toleruje neoficiální tzv. šedou ekonomiku. Tato ekonomika dokázala jistým způsobem uspokojit ty potřeby občanů, které nebyl režim pomocí centrálně řízené ekonomiky schopen zajistit. Oficiální ideologie režimu je stále platná, ovšem víra v samu ideologii je již zásadně oslabena. Již nedochází k přirozené mobilizaci občanů, dochází pouze k jakési rutinní mobilizaci. Nadšení pro režim je nahrazeno lhostejností. Režim ovšem od občanů nadále požaduje aspoň jakési „minimální“ nadšení, které představují podnikové schůze, manifestace během významných výročí, jako byl 1. květen, 7. listopad - nejdůležitější den bolševické revoluce a další.¹¹⁵ Kromě společnosti se mění také myšlení samotných stranických špiček, které díky zkušenosti se stalinistickými represemi kladou větší důraz na osobní bezpečnost a dodržování formálních stranických procedur. Z vládnoucí

¹¹³ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 45.

¹¹⁴ CABADA, Ladislav – CHARVÁT, Jakub – STULÍK, Ondřej. *Současná komparativní politologie. Klíčové koncepty*. Plzeň – Praha: Aleš Čeněk – Metropolitní univerzita Praha, 2015, s. 62.

¹¹⁵ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír a kol. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, s. 279.

vrstvy mizí charismatické osobnosti a nahrazují je technokraté a byrokrati, díky čemuž ze společnosti mizí revoluční étos. Vedoucí ideologie stále plní roli posvátní knihy, vedoucí představitelé ji však považují již spíše za utopii. Účast na rituálech je sice stále povinná, postrádá však již entuziasmus.¹¹⁶

Jedním z nejlepších příkladů takového vývoje nám může být situace v Československé socialistické republice před listopadem 1989, kdy se jednalo o jeden z nejrigidnějších posttotalitních režimů východního bloku. Komunistická elita byla strnulá, neochotná k jakékoliv reformě v jakékoliv části společnosti. Tato neochota pramenila z obavy o narušení statusu quo, který se v Československu vytvořil po intervenci vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Intervence znamenala konec Pražského jara, náhlé liberalizace komunistického režimu, kdy mizela cenzura, a začalo docházet k tvorbě politického pluralismu. Velmi častým a silným jevem, který se nevyhýbá posttotalitním režimům a byl velmi determinujícím v případě Československa, je gerontokratizace a sklerotizace režimu.¹¹⁷ V podstatě to znamená, že lidé, kteří stojí v čele daného režimu, jsou v jeho vedoucích funkcích po dlouhá léta někdy i několik desítek let. V Československu tento jev reprezentoval Gustav Husák, původně generální tajemník komunistické strany a od poloviny 70. let též prezident republiky. O funkci generálního tajemníka přichází až v roce 1987, nikoliv však kvůli nějaké generační obměně ve straně, ale pouze kvůli mocenskému boji uvnitř strany. Nástupcem se stal Milouš Jakeš, který ovšem nepředstavoval žádného reformistu, ale právě naopak typického byrokratického aparátčíka a dál pokračoval v zaběhnutém stylu řízení státu.¹¹⁸

Tato zatuhlost režimu byla způsobená vpádem vojsk Varšavské smlouvy a snahou vládnoucí vrstvy nic neměnit na vzniklé situaci a pouze udržovat stávající stav v chodu. Komunisté v Československu tak nedokázali reagovat na změny ve společnosti, které v Polsku vedly ke vzniku Solidarity a v Maďarsku k větší otevřenosti ekonomiky pro soukromé podnikání a další ekonomické „experimenty“. Tato zatuhlost v podstatě ani neumožňovala dialog mezi vládnoucí stranou a opozicí reprezentovanou Chartou 77, kterou se nejprve pokusili zničit a následně co nejvíc izolovat od většinové společnosti. Českoslovenští komunisté se stavěli velmi rezervovaně až odmítavě k perestrojce a glasnosti, reformním snahám Michaela Gorbačova v Sovětském svazu, jelikož až moc připomínaly

¹¹⁶ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2012, s. 62.

¹¹⁷ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 51.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 51.

myšlenky Pražského Jara. Po pádu komunistických režimů v Evropě ovšem posttotalitní režimy nezmizely z politické mapy. Ze současných existujících režimů do nich můžeme zařadit Čínu, Vietnam a Kubu. Stejně tak v dnešním světě dochází k pokusu o vznik nových totalitních režimů. Mezi tyto pokusy můžeme zařadit situaci v Afghánistánu na konci 20. století, kdy se hnutí Talibán chopilo moci v Afghánistánu. Jejich snahou byla změna společnosti v duchu radikální představy islámu. Dalším pokusem o vznik totalitního státu by mohl být i Islámský stát, který se rozkládal na území Sýrie a Iráku.

Dalším významnou formou moderních autokracií je sultanistický režim. Legitimita takového systému je založena na personální moci vládcе, který z velké části napodobuje absolutisticky chápanou monarchistickou autoritu, využívá přetrvávajících silných pozůstatků. Tyto režimy jsou úspěšné spíše v agrárních, ekonomicky méně rozvinutých zemích. Vládce „sultán“ chápe stát jako své dominium, se kterým může nakládat dle své libosti.¹¹⁹ Tato jeho neomezená moc se týká jak veřejné, tak soukromé sféry života obyvatel. V tomto druhu režimu nehraje ideologie velkou roli. Vládce ani neprosazuje speciální zájmy nějaké třídy, ale spíše svoje vlastní a lidí kolem něj spřízněných. Hlavním důvodem, který vede lidi k loajalitě vůči „sultánovi“ je strach a odměňování věrných, který provází nepotismus, klientelismus a korupce.¹²⁰ Mezi tyto formy režimu můžeme zařadit Trujillův režim v Dominikánské republice, diktaturu Fidela Castra na Kubě, Macrosův režim na Filipínách do poloviny 80. let 20. století, Irák za vlády Saddáma Husajna nebo Rumunsko za vlády Ceausesca. Co se týče Rumunska, jednalo se o zvláštní případ v rámci komunistické východní Evropy. Transformace původního totalitního komunistického režimu v Rumunsku došla tak daleko, že rumunská komunistická strana sice byla formálně dál vůdčí silou, ovšem vedoucí posty ve státu se staly jakýmsi pašalíkem, kterým diktátorský pár Nikolae a Eleny Ceausescovi odměňovali své příbuzné a podporovatele.¹²¹ Nejtrvalejší diktaturou moderní doby je komunistická Severní Korea. Místní režim je těžké zařadit do jedné z kategorií nedemokratických režimů. Už během života prvního vládcе Severní Korey Kim Ir Sena docházelo k jeho zbožšťování. Ten postupně připravoval svého syna Kim Čong-Ila k nástupnictví. Syn přebíral důležité stranické funkce v zemi a po smrti svého otce v duchu sultanistického režimu zaujal jeho místo. Stejný scénář se odehrál také se synem Kim Čon-Ila,

¹¹⁹ CABADA, Ladislav – CHARVÁT, Jakub – STULÍK, Ondřej. *Současná komparativní politologie. Klíčové koncepty*. Plzeň – Praha: Aleš Čeněk – Metropolitní univerzita Praha, 2015, s. 58.

¹²⁰ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2012, s. 65.

¹²¹ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír a kol. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, s. 278.

Kim Čong-unem, který po smrti svého otce převzal otěže moci v Severní Koreji. Tento vývoj dává pochybovat o tom, jestli se má režim v Severní Koreji vnímat jako totalitní anebo spíše jako o smíšeném modelu.

3.1.4 Nové autoritativní režimy

Ač se zdálo, že po zhroucení komunistické východní Evropy jsou časy totalitních a autoritativních diktatur sečteny a přicházející 21. století bude rozkvětem liberální demokracie jako vítěze souboje mezi dvěma myšlenkovými koncepty, tedy vlastní liberální demokracií a komunistickou ideologií a očekávalo se, že bude své myšlenky dál šířit do světa, opak je bohužel pravdou. Myšlenky a principy liberální demokracie jsou sice „vyváženy“ do světa, ovšem výsledný efekt většinou pro danou zemi znamená spíš zhoršení stávající situace a v horším případě propad do chaosu a nástup nových diktatur a autoritativních vládců. Bohužel ani tradiční liberální demokracie nejsou ušetřeny nástupu nových myšlenkových proudů a i u nich může dojít k otřesu demokratických struktur, které můžou určitým způsobem ohrozit politický systém dané země.

Těmto novým autoritativním režimům se věnují například Stevan Levitsky a Lucan A. Way, kteří přišli s termínem soutěživý autoritarismus.¹²² Tento koncept představuje nový typ nedemokratického režim. Výraznou odlišností od klasických autoritativních diktatur je, že opozice v soutěživém autoritarismu disponuje možností legálně soutěžit o získání výkonné moci a reálnou šancí ji za příznivé konstelace získat. Tento typ režimu oba autoři vztahují také na demokratické režimy v případě, že držitel moci určitým způsobem „útočí“ na jedny z principů liberální demokracie jako jsou svobodné volby, široká ochrana občanských svobod a relativně rovné podmínky pro jednotlivé politické hráče.¹²³ Vládnoucí elita v tomto typu autoritativního režimu nechává volby proběhnout, účastní se jich a umožňuje kandidaturu opozice. Vítězství, kterého pak vládnoucí skupina dosáhne, není zajištěno pomocí přímého masivního falšování voleb, ale častým porušováním daných volebních pravidel a jejich upravováním podle toho, jak zrovna vládnoucí moc potřebuje. Kontrola voleb je ze strany opozice a nezávislých pozorovatelů velmi slabá. Tyto režimy pro udržení moci nesahají k přímému násilí vůči opozici. K zastrasování opozičních politiků jistě dochází, ale jen velmi zřídka jsou uvězněni nebo vyhnáni do exilu. Vládnoucí kruhy spíše používají propracovanější nástroje jako je neomezená možnost nakládat s veřejnými zdroji nebo jistá úroveň kontroly

¹²² HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 64.

¹²³ Tamtéž, s. 64.

médií. Režim tak navenek vypadá, že jedná s opozicí a nezávisle se chovajícími aktéry v rámci zákona daných mantinelů. Ovšem vůči oponentům jsou často využívána obvinění z korupce nebo daňových prohřešků.

Jedním z nejznámějších případů tohoto obvinění vůči opozičně se postavenému člověku je případ Michaila Chodorkovského v Rusku. Režim se snaží zachovávat fasádu formálního dodržování demokratických principů, přičemž opozice je ve skutečnosti diskriminována a možnost změny vlády je velmi malá. Oproti klasickému autoritativnímu režimu je přece jenom u soutěživého autoritarismu možnost změny vlády legální a provádí se nenásilnou cestou. Režim se totiž snaží udržet navenek zdání demokracie a dodržování jejích principů, nemůže úplně eliminovat opozici, existující ústavní pravidla a formální demokratické instituce, včetně určité možnosti pořádat svobodné volby, jelikož je na tyto režimy vyvíjen velký tlak z okolního světa. Tato konstelace tlaku zvenčí a zachování jistých, i když omezených demokratických možností, ponechává možnost poklidné změny režimu zevnitř pomocí voleb. Ovšem není záruka, že vítěz voleb nastolí cestu k demokracii. Pouze může dojít ke změně vládnoucí skupiny. Soutěživý autoritarismus specificky spojuje prvky demokracie a autoritarismu. Mezi tyto režimy bychom mohli zařadit Slovensko v 90. letech 20. století, současné Putinovo Rusko, Kambodžu či africkou Keňu.¹²⁴

Další možný přístup k pojetí a výzkumu nových autoritativních režimů navazuje na tradici staršího výzkumu nedemokratických režimů. Jedním ze zástupců této staré školy je anglosaský specialista na diktatury Paul Brooker. Tento autor se skepticky vymezuje proti směšování demokratických a autoritativních prvků a dále je rezervovaný vůči Linzovu pojetí nedemokratických režimů. Inspiraci nachází u Maxe Webera, Saumeala Finera až po Samuela Huntingtona. Brooker ve své koncepci dělí autoritativní režimy na tři základní druhy: osobní (personální), vojenské a jedné strany.¹²⁵ V dnešním světě převládá spíše první možnost, tedy režim založený na jedné osobě. Mezi tyto režimy můžeme dnes zařadit Putinovo Rusko, Bělorusko pod vládou Alexandra Lukašenka, kterému se přezdívá poslední diktátor v Evropě, dále některé režimy v zemích bývalého Sovětského svazu nebo Venezuelu pod bývalou vládou Hugo Cháveze, dnes v čele s Nicolásem Madurrorym. Tyto režimy Brooker nazval populisticko prezidentské monarchie. Tento pojem můžeme chápat jako produkt institucionalizace diktatury jedince – prezidenta, který zde vystupuje jako monarcha, ovšem

¹²⁴ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 65.

¹²⁵ Tamtéž, s. 65.

v republikánském zřízení.¹²⁶ Jedná se v podstatě o jakési monarchistické prezidentství. Moc, kterou disponuje prezident, je opřena o vazbu k lidu, která je potvrzována volbami, jež ovšem postrádají demokratický charakter. Popularitu, ze které prezident těží, posiluje populistická anebo nacionalisticky orientovaná politika. Občanům často nezbyvá nic jiného, než populistického vůdce podporovat, nebo se být považováni za jeho odpůrce a stát se tak jeho nepřáteli, což v konečném důsledku znamená, nepřáteli celého lidu, jehož je populistický vůdce hlavním reprezentantem.¹²⁷ Dochází tak s výrazné identifikaci mezi charismatickým vůdcem a občany dané země. Tento model je rozšířen hlavně v afrických zemích a s určitým důrazem se prosazuje v zemích Latinské Ameriky. Za starší příklad můžeme považovat Suhartovu Indonésii nebo režim asádovské Sýrie. Tento režim byl nastolen na přelomu 60. a 70. let 20. století Háfizem Asadem. Ten upevnil dosavadní nestabilní vojenský režim díky své osobě. Po jeho smrti v roce 2000 převzal hlavní roli v zemi jeho syn Bašár Asad.¹²⁸

Rozdíl mezi novějšími a staršími populistickými prezidentskými diktaturami je v tom, že novější diktátoři se k moci dostali většinou sofistikovanějšími prostředky postupného, plíživého „sebenastolení“. Tito diktátoři mají potřebu udržovat jistou demokratickou fasádu a uchovávat zdánlivou možnost voleb.

Dalším možným druhem diktatur jsou tzv. postideologické autoritativní režimy. S tímto termínem přišel Jan Holzer a Stanislav Balík. Tito autoři se zabývali režimy, které vznikly v postkomunistickém prostoru střední Asie. Místní mentalita je formována zbytky rozpadlé marxisticko-leninské ideologie a znovuoživením místních předkomunistických vzorů chování a řízení, ať už se jedná o klanové, rodinné nebo klientelistické. Režimem, kde tento systém funguje, je například dnešní Turkmenistán či Uzbekistán. Pro tyto režimy je charakteristický nadstandardní rozsah politického pluralismu, kde z možných výsledků voleb není vyloučeno ani vítězství opozice.¹²⁹ Podobně vyhrála opozice volby v Srbsku. Toto vítězství následně otevřelo cestu ke změně režimu. Naopak ekonomický a společenský pluralismus je v těchto režimech mnohem více omezen. Postkomunistické autoritativní režimy se většinou snaží využít mobilizaci k podpoře vládnoucích elit nebo vůdce režimu. Tyto režimy disponují širokou rozmanitostí. Nacházejí se zde režimy, ve kterých probíhá klasický souboj o prezidentský úřad. Příkladem této možnosti je Rusko v době vlády Borise Jelcina.

¹²⁶ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 65.

¹²⁷ KOUBA, Karel. *Personalizace voleb a demokracie v Latinské Americe*. Hradec Králové: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, s. 12.

¹²⁸ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 66.

¹²⁹ Tamtéž, s. 66.

Polosoutěživost byla typická pro Srbsko v 90. letech, kdy byl u moci Slobodan Milošević. Nejextrémnějším případem je Uzbekistán, který neumožňuje prezidentskou volbu.¹³⁰

Je důležité si uvědomit, že každý z těchto režimů vykazuje jisté shody, ale zároveň i značné rozdíly. Není tedy lehké na jednotlivé režimy aplikovat stejné definice. Každý autor přichází s vlastní koncepcí, kterou se možná někdy násilně snaží napasovat na daný režim, aniž by zhodnotil další možné aspekty daného režimu, což by mohlo způsobit, že jím hodnocený režim by mohl skončit v jiné „škatulce“. Pokud bychom se chtěli pokusit shrnout několik bodů, podle kterých je možno rozlišit nové autoritativní demokracie, mohli bychom tvrdit, že řada nově zformovaných režimů na konci 20. století vykazuje výraznou ochotu tolerovat některé pluralitní politické prvky. Za druhé, tato ochota je většinou podmíněna vnějším udržením zdání demokratičnosti, či je přímo vyžadována zahraničním tlakem. Ovšem velmi lehce tento pluralismus mizí, jestliže si vládnoucí establishment usmyslí, že je natolik nezávislý na názoru okolního demokratického světa, že si ho může dovolit ignorovat anebo se přímo rozhodne riskovat izolaci režimu. Za třetí je mezi těmito režimy s prvky pluralismu zřetelný trend etablování pomocí zakladatelské, či budovatelské role silného muže, který jako potřebný element využívá stranu, státní aparát a armádu. Provází to vytvoření vhodného institucionálního rámce, často v podobě formálně prezidentského režimu, který ale má značnou pružnost, jež umožňuje úpravy toho rámce. Za čtvrté je zde vysoká míra pluralitních prvků v kombinaci s tlakem ze zahraničí a silnou závislostí na vůdci režimu. Tyto autoritativní režimy jsou náchylné ke krizi. Za páté je zde řada kulturních, geografických, historických, náboženských a politických podmínek, které jsou specifické vždy pouze pro tu danou zemi a tyto podmínky utvářejí specifickou charakteristiku jednotlivých autoritativních režimů, což vede vládce daného režimu k preferenci různě konstruovaného mentálního apelu.¹³¹

4 Praktická část

4.1 Charakteristika RVP pro základní školy

Rámcový vzdělávací program pro základní školy se skládá z deseti vzdělávacích oblastí. Téma výuky politických systémů na základní škole je obsaženo ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost, která se skládá ze dvou vzájemně si blízkých a propojených

¹³⁰ NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 740.

¹³¹ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 68.

vzdělávacích oborů Dějepis a Výchova k občanství. Obsahově navazuje na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, která je určená pro první stupeň základního vzdělávání, kde je tato vzdělávací oblast realizována pomocí předmětů prvouka a následně ve čtvrtém a pátém ročníku pomocí vlastivědy a přírodovědy. Vzdělávací oblast Člověk a společnost vybavuje žáka dovednostmi a vědomostmi, které jsou potřebné pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech.¹³² Dále můžeme toto téma najít silně zastoupeno v průřezových tématech Výchova demokratického občana a určitým způsobem může být toto téma zastoupeno též v průřezovém tématu Mediální výchova. V této kapitole se proto budu věnovat provázání tématu výuky politického systému s rámcovým vzdělávacím programem.

Vzdělávací obor Výchova k občanství se zaměřuje na různorodé oblasti lidského života, například jsou žáci seznámeni se vztahy v rodině, se vztahy v širších společenstvích, s hospodářským životem nebo se zapojením jednotlivců do občanského života. Žáci se zároveň s tím učí poznávat sami sebe a svůj vnitřní svět. Jedním z cílů tohoto vzdělávacího oboru je dosáhnout toho, aby byl každý žák schopen za pomoci získaných vědomostí, tyto vědomosti uplatnit i v běžném praktickém životě. Stejně jako v ostatních vzdělávacích oborech, je i ve Výchově k občanství důležitým vzdělávacím prvkem využívání vlastních zkušeností žáků a tvorba modelových situací a příběhů. Žáci jsou díky hravé formě více povzbuzeni k přemýšlení a tím k lepšímu získání praktických dovedností, které jim usnadní jejich budoucí život ve společnosti.

Téma diplomové práce je zastoupeno ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství, konkrétně ve vzdělávacím obsahu Člověk, stát a právo. Tento vzdělávací obsah čítá 11 očekávaných výstupů. Žák by měl například dokázat rozlišit a porovnat úkoly jednotlivých složek státní moci ČR i jejich orgánů a institucí, uvést příklady institucí a orgánů, které se podílejí na správě obcí, krajů a státu. Dále by měl žák umět rozpoznat protiprávní jednání, rozlišit přestupek a trestný čin a uvést jejich příklady. Z očekávaných výstupů, které se týkají mého tématu, můžeme označit ty, kde má žák rozlišit nejčastější typy a formy států a na příkladech porovnat jejich znaky, dále aby žák dokázal objasnit výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů. Jako poslední očekávaný výstup, by měl žák dokázat vyložit smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvést příklady,

¹³² Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 2018. 03. 12]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf s. 51.

jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů. Učivem vzdělávacího obsahu tedy je pochopení důležitosti právního státu a pro nás nejdůležitější uvědomění si výhod demokratického zřízení státu.

Zpracovávané téma se dá využít i v hodinách Dějepisu, stejně tak jako vědomosti z hodin Dějepisu se dají využít v hodinách Výchovy k občanství. Tyto předměty se svým obsahem přirozeně prolínají a doplňují. Při výkladu politických systémů dokáží žáci uplatnit své vědomosti z hodin Dějepisu, konkrétně z tematického okruhu *Moderní doba*. Učivo z tohoto tematického okruhu se zabývá jak klady a zápory demokratických systémů, tak charakteristikou jednotlivých totalitních a autoritativních systémů. Žáci jsou tak schopni popsat dané politické systémy (nacismus, fašismus, komunismus) a uvést jejich vliv na svět.

4.2 Průřezové téma Výchova demokratického občana

Velmi podrobně se k tématu mé diplomové práce také vyjadřuje jedno ze šesti průřezových témat, tedy přesně Výchova demokratického občana. Toto průřezové téma se dá nejlépe uskutečnit právě prostřednictvím Výchovy k občanství, ke kterému má asi nejblíže. Dále je ještě možno toto téma uplatnit ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, kde se uplatňuje v tématech zaměřených na vztah k domovu a vlasti.¹³³

4.2.1 Charakteristika průřezového tématu

Důležitým bodem v charakteristice Výchovy demokratického občana je především rozvoj kritického myšlení, vědomí vlastních práv a povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti a demokratickým způsobům řešení konfliktů a problémů. Žáci díky tomuto tématu získají základy občanské gramotnosti, které jsou důležité pro pozdější rozvoj demokratických občanských postojů, které přispívají k udržení demokratického řádu České republiky, potažmo Evropské unie. Žáci jsou tak schopni se orientovat v případných problémech a konfliktech, které demokratickou společnost provází.

Možnosti jak realizovat Výchovu demokratického občana se opírá nejen o tematické okruhy, ale také o vlastní prožitky a zkušenosti žáků z běžného života. V praxi lze využít řadu inovativních metod a forem výuky. Doporučené jsou projekty, které po žácích vyžadují kooperaci, besedy s různými organizace. Významným prvkem, který pomáhá žákům utvářet svůj názor na politiku, je sledování aktuálního dění jak na domácí politické scéně, tak ve

¹³³ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 2018. 03. 11]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf s. 130.

světě. Metod, kterými se dá Výchova demokratického občana vyučovat, je tedy celá řada a je na učiteli, které metodě dá v danou chvíli přednost, při zohlednění aktuálního dění ve společnosti.

4.2.2 Přínos průřezového tématu

Cílem průřezových témat je seznámit žáky s aktuálními problémy současného světa tím, že dojde k rozvoji v oblasti vědomostí, dovedností a schopností na jedné straně a na druhé straně k rozvoji v oblasti postojů a hodnot.

V oblasti vědomostí, dovedností a schopností rozvíjí Výchova demokratického občana žákovu osobnost takovým směrem, aby dokázal obhájit smysl a účel lidských práv, stejně jako dokáže vysvětlit význam práva pro stabilní společnost a jsou schopni se za svá práva aktivně postavit. Žáci dokáží o problémech demokracie v širších souvislostech přemýšlet, což vede k rozvoji kritického myšlení. V oblasti postojů a hodnot rozvíjí průřezové téma žáka takovým směrem, aby dokázal přijmout odpovědnost a uvědomoval si důležitost právního demokratického státu a potřebu a význam dodržování základních lidských práv. Žáci zároveň chápou svoji úlohu ve společnosti a svoji odpovědnost za její směřování, které mohou ovlivnit vlastním aktivním vystupováním. Dokáží respektovat kulturní odlišnost a tím přispívají k harmonické demokratické společnosti. Žáci jsou schopni posuzovat a hodnotit společenské jevy, procesy, události a problémy z různých úhlů pohledu, tedy z pohledu lokálního, národního, evropského a globálního a dokáží se orientovat v potřebných souvislostech. Za velice praktické jde považovat i získání praktických dovedností, které žáci využijí pro svůj budoucí osobní i pracovní život v současném dynamicky se rozvíjejícím světě.

4.2.3 Tematické okruhy průřezového tématu

Každé průřezové téma rámcového vzdělávacího programu pro základní školy je rozděleno na několik tematických okruhů, které se podrobněji věnují určitým aspektům tématu a žák, tím získává určitou možnost, vybrat si oblast, která ho bude nejvíce zajímat. Průřezové téma Výchova demokratického občana se obsahuje celkem čtyři tyto tematické okruhy. Přesně to jsou: *Občanská společnost a škola, Občan, občanská společnost a stát,*

*Formy participace občanů v společenském životě, Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování.*¹³⁴

První tematický okruh *Občanská společnost a škola* žáky seznamuje s demokracií na úrovni školy, tedy na takové úrovni, která je z normálního světa k nim prozatím nejbliž a se kterou jsou v každodenním kontaktu. Žáci zde mohou poznat fungování žákovské samosprávy a vyzkoušet si tak systém demokratických principů a hodnot, zároveň mají možnost podílet se na fungování a životě místní komunity.

Druhý tematický okruh *Občan, občanská společnost a stát* se zabývá odpovědností jedince jako součást společnosti. Žák se zde dozví nejen, jaká práva mu společnost garantuje, ale také jaké povinnosti po něm požaduje, stejně tak jak se aktivně ke svým právům a povinnostem stavět. Dále se zde žáci seznámí se základními principy a hodnotami demokratického politického systému a jak funguje vztah většinové a minoritní společnosti. K výuce tohoto tematického okruhu, se bude moci použít má diplomová práce, která se zabývá právě základními principy a hodnotami demokratického politického systému.

Třetí tematický okruh *Formy participace občanů v politickém životě* pracuje především s volbami a volebním systémem, jako s jedním z pilířů demokratického systému. Dále žáky seznamuje s obcí jako nejmenší samosprávnou jednotkou státu a s významem společenských organizací a hnutí pro správné fungování občanské společnosti.

Čtvrtý a poslední tematický okruh *Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování* dává do protikladu demokracii a diktaturu. Žáci jsou zde seznámeni s principy demokracie, jejími základy a fungováním. To vše se dá využít jako protiklad při seznamování s jednotlivými formami nedemokratických režimů. Žáci by si z tohoto tematického okruhu měli odnést výhody, které skýtá řešení konfliktů poklidnou cestou jak v osobním životě, tak i ve společnosti.

4.3 Klíčové kompetence

Klíčové kompetence se dají charakterizovat jako souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a

¹³⁴ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 2018. 03. 11]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf s. 131.

z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.¹³⁵ Během vzdělání zaměřeného na politickou problematiku jsou rozvíjeny všechny klíčové kompetence.

V rámci této problematiky jsou ovšem nejvíce rozvíjeny kompetence komunikativní, které žáka učí naslouchat názorům druhých lidí a zároveň mu umožňují formulovat svůj vlastní postoj k dané problematice. Důležitá je také kompetence k učení a kompetence k řešení problémů. Žáci díky rozvoji těchto kompetencí dokáží propojit jednotlivé poznatky do širších celků, a získají tak komplexní pohled na dané téma, dále žáci umí nad tématem kriticky přemýšlet a obhájit svá tvrzení. Politologická témata samozřejmě rozvíjejí i kompetence občanské, kdy by žák na konci základního vzdělání měl být schopen respektovat přesvědčení druhých lidí, stejně tak jako by měl chápat základní principy, na kterých spočívá naše společnost a zákony a být si vědom svých práv a povinností. Tématu diplomové práce se týká také respekt a ochrana našich tradic, stejně tak jako kulturního a historického dědictví. Uvědomuje si svoje práva a povinnosti a je schopen se vcítit do situace ostatních lidí, přičemž odmítá útlak a hrubé zacházení.

5 Návrh vyučování

5.1 Cíle výuky

Cíle výuky jsou stanoveny v souladu s kurikulárními dokumenty, které jsou charakterizovány v předchozí kapitole.

Navrhovaná výuka se primárně zaměří na posílení uvědomění si základních institucí demokracie. Tyto instituce jsou to nejzákladnější, co může demokratický politický systém definovat. U žáků by mělo dojít k posílení jejich hodnot a upevnění postojů směrem k těmto demokratickým institucím tak, aby se v budoucnu nebáli využívat svých práv a uvědomovali si důležitost těchto institucí pro fungování stabilní a demokratické společnosti.

Jedním z konkrétních cílů je uvědomění si důležitosti svobodných, spravedlivých a častých voleb. Žáci mívají často tendenci podceňovat možnost občana zasáhnout do politického dění, považují jeden hlas za nevýznamný, což vede k menší volební účasti.

¹³⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 2018. 03. 12]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf s. 10.

K tématu voleb se také váže význam volených státních činitelů, kteří z těchto voleb vzejdou. Žáci budou schopni objasnit jaký je rozdíl v rozhodování malé skupiny, města a státu. Na těchto příkladech dokáží vysvětlit výhody a nevýhody zastupitelské demokracie.

Dalším konkrétním cílem je posílení porozumění významu ověřování informací prostřednictvím alternativních zdrojů. Žáci budou sami schopni si o určité problematice aktivně vyhledávat informace a následně je dokáží posoudit z hlediska objektivnosti. S takto získanými informacemi si žáci zvládnou vytvořit názor na dané téma, o kterém budou následně schopni fundovaně diskutovat a své názory pomocí takto získaných informací obhájit. Jelikož jenom informovaní občané mohou po svých volených zástupcích vyžadovat dodržování demokratických principů.

S potřebou využívat alternativních zdrojů úzce souvisí téma svobody slova. Didaktická část si klade za cíl také porozumění potřebnosti svobody slova ve smyslu aktivního projevení názoru a odvahy pokládat otázky, ať už se týkají jakéhokoliv tématu. Pouze díky svobodně se projevujícím občanům můžou být ve společnosti nastolována témata, která takovou společnost zajímají a nemusejí se bát případného postihu ze strany státu.

Dalším konkrétním cílem je rozvinout v žácích ochotu a zájem aktivně se účastnit občanského života, ať už prostřednictvím dobrovolnických organizací, nebo účastí v politické straně. Žáci si uvědomí, že svoboda shromažďování a sdružování umožňuje každému občanovi se zapojit do veřejného života, a to takovým způsobem jakým on sám shledá za dostačující a nemůže být nikým za tuto aktivitu trestán.

Žáci dokáží objasnit, proč je pro demokratickou společnost nezbytné občanství zahrnující všechny dospělé lidi a k čemu by vedla situace, ve které by začala být určitá práva jisté skupině obyvatel odírána. Žáci díky tomu dokáží vystihnout charakteristiku demokratického a nedemokratického státu.

Výuka se dále zaměří na oblast dovedností, které žáci budou rozvíjet na základě získaných znalostí. Jedním z dílčích cílů je dosáhnout toho, aby žáci sami refleктоvali a dokázali obhájit výhody demokratického politického systému, které zajišťují správné fungování politických institucí, jež jsou nezbytné. Cílem je, aby žáci sami hledali otázky a dokázali nalézat odpovědi o výhodách a nevýhodách demokratického systému a jeho politických institucích. Součástí kritického myšlení bude i porovnání výhod a nevýhod autoritářských režimů s demokratickým systémem.

V dnešním světě jsme v mnoha státech svědky rostoucího rizika demontáže demokratických institucí. Řada těchto kroků je skryta do ušlechtilých slov o obraně státu a demokracie, přesto i rozumně zdůvodněné omezení je rizikem a může spustit řetězec dalších událostí vedoucích k zavedení autoritářských prvků. Žáci dokáží na příkladech existujících nebo zhroutených států charakterizovat jejich politický systém. Při charakteristice nedemokratických režimů jsou žáci schopni analyzovat, v čem spočívá jeho odlišnost od demokratických systémů a oba systémy, tedy demokratický a nedemokratický, porovnat. Postupné omezování demokracie je účinnější a efektivnější, než násilné a rychlé změny ve společnosti. Dalším cílem, ke kterému didaktická část směřuje, je vybavit žáky potřebnými vědomostmi, které jim umožní rozpoznat tyto změny ve společnosti a aktivně proti takovýmto změnám, které by vedly k odklonu od liberální demokracie, vystupovat. Žáci si budou vědomi výhod, které plynou ze života v demokratické společnosti, a i když se může zdát, že společnost řízená autoritativním stylem vykazuje v některých situacích lepší výsledky, než liberální demokracie, není to společnost, ve které by chtěl svobodný člověk žít.

5.1.1 Doplnující informace pro učitele

Následující podkapitoly představují širší vysvětlení a podrobnější vymezení politických institucí. Tento materiál by měl sloužit učitelům k hlubšímu pochopení probíraného tématu a jako materiál ke studiu.

5.1.1.1 Proč je v demokracii důležité volit své zástupce

S tím, jak roste území daného státu, stává se jeho správa složitější a složitější. Pokud je daný stát ke všemu ještě demokratický, vystává zde problém, jak zajistit aktivní účast občanů na tvorbě zákonů, když se kvůli jejich vysokému počtu a velikosti území, které obývají, nemohou shromažďovat na jednom místě? Dalším problémem je, jak zajistit, aby se záležitosti, kterým občané přikládají největší význam, dostatečně a důkladně zabývali státní činitelé. Jinak řečeno, jak mohou občané ovlivnit agendu, témata, o kterých bude muset státní moc rozhodnout? Splnění těchto podmínek v tak velké politické jednotce jako je stát je velmi obtížné, ne-li skoro nemožné. Díky dodržování tohoto kritéria pak ale můžeme hodnotit další alternativní systémy a pozorovat, jak se s daným problémem tyto vypořádají. Dostane-li se rozhodování o tom, která témata se dostanou na pořad jednání a jaké strategie se pro jednotlivé oblasti stanoví, výhradně do rukou nejvyšších činitelů a přání občanů nebudou vyslyšena, je jisté, že potřebná demokratická kritéria v takovémto státě nebudou splněna. Jediným řešením tohoto problému je umožnit občanům, aby si zvolili vysoké státní činitele ve

volbách. Tím se stávají svým voličům za svoji činnost svým způsobem zodpovědní. Dojdou-li občané k přesvědčení, že nehájili dostatečně jejich zájmy nebo nepracovali podle jejich představ, při následujících volbách mohou občané vhodit svůj hlas někomu jinému.

Dnes nám toto připadá jako samozřejmost, volit si své veřejné zástupce. Ovšem až do 18. století převládal názor, že demokratický nebo republikánský způsob vlády znamená vládu lidu a pokud má lid opravdu vládnout, musí se kvůli tomu shromažďovat na jednom místě. Kvůli tomu převládal názor, že demokracii je možno praktikovat pouze na malém omezeném prostoru města, založený na hlasování všech oprávněných občanů. Proto tehdejší myslitelé jako Jean-Jacques Rousseau a Charles Montesquieu věřili, že demokracie může fungovat pouze v malé jednotce velikosti města a byli si vědomi, jak by byl takto malý stát zranitelný v porovnání se státy většími, které by ohrožovaly jeho existenci. Kvůli tomu převládal pesimistický názor ohledně zavedení demokracie v praxi.¹³⁶ Ovšem rychlý vývoj ve světě odsunul tyto myšlenky stranou. Státem, který první uvedl zastupitelskou demokracii do praxe, se staly Spojené státy americké. Ty totiž disponovaly oproti Evropě výhodou dlouholeté praxe v podobě zastupování v zákonodárných sborech z dob kolonií a ze zkušeností zákonodárných sborů jednotlivých států, stejně tak jako z Kontinentálního kongresu. V polovině 19. století už byl názor na nefunkčnost zastupitelského systému dávno překonán a zapomenut. John Stuart Mill v roce 1861 napsal: „Jediný způsob vládnutí, jenž může plně vyhovět všem potřebám státního společenství, je takový, v němž se vládnutí účastní všechen lid. Takový systém, v němž je jakákoli účast, i v té nejmenší veřejné funkci, užitečná. Systém, jehož nejvyšším cílem je podíl všech na svrchované moci státu. Avšak vzhledem k tomu, že ve společenství přesahujícím jedno malé město není možné účastnit se osobně ničeho víc než jen nepatrných částek veřejných záležitostí, je jasné, že ideálním typem vládnutí je nutně způsob zastupitelský.“¹³⁷

5.1.1.2 Demokracie a svobodné, spravedlivé a časté volby

Jestliže lidem přiznáme politickou rovnost, je důležité, abychom jim také umožnili tuto rovnost projevit pomocí rovné a efektivní možnosti účastnit se voleb, v nichž jsou všechny hlasy sčítány jako rovnocenné. Pokud chceme průběh voleb ve znamení rovnosti, nejde to bez toho, aby byly svobodné a spravedlivé. Pod pojmem svobodné si musíme představit, že občané se mohou k volbám dostavit a nemusí se bát následných represí ze

¹³⁶ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 88.

¹³⁷ Tamtéž, s. 89.

strany státu. Pokud chceme mluvit o tom, že volby jsou spravedlivé, potom každý hlas musí mít stejnou váhu. Ovšem pouze tyto dvě podmínky nestačí. Jestliže si chtějí občané zajistit určitou kontrolu nad podstatnými tématy, volby se musejí konat také často. Konaly by se volby například jen jednou za dvacet let, tak by občané neměli moc šancí pomocí voleb něco ovlivnit. Další důležitou podmínkou je, aby volby probíhaly tajně. Od poloviny 19. století začíná být zvedání rukou nahrazováno tajným hlasováním.¹³⁸ Dnes je takováto forma hlasování neoddelitelnou součástí voleb a všeobecně požadovanou normou. Země, které jednu z těchto norem porušují, nejde považovat za demokratickou.

Ještě stále nezodpovězena otázka je, který volební systém lépe zajišťuje podmínku spravedlnosti. Je poměrný systém, který funguje ve většině demokratických zemí spravedlivější, než většinový systém, který je používán ve Velké Británii a Spojených státech amerických, kdy je v jediném kole zvolen ten kandidát, který v daném volebním obvodu získá největší procento hlasů. Další otázkou je častost voleb. Praxe, která se během let osvědčila, zavrhl možnost každoročních voleb, období delší zase více než pět let by bylo zbytečně dlouhé. Shoda na ideálním intervalu mezi jednotnými volbami do různých státních útvarů není možná. Přesto je všem jasné, že volby se musí konat dostatečně často, aby nedošlo ke ztrátě podstatné části občanské kontroly nad volenými zástupci.

5.1.1.3 Svoboda projevu jako jedna z podmínek demokracie

Svoboda projevu je jedním ze základních kamenů demokracie, umožňuje občanům, aby se efektivně účastnili politického života. Díky tomu je občanům dovoleno se veřejně vyjadřovat ke všem záležitostem, které souvisejí s působením státní moci. Občané tak mohou dávat najevo své názory a přesvědčovat své spoluobčany a zvolené zástupce, aby se ztotožnili s jejich názory. Zároveň má-li občan vzít v úvahu názor někoho jiného, musí mít také možnost dozvědět se, co si o daném problému myslí někdo jiný. Svoboda projevu tedy neznamená jen to, že máte právo být vyslechnuti, ale také že máte právo naslouchat ostatním. Bez svobody projevu by se všem lidem nemohlo dostat poučeného porozumění. K tomu aby se u lidí mohla vyvinout občanská způsobilost, je zapotřebí aby občané mohli mít možnost vyjadřovat své názory, účastnit se diskusí a úvah, učit se jeden od druhého, poslouchat názory odborníků, politických kandidátů a klást těmto lidem otázky. Svoboda projevu je také důležitým nástrojem, kterým mohou občané ovlivňovat témata, které později rezonují ve

¹³⁸ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 90.

společnosti.¹³⁹ Tím občané získávají možnost, jak ovlivňovat agendu, kterou se následně můžou zabývat orgány státní moci. Mlčící občané představují ideální poddané pro autoritativní systém.

5.1.1.4 Alternativní a nezávislé zdroje informací

Svoboda projevu představuje jeden ze základních prvků demokracie. Ovšem pokud chceme být schopni o něčem věcně diskutovat, je potřeba, abychom také měli přístup k nezávislému a alternativnímu zdroji informací. Představa občana, který by se měl být schopen zodpovědně rozhodovat a měl by disponovat pouze jedním zdrojem informací, vlastněný státní mocí nebo jednou skupinou lidí, nepůsobí zrovna ideálně. Pro občany je důležité, aby měli přístup k alternativním zdrojům informací, které nejsou pod vlivem státu, nebo určité skupiny lidí. Zároveň by se občané nemohli efektivně účastnit politického života, pokud by veškeré informace, se kterými mohou disponovat, pocházely z jediného zdroje.¹⁴⁰

Původními zdroji informací pro občany byly noviny, s rozvojem technologie a nástupem rádia a televize se možnost získat informace značně rozšiřuje. V první polovině 20. století omezený výběr rozhlasových a televizních stanic neumožňoval lidem vytvořit si zcela nezávislý názor, protože množství informačních zdrojů bylo omezené. S rozvojem technologie došlo k informační revoluci, snižování nákladů a otevírání nových poboček vytváří nové konkurence. S rozvojem kabelové televize se ztrácí monopolní postavení místních televizí a televize se tak musí snažit bojovat o svého diváka, což vede ke snižování kvality a zjednodušování pořadů a zpravodajství. Je potřeba diváka buď řádně pobavit, nebo postrašit, aby nepřepnul na jiný kanál.¹⁴¹ S nástupem internetu občané získávají nepřehledné množství informačních zdrojů. Roste ale také nebezpečí jejich ovlivnění a jistá neschopnost v tomto obrovském množství informací rozeznat spolehlivé informace od propagandy a záměrné dezinformace.

5.1.1.5 Svoboda shromažďování a sdružování

Možnost sdružovat se do zájmových skupin, lobbistických organizací nebo politických stran představovala radikální obrat ve způsobu myšlení. Ve chvíli, kdy si občané začnou volit své vlastní zástupce, začne docházet ke sdružování těchto zástupců do politických stran podle jejich názorů. Skupina lidí, která takto založí politickou stranu, získá jasnou výhodu oproti

¹³⁹ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 91.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 91.

¹⁴¹ ZAKARIA, Fared. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004, s. 292.

jednotlivcům, což nutí další jedince se sdružovat do podobných uskupení. Politická činnost se tak přestane soustředit jen na období voleb, ale stane se díky tomu běžnou záležitostí všedního dne. Pro rozvinutou moderní demokracii je politické sdružování nezbytné a žádoucí. Vzniku těchto sdružení by stejně nešlo zabránit. Jejich zákaz by vedl k omezení práv občanů na efektivní účast na vládnutí v zemi. Nezávislá sdružení také představují zdroj občanského vzdělávání a osvěty. Občanům poskytují kromě informací také prostor a příležitost pro diskusi a úvahy, které vedou k získávání politických dovedností.¹⁴²

Nebezpečím dnešní doby je ovšem vyprazdňování politiky, politických stran a ztráta ideálů. Místo toho se nové politické strany snaží tvářit, že stojí mimo tradiční schéma a že nemají se zavedenými stranami nic společného. Tradiční strany se také stávají jakýmsi „potěmkinovskými“ organizacemi. Ztrácejí svoji historickou úlohu, s růstem významu průzkumů veřejného mínění se strany stávají jakýmsi nádobami, které se plní podle momentální nálady veřejnosti a strana se tak chvíli tváří liberálně, následně konzervativně a tak dále.¹⁴³ Názor veřejnosti je ovšem velmi vrtkavý, a tak politik, který je v jednu chvíli vychvalován, se může během velmi krátké doby stát velmi neoblíbeným. Velmi nebezpečná situace může nastat ve chvíli, kdy se politik v honbě za politickými body, začne zaštitovat tím, že to je přání lidu.

Větší otevřenost politických stran názorům normálních lidí se může z počátku jevit jako výborný nápad, který ještě více podpoří demokratické procesy. To ovšem tato otevřenost s sebou ovšem přináší i řadu rizik, a to v podobě snadnějšího ovlivňování, lobování za zájmy určité skupiny lidí. Politici tak nakonec podléhají tlaku menších skupin, sledujících své vlastní zájmy, protože právě ty vytvářejí dostatečně silný tlak a jsou nejvíce „slyšet“. Politika se tam dostává pod tlak těchto skupin a ještě více se vzdaluje obyčejným lidem.¹⁴⁴

5.1.1.6 Občanství, které zahrnuje všechny dospělé lidi

Jestliže lide přiznáme všechna předchozí práva, je potom samozřejmým výsledkem, že jim musíme také přiznat právo na přímou účast v politice, čímž dojde k naplňování právě předchozích práv. Pokud bychom jednotlivci nebo celé skupině zabránili v rovném přístupu k vládnutí ve státě, je vcelku velká pravděpodobnost, že jejich zájmům nebude věnována taková pozornost, jako zájmům těch, kteří přístup k vládnutí mají. Pokud by vám nebyl

¹⁴² DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 92.

¹⁴³ ZAKARIA, Fared. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004, s. 30.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 216.

přiznán hlas, jak jste schopni bránit své zájmy proti celku. Historie nám přinesla již řadu důkazu, o tom, jak jsou zájmy omezované menšiny přehlíženy, nebo jdou kroky státu dokonce proti jejím existenčním podmínkám. V celé historii, máme řadu případů takového popírání práv jednotlivce a skupin na správě státu. Ať už se jedno o anglické šlechtice, nebo později o střední vrstvy, ženy, otroky, chudé nebo manuálně pracující.¹⁴⁵ Samozřejmě je možné, že se jedinec nebo skupina v tom co je pro něj dobré může mýlit, přesto nám historická zkušenost dává za pravdu, že není možné svůj osud svěřit bezvýhradně do cizích rukou a doufat, že on rozhodně správně.

V posledních letech se nám množí volání po vládě odborníků. Samozřejmě, že jejich prospěch na demokratické vládě nejde zpochybnit, každý vždy potřebuje radu. Oblast veřejné politiky je natolik složitá, že je pomoc odborníků zajisté potřeba. Bohužel i odborníci dělají chyby, stejně jako každý jiní lidé. Vždyť získat poučené porozumění je jedním z prvků demokracie. Výkon státní moci vyžaduje více než jen přísné vědecké znalosti. Součástí každého rozhodnutí bývají etické soudy, a díky tomuto nejde svěřit vládu jen odborníkům, ale na správě státu se musí podílet všichni občané země.

5.2 Úvodní blok

Cílem úvodního bloku je seznámit žáky se základními institucemi demokracie. Žáci budou formulovat principy demokratického řízení na příkladu organizace činnosti a řízení vybrané neziskové organizace, pomocí vlastních spolkových stanov, které budou mít za úkol vytvořit. Při následném rozboru stanov by tyto principy měly sami vyplynout.

Žáci dostanou za úkol vytvořit neziskovou organizaci, může se jednat o spolek orientovaný na činnost, kterou si žáci sami vyberou, učitel žákům pomůže definovat cíl činnosti daného spolku. Žáci budou rozdělení podle množství do čtyř skupin po 5 – 6 členech. Ideální je žákům předem stanovit co bude cílem daného spolku, ovšem je možno, nechat žáky si vybrat vlastní cíl. Dále je nutné stanovit, pro kolik členů je spolek určen, jestli se má jednat o uzavřený spolek, nebo je vstup do něj umožněn každému. Žáci budou mít za úkol přijít s nápady, jak získat finance na chod spolku, s jejich efektivním využíváním, budou muset přesně definovat, na co získané finance spolek vynaloží. Cílem bude sepsat stanovy spolku, které by odpovídaly výše zmíněným kritériím, ve kterých musí být definováno:

- 1) Cíl spolku a jeho název.

¹⁴⁵ DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 72.

- 2) Jakým způsobem budou získávány peníze na provoz spolku.
- 3) Kdo bude navrhovat rozpočet a kdo bude hospodaření spolku kontrolovat.
- 4) Jakým způsobem bude spolek rozhodovat o záležitostech běžného provozu a jakým způsobem o zásadních rozhodnutích.
- 5) Jak bude vypadat struktura spolku.
- 6) Jak budou voleni představitelé spolku.
- 7) Jaké budou volené pozice a kdo vše na ně může kandidovat.
- 8) Jakým způsobem se budou na pořad jednání dostávat témata, která členy spolku zajímají.
- 9) Jaké jsou podmínky pro přijetí do spolku.
- 10) Jakým způsobem bude možná konfrontovat člena vedení s dotazy týkající se fungování spolku.
- 11) Za jakých podmínek může být člen spolku vyloučen.
- 12) Za jakých podmínek bude možná měnit stanovy spolku.

Každá skupina poté dostane čas na stručné představení svého spolku a jeho stanov. V následující části bloku obdrží každá skupina jednu zátěžovou situaci, která bude odporovat pravidlům jejich spolku. Skupiny dostanou krátký čas na seznámení se s problémem a vypracováním jeho řešení, podle stanov svého spolku. Jestliže stanovy s něčím podobným nepočítají, budou muset žáci navrhnout změnu stanov.

- A) Zpronevěra - Pan Marek se rozhodl, že finance spolku využije na jiné aktivity, než na jaké jsou podle stanov určeny. O této své činnosti se svěřil jednomu členu z vedení spolku, který pro nápravu nic nepodnikl. Při běžné kontrole účetnictví se na tento podvod přišlo. Jak byste daný problém ve vašem spolku vyřešili? Můžete se jako řadový člen spolku zasadit o projednání na nejbližší valné hromadě? Co by měl spolek udělat s členem vedení, který o finančních transakcích věděl?
- B) Omezení hlasovacího práva řadových členů – Skupina osob ve vedení Vašeho spolku se rozhodla, že chce mít rozhodující slovo v otázkách fungování spolku a chce z rozhodovacího procesu vyřadit ostatní řadové členy. K jakým změnám by ve stanovách, popřípadě volebním mechanismu muselo dojít? Jak si myslíte, že by na tyto změny reagovali členové spolku?
- C) Zneužití jména spolku pro vlastní propagaci – Váš spolek má ve Vašem městě dobrou pověst, a proto se pan Petr, řadový člen, rozhodne, že toho využije a začne

jménem vašeho spolku nabízet své vlastnoruční domácí proutěné košíky nevalné kvality. Kupující si brzy začnou stěžovat na kvalitu prodávaných výrobků a zjistí, že jejich koupí nepřispěli na fungování spolku, jak jim bylo tvrzeno, ale že peníze šli do kapsy pana Petra. Jakého pochybení se pan Petr dopustil? Jak by na to mělo vedení spolku zareagovat?

V první části bloku žáci pracovali s institucemi demokracie, aniž by to tušili. V druhé části bloku budou žáci stále rozděleni do skupin a budou mít za úkol vydefinovat ze stanov svého spolku základní kritéria jeho fungování a principy, na kterých spolek stojí. Kritéria, která žáci postupně vydefinují, budou žáky zapisovány na tabuli. Podle toho kolik a jaká kritéria žáci vymyslí, se následně přistoupí k jejich vytrídění. Vytrídění by mělo být plně v režii žáků, kteří se pomocí diskuse doberou právě k těm nejdůležitějším, bez kterých nemůže žádná demokratická společnost fungovat. Žáci si tímto způsobem sami vydefinují základní demokratické instituce.

5.3 Druhý blok

Druhý blok bude zaměřena na hlubší poznání demokratických institucí, které byly žáky definovány v minulém bloku. Cílem bloku je, aby žáci byli schopni přesně definovat základní instituce demokracie, a následně dokázat popsat jak se projevují v jejich běžném životě a jaký na něj mají vliv.

Začátek bude věnován stručnému zopakování toho, jaké demokratické instituce žáci nyní znají. Měli by dokázat vyjmenovat možnost volit své státní činitele, které si zvolíme ve svobodných a spravedlivých volbách, jež se dostatečně často opakují. Dále se jedná o svobodu projevu, která je svázána s přístupem k alternativním zdrojům informací a svobodu shromažďování a sdružování a občanství, které zahrnuje všechny dospělé lidi.

V následující aktivitě, budou žáci opět rozděleni do skupin jako minule. Jejich úkolem v této fázi bloku bude ke každé instituci demokracie vymyslet stručnou definici. Každá skupina následně představí svoji definici jednotlivých institucí demokracie. Následně budou mít skupiny úkol zamyslet se nad tím, jak je podle těchto demokratických institucí uspořádána správa obce. Žáci by měli stanovit základní demokratický rámec fungování obce. Proč volíme státní představitele, k čemu jsou volby a jaké mají atributy, k čemu slouží svoboda projevu, jaký význam pro společnost mají nezávislá média, právo se sdružovat do organizací, do jakých lidí chtějí, a proč je pro společnost důležité aby se na všech předchozích atributech

mohli podílet všichni občané. Další činností, kterou budou mít žáci za úkol osvětlit, je, jakým způsobem se tyto instituce demokracie promítají do jejich života. Každou instituci budou mít za úkol dát do spojitosti s projevy demokracie na úrovni obce a státu.

V druhé fázi bloku dostane každá skupina dvě instituce, které spolu souvisejí a budou mít za úkol zamyslet se nad tím a definovat, jakým způsobem brání instituce demokracie zneužití moci a projevům autoritativního chování a nedemokratických praktik. Dále budou žáci muset vymyslet příklady jednání, které fungování demokratických institucí omezuje, a jsou v opozici k demokratickým institucím.

Přestože se naše společnost řídí principy demokracie, dochází velmi často k jejich porušování. Žáci dostanou modelový příklad, ve kterém budou některé z těchto institucí demokracie porušeny. Jejich úkolem je zjistit, kde dochází ke vzniku problému, jaký princip je potlačován a jak by se tomu dalo předcházet. Zbytek bloku bude věnován vypracování rozboru tohoto úkolu.

Modelový příklad:

V centru obce má dojít k výstavbě multifunkčního obchodně-administrativního centra na místě bývalého domu kultury. Proti záměru investora se zvedne vlna odporu u části obyvatel. Plánovaný projekt stojí z velké části na pozemcích investora, od radnice potřebuje odkoupit pouze úzký pruh pro zajištění přístupové cesty do zamýšleného objektu. Stavba obchodního centra by výrazně změnila charakter okolí, zatížila přilehlé ulice nárůstem dopravy a vedla k uzavření menších živností v okolí. Odpůrci projektu se snaží vyvíjet tlak na obecní zastupitele, aby donutili investora projekt přepracovat. To se ovšem na radnici neshledá s odpovídající reakcí. Odpůrci stavby se proto rozhodnou sehnat dostatek podpisů pro vyhlášení referenda, které by mělo radnici donutit, aby zabránila stavbě multifunkčního centra.

Radnice se mezitím snaží odpůrce obejít a chce vyhlásit vlastní referendum, k čemuž nakonec nesežene dostatečnou podporu. Odpůrci stavby sehnali dostatek podpisů a radnice je nucena referendum vyhlásit. Radnice se vyhlášení referenda snaží zabránit napadením otázky a špatným sběrem podpisů. Otázku jako hlasovatelnou potvrdí soud a potřebné hlasy jsou dosbírány. Dalším pokusem radnice jak referendu zabránit je termín referenda vyhlásit v jiném období, než v jakém mají probíhat parlamentní volby. Cílem radnice je zajistit tak nižší účast voličů a tím se pokusit prohlásit referendum za neplatné. Proti tomuto kroku opět

zasáhne soud, který označí takový postup za nepřijatelný. Termín referenda je proto spojen s prezidentskými volbami.

Odpůrci, investor i radnice zahájí informační kampaň, během níž investor a radnice spolupracují. Město veřejnosti sděluje pouze argumenty, které jsou výhodné pro stavbu a straší občany možnými následky, pokud by se rozhodli pro zákaz stavby. K této kampani radnice využívá veřejné plochy ve městě i v MHD. Odpůrcům stavby se takovéto možnosti široce prezentovat své názory nedostává. Občané tak mají omezené možnosti, při zjišťování relevantních informací. Posledním pokusem jak snížit počet účastníků referenda a tím ho zneplatnit je umístění volebních místností do hůře přístupných prostor. Volební místnosti jsou tak ve vyšších patrech budov, což starším lidem dělá značné problémy, značení k nim je značně chaotické. Další jsou dokonce v jiných budovách s tvrzením, že v objektu, kde se nachází volební místnost určená pro prezidentské volby, již nejsou další prostory, a proto musí být místnost v jiné budově. Přes všechny překážky ze strany města, dosáhla volební účast potřebné hranice a radnice je tak nucena zabránit všemi prostředky stavbě multifunkčního centra.

Úkoly:

- 1) Jak se radnice staví k názoru veřejnosti na plánovanou stavbu?
- 2) Vyjmenujte způsoby, kterými se radnice snaží zabránit uskutečnění referenda.
- 3) Jaké instituce demokracie jsou zde popírány?
- 4) Jak byste ohodnotili počínání radnice z pohledu zajištění spravedlivého průběhu referenda?
- 5) Jak měla radnice v tomto případě správně postupovat?
- 6) Pokud chtějí občané zabránit určité stavbě, jaké mají možnosti?

5.4 Třetí blok

Předcházející blok se zabýval fungování demokratických institucí na úrovni obce. Třetí blok se zaměří na fungování těchto institucí na úrovni státu. Žáci již znají základní demokratické instituce, které ovlivňují jejich běžný život na obecní úrovni. Cílem tohoto bloku je propojit získané poznatky z obecní úrovně s fungováním těchto institucí na úrovni státu a prohloubit tak jejich povědomí o fungování těchto důležitých prvků demokracie.

Žáci dostanou za úkol si z domova přinést 2 články ze zpravodajských zdrojů. Mohou použít jak internetové zpravodajství, kdy si budou muset dotyčný článek vytisknout, tak i

novinový článek. Jejich úkolem bude v příslušném článku najít, o které demokratické instituci se v něm pojednává. Text, který se toho bude přímo dotýkat, budou žáci muset vyznačit a přiřadit název demokratické instituce, o kterém se v článku píše. Takto upravené články přinesou žáci s sebou na hodinu, kde se s nimi bude dále pracovat.

Během výuky dostanu žáci velký arch papíru, na který si budou muset jednotlivé demokratické instituce nadepsat. Žáci následně budou muset svoje články, pod příslušné instituce nalepit a ke každému výstřižku napsat 1 – 2 věty, ve kterých shrnou, co si o fungování této instituce u nás myslí. V další fázi bude následovat společné zhodnocení toho, o které instituci se nejvíce psalo, o které méně, a jestli některá chybí úplně. Na žácích bude, aby zhodnotili, proč tomu tak je. Jestli to vypovídá o důležitosti dané instituce, nebo právě naopak o jejím ohrožení, když se tak často dostává do zpravodajství. Žáci by na konci bloku měli formulovat, co je na článcích zaujalo, co překvapilo, jestli se změnil jejich pohled na některou z institucí demokracie. Žáci díky této činnosti získají přehled o nejčastěji zmiňovaných institucích ve společnosti a jejich vlivu na ni.

5.5 Závěrečný blok

Poslední blok bude zaměřen na srovnání demokratického a nedemokratického systému. Žáci dokáží v tomto bloku definovat charakteristiku nedemokratických režimů a následně je dokázat porovnat s demokratickým politickým systémem. Cílem bloku je, aby si žáci uvědomili, že i přes někdy líbivá a jednoduchá řešení, která nedemokratické režimy nabízejí, není oklešťování politických institucí, se kterými se žáci seznámili v předchozích blocích tím správným řešením nedostatků, kterými demokracie trpí.

Učitel na začátku bloku rozdělí žáky do několika skupin. Ideální velikost skupiny je 5 – 6 žáků. Cvičení obsahuje čtyři charakteristiky, není potřeba, aby byla jen jedna charakteristika na jednu skupinu, ve třídě se může vyskytovat vícekrát. Bude zajímavé sledovat, jak budou jednotlivé skupiny vnímat daný režim.

Každá skupina dostane text, který popisuje politickou a společenskou situaci ve vybraném státu. Na základě popisu, budou mít žáci za úkol vystihnout charakteristiku daného politického systému. Následně budou výsledky své práce prezentovat před zbytkem třídy. Svoje tvrzení o daném politickém systému budou muset žáci dokázat obhájit pomocí informací, které získali v textu.

Kromě textu by žáci mohli dostat i níže přiloženou tabulku, která by byla nevyplněná. Do této tabulky by si zaškrtovali, jestli tvrzení souhlasí s tím, co se dočetli v charakteristice jednoho z politických systémů, který dostali.

V druhé části bloku by se žáci měli vžít do role budoucího autoritativního vládce a zkusit vymyslet postup, jak se postupně dostat k moci a které z politických institucí demokracie, by začali omezovat jako první. Své kroky budou muset před třídou obhájit. Cílem tohoto cvičení je, aby si žáci uvědomili, jak lehce se dá ztratit svoboda pomocí postupného demontování jednotlivých prvků demokracie.

V novinách poslední dobrou čteme o tom, že demokracie na Západě je unavená. Stále častěji jsou slyšet názory, obhajující jistou míru autoritativního stylu vládnutí. Na konci bloku je tedy možno rozvinout diskusi, ve které budou žáci rozděleni na dvě skupiny. První skupina bude mít za úkol obhajovat demokratické zřízení, druhá skupina bude mít za úkol hledat argumenty, které by podpořily autoritativní režimy. Žáci by sami zhodnotili, jestli se jim zdá autoritativní styl přitažlivější, vůči vlastnímu přesvědčení.

1) Svaz sovětských socialistických republik

Vedoucí úlohu v řízení státu měla komunistická strana, která představovala dominantní sílu ve společnosti. Zároveň to byla jediná povolená politická strana. Jakákoliv opozice byla tvrdě potlačována a pronásledována. Reální i domnělí odpůrci často končili před soudem, kde byli v tzv. politických procesech odsouzeni buď k trestu smrti, nebo deportováni do gulagů na Sibiř. Pokud chtěl občan pracovat ve státní sféře, musel být členem komunistické strany.

Vzdělání, kultura a společenský život byl plně podřízen komunistické ideologii, která jasně určovala, jaké filmy se budou točit, jaké knihy budou vycházet a co budou psát noviny, nezávislá média neexistovala, všichni novináři museli být členem strany a byli přísně vybíráni. Došlo-li ke vzniku nevhodného filmu, byla jeho distribuce zakázána. Za státní ideologii byl prohlášen komunismus a celá společnost měla směřovat k jeho dosažení. Jakékoliv náznaky jeho zpochybňování byly tvrdě trestány a dotčeným lidem byl značně ztížen společenský život, pracovní uplatnění. Občané byli vedeni k permanentní podpoře režimu. Lidská práva nebyla dodržována, s tvrzením že jsou překonána.

Komunistická ideologie byla založena na třídním boji proletářů proti kapitalistům, kteří je vykořisťovali. Lidé nejsou pronásledováni z rasového důvodu, ale kvůli

společenskému původu, vlastním názorům. Cílem státu bylo šířit myšlenky komunismu do dalších zemí světa, k čemuž měla sloužit také řada satelitních států. Sovětský svaz se měl stát vůdcem všem socialistických zemí na světě. Armáda byla plně pod kontrolou komunistické strany. Ekonomika byla centrálně řízena a jediné vlastnictví výrobních prostředků bylo ve státních rukou, soukromé vlastnictví bylo potlačeno.

2) Sýrie

Vláda v zemi je v rukou panarabské strany Baas, která má vliv na všechny tři složky státní moci – zákonodárnou, soudní a výkonnou. Lidová rada, tedy syrský zákonodárný orgán, má 250 členů volených na 4 roky, z nichž polovina členů je ze strany Baas. V zemi existuje více politických stran, ovšem strana Baas má výsadní postavení. Ústava sice zaručuje svobodu slova a svobodu tisku, praxe je ovšem taková, že tyto složky podléhají kontrole a tvrdé cenzuře. Média jsou kontrolována státem a podléhají ministerstvu informací. Kritika strany, prezidenta a armády je zakázána, některé internetové stránky jsou blokovány. V Sýrii dochází k politickým procesům, které jsou ospravedlňovány výjimečným stavem z roku 1963. Armáda má na fungování státu velký vliv.

Tajná služba sleduje obyvatele Sýrie a slouží k represím vůči opozici. Strana Baas nezávisle na státní moci a policii disponuje vlastní polovojenskou organizací Milice pracujících. Ekonomika v Sýrii je z velké části pod státní kontrolou, ovšem určitá odvětví jsou ponechány v soukromých rukou, například zemědělství, stavebnictví nebo doprava. Kulturní oblast nepodléhá přímé kontrole státu. Syrská vláda prioritně podporuje výuku řemesel, strojírenství a medicíny, ostatní obory, například umění, humanitní obory či částečně i ekonomie jsou v pozadí. V zemi přetrvávala etnická diskriminace Kurdů, kterým byly odírány možnosti rozvíjet svoji kulturu a jazyk. Desetitisíce Kurdů je bez státní příslušnosti, což jim zabraňuje využívat svých společenských a ekonomických práv. Podle některých zdrojů se syrská vláda snaží minoritní etnické skupiny arabizovat.¹⁴⁶

3) Nacistické Německo

Ústřední ideologií v nacistickém Německu byl nacionální socialismus, který byl uplatňován jedinou povolenou stranou, tedy NSDAP, vedenou Adolfem Hitlerem, jako nejvyšším vůdcem. Nacionální socialismus se vyznačoval ideologií založenou na vypjatém nacionalismu, rasismu, prvcích socialismu, militarismu a antisemitismu. Pokroku ve

¹⁴⁶ Sýrie [online]. [cit. 2018.04.02]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/S%C3%BDrie>

společnosti mělo být dosaženo konfliktem mezi vyšší a nižší rasou, všechny rasy kromě árijské byly považovány za podřadné. Část hospodářství bylo v soukromých rukou, ale pod přísnou státní kontrolou a hospodářství bylo plně podřízeno centrálnímu plánování v zájmu Německa. Jednotlivec by měl obětovat své štěstí a život životu státu a lidu.

Kromě NSDAP byly všechny ostatní strany zakázány. Odpůrci režimu, Židé, Romové a další podřadné rasy byly internovány v koncentračních táborech, kde měli být vyhlazeni. Náboženství, vzdělání, kultura, ekonomika, to vše bylo plně podřízeno potřebám nacistického Německa, opozice neexistovala. Veškeré informace, které se k lidem dostávaly, pocházely z ministerstva propagandy, nezávislá žurnalistika neexistovala. Cílem nacistického Německa bylo zajistit životní prostor Němcům. Obyvatelstvo bylo plně mobilizováno a připraveno sloužit státu. Bez toho aby byl občan členem v NSDAP, nebyla možnost pracovat ve státní správě. Strana plně pronikla do všech státních struktur a byla s nimi pevně svázána, strana a stát se tak stávají jedním.

4) USA

Ve Spojených státech probíhá klasická politická soutěž, kdy mezi sebou soupeří řada stran o přízeň voličů, která by jim zajistila podíl moci na zákonodárné a výkonné moci. V USA neexistuje státní ideologie, svoboda vyznání je jedním ze základních lidských práv, stejně tak jako svoboda projevu. Média tudíž nejsou pod kontrolou státu a jsou plně v rukou soukromníků, kteří si můžou psát a vysílat co chtějí v rámci zákona. Internet je svobodným prostorem, který podléhá minimální regulaci. Jakákoliv kritika vládní politiky je tak umožněna a nehrozí za ni žádný postih. Kultura je mimo vliv státní politiky a je zajištěna její nezávislost a nestrannost, to ale neznamená, že známé osobnosti ze své vlastní vůle nevyjadřují osobní sympatie určitým politikům nebo postojům ve společnosti. Občanská společnost je nezávislá na státní moci a velmi aktivní. Lidé se mohou organizovat do řady spolků, stran a organizací, které mají rozlišné zájmy a často i protichůdné. Ve společnosti je tak zajištěna svobodná výměna názorů a diskuse.

Hospodářství země nepodléhá žádnému státnímu plánování. Tržní ekonomika nechává volný prostor pro svobodné podnikání. Velké firmy jsou v soukromých rukou a stát vlastní jen minimum výrobních prostředků. Lidé se zde mohou domoci svých práv a nehrozí jim ze strany státní moci žádný postih. Menšiny jsou státem uznané a jsou jim zajištěna všechna jejich práva a svobody. Ze strany státu jim nehrozí žádné pronásledování. Stát neusiluje o

rozšíření svého území na úkor svých sousedů. Výkon státní služby není vázán na stranickou legitimaci.

Aspekt srovnání	Autoritativní režim	Totalitní režim	Demokracie
autonomie společenských struktur a nepolitické sféry	Ano	Ne	Ano
kontrola všech aspektů života společnosti	Ne	Ano	Ne
snaha o absolutní kontrolu ekonomické činnosti	Ne	Ano	Ne
vůdčí úloha jediné masové strany	Ne/omezená	Ano	Ne
ovládnutí státních struktur představiteli vládnoucí strany	Ne	Ano	Ne
legální či pololegální politická opozice	Ano	Ne	Ano
existence vůdčí ideologie	Ne	Ano	Ne
masový teror doléhající na celou společnost	Ne	Ano	Ne
vypořádávání se s politickými protivníky prostřednictvím násilí	Ano	Ano	Ne
politická mobilizace obyvatel	Ne/omezená	Ano	Ne
snaha o expanzi	Ne	Ano	Ne
vzor pro jiné země	Ne/omezená	Ano	Ne

147

¹⁴⁷ BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2012, s. 64.

5.6 Hodnocení

Hodnocení výukových bloků bude probíhat průběžně během celé výuky. Navrhovaná cvičení nedávají moc prostoru pro klasické normativní hodnocení, proto bude hodnocení probíhat spíše slovní formou. Normativním hodnocením se dá ohodnotit tvorba stanov spolku. Zde učitel může ohodnotit, jestli jsou ve stanovách vypracovány veškeré body, které byly žákům zadány. Učitel bude sledovat průběžné zapojení žáků do úkolů a pozorovat jakým způsobem a jak kvalitně žáci argumentují a plní zadané úkoly. Samozřejmě, že hodnoty a postoje žáků nejde posuzovat normativně. Učiteli v mnohém může napovědět právě sledování diskuze. Jaké názory žák obhajuje, jakým způsobem se vyjadřuje k problematice dílčích témat a názoru svých spolužáků. To, jakým způsobem žáci navrhnou řešení teoretických problémů, dokáže učiteli prozradit, jestli žák pochopil probírané téma. Při hodnocení postojů je dobré využít slovního hodnocení jako nástroje, který lépe žákovi vysvětlí postoj učitele a může ho tak motivovat k dalšímu růstu. Jedním z hodnocených úkolů bude diskuse nad obhajobou a kritikou autoritářských režimů, kde bude učitel sledovat kvalitu a schopnost jednotlivých žáků argumentovat. Při tomto hodnocení je možné nechat žáky svoje argumenty strukturovaně sepsat, aby mohl učitel žáky lépe ohodnotit, jelikož množství argumentů, které v této diskusi zazní, bude značné.

6 Závěr

Diplomová práce sleduje vývoj politických systémů se zaměřením na demokratické instituce a jejich výuku v rámci občanské výchovy na základní škole. S pomocí dostupných pramenů a materiálů jsem téma teoreticky a didakticky analyzoval a poté didakticky transformoval. Výsledkem mé práce je teoretické zpracování tématu, které může sloužit učitelům k prohloubení svých znalostí o dané problematice. V didaktické části práce jsem analyzoval kurikulární dokumenty a navrhl několik výukových bloků.

Během psaní své diplomové práce jsem narazil na řadu problémů. Potřeba přílišného vysvětlování a pojmů co největšího množství informací, zatížilo teoretickou část příliš velkým rozsahem, proto jsem byl nucen řadu pojmů vynechat. To ovšem přispělo ke zkvalitnění mého textu a jeho zpřehlednění, jelikož jsem do textu zařadil pouze důležité a podstatné pojmy a definice, a zaměřil jsem se tak na vymezení demokratických politických institucí. Stejně tak problematika nedemokratických režimů by vydala na samostatnou práci, což je ostatně důvod, proč jsem se soustředil jen na základní vymezení těchto politických systémů. Takto strukturovaný text bylo již snazší didakticky zpracovat, jelikož rozsah časových dotací na výuku občanské výchovy není moc velký. To mi umožnilo vytvořit sérii výukových bloků, které žáky zajímavou a hravou formou seznámí s probíraným tématem a posílí jejich vztah k demokratickým institucím. Cílem, kterého se mi podařilo dosáhnout, bylo vymyslet takové didaktické aktivity, které by žáky zaujaly a dokázaly jim lépe přiblížit tak komplikované téma.

Didaktická část mé práce je rozdělena na dvě části. V první části jsem charakterizoval Rámcový vzdělávací program, přesněji vzdělávací obor Výchova k občanství a průřezové téma Výchova demokratického občana. Ve Výchově k občanství se téma mé práce vyskytuje v tematickém okruhu Člověk ve společnosti a Člověk, stát a právo. Největší přínos mé práce spatřuji v druhé části didaktické kapitoly, ve které jsem navrhl několik výukových bloků, která mají za cíl seznámit žáky s daným tématem. V této části práce jsem využil teoretické znalosti, které jsem načerpal studiem odborné literatury a převedl je do prakticky využitelných návrhů výuky. Oproti vytyčeným cílům, které jsem si v úvodu dal, se mnou prezentované návrhy výuky více zaměřují na aktivity na úrovni spolku a obce, jelikož tyto dvě úrovně jsou žákům bližší a v jejich dosavadním životě se s nimi dostávají více do styku. Tím jsem tak schopen lépe navázat na zkušenosti žáků a téma je pro ně lépe představitelné a uchopitelné. V prvním výukovém bloku mají žáci za úkol vytvořit stanovy spolku, díky

čemuž si osvojí základní rámec demokratického fungování určité společnosti. Postupně přechází na vyšší úroveň společnosti, tedy obec, kde si na modelovém příkladu vyzkoušejí a rozšíří znalosti získané z předešlého bloku. Žáci se zde seznámí s možnostmi, jak se dají jednotlivé demokratické instituce porušovat a ohýbat v zájmu určité skupiny. Cílem je naučit žáky tyto demokratické instituce hájit a nebát se jich plně využívat, protože jen člověk, který si je plně vědom svých práv, se může aktivně zapojit do společnosti. Další výukový blok se zaměřil na přenesení těchto institucí na státní úroveň, jelikož ta je pro žáky hůře představitelná a znají ji pouze zprostředkovaně skrze média. V této fázi jsou žáci již schopni reflektovat svoje vědomosti a porovnat výhody a nevýhody demokratických systémů. Cílem je, aby žáci nepodlehli někdy líbivě vypadajícím „výhodám“ nedemokratických systémů a aktivně vystupovali proti jakémukoliv omezení demokratických institucí. Na toto téma je zde několik didaktických úkolů, kdy žáci budou pracovat s popisem existujících a zhroutených států a budou se snažit daný stát charakterizovat. Jako zpestřující úkol se žáci budou moci vžít do role autoritativního vládce a vymyslet, jakým způsobem by se dokázali dostat k moci. Všechny úkoly jsem tvořil v souladu s rámcovým vzdělávacím programem a cílem těchto úkolů je hlavně posílit postoje a hodnoty žáků směrem k uvědomění si významu a důležitosti demokratických institucí jako toho, co udává základní rámec naší společnosti.

7 Seznam použitých informačních zdrojů

Literatura:

ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2013 ISBN 978-80-7298-483-1

BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitní a autoritativních režimů*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2012 ISBN 978-80-7363-266-3

BUDIL, Ivo T. *Dějiny Skandinávie*. 1. vyd. Praha: Triton, 2017 ISBN 978-80-7553-228-2

CABADA, Ladislav – CHARVÁT, Jakub – STULÍK, Ondřej. *Současná komparativní politologie. Klíčové koncepty*. Plzeň – Praha: Aleš Čeněk – Metropolitní univerzita Praha, 2015 ISBN 978-80-7380-577-7

CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007 ISBN 978-80-7380-076-5

DAHL, Robert. *O demokracii: průvodce pro občany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001 ISBN 80-7178-422-2

DOBEŠ, Jan. Totalitarismus – nevyhnutelný důsledek modernizace? In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007 ISBN 978-80-87025-15-4

FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014 ISBN 978-80-262-0615-6

HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011 ISBN 978-80-87474-23-5

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír a kol. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007 ISBN 978-80-210-4249-0

CHYTÍLEK, Roman – ŠEDO, Jakub – LEBEDA, Tomáš – ČALOUK, Dalibor. *Volební systémy*. 4. vyd. Praha: Portál, 2009 ISBN 978-80-7367-548-6

KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016 ISBN 978-80-7380-606-4

KOKAISL, Petr. Postsocialistická transformace ve střední Asii – tradice snaha o demokracii. In: *Totalitarismus 3: Totalita, autorita a moc v proměnách času a prostoru*. Plzeň: Dryada, 2007 ISBN 978-80-87025-15-4

KUČERA, Rudolf. *Politologická historie demokracie*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2012 ISBN 978-80-7414-552-0

KOUBA, Karel. *Personalizace voleb a demokracie v Latinské Americe*. 1. vyd. Hradec Králové: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016 ISBN 978-80-7325-392-9

NOVÁK, Miroslav a kol. *Úvod do studia politiky*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011 ISBN 978-80-7419-052-0

NOVÁK, Miroslav. *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politologická sociologie industriálních společností 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007 ISBN 978-80-210-4437-1

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014 ISBN 978-80-262-0742-9

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012 ISBN 978-80-262-0218-9

SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. 2. vyd. Praha: Slon, 2011 ISBN 978-80-7419-048-3

WASSON, Ellis. *Dějiny moderní Británie: od roku 1714 po dnešek*. Praha: Grada, 2010 ISBN 978-80-247-3267-1

ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. 1. vyd. Praha: Academia, 2004 ISBN 80-200-1285-0

Elektronické zdroje:

Dějiny athénské demokracie [online]. [cit. 2017.07.25]. Dostupné z:

<http://spqr.cz/content/dejiny-athenske-demokracie>

Changes under Edward I Plzni [online]. [cit. 2018.03.24]. Dostupné z:

<http://www.parliament.uk/about/living->

Stranický systém – Spojené království Velké Británie a Severního Irska [online]. [cit. 2018.

03. 25]. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/stranicky-system-spojene-kralovstvi-velke-britanie-a-severniho-irska.html>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 2018. 03. 12]. Dostupné

z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf

Sýrie [online]. [cit. 2018.04.02]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/S%C3%BDrie>

Švýcarsko [online]. [cit. 2017. 24. 10]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v%C3%BDcarsko#Rovnopr.C3.A1vnost_.C5.BEen